

Tîrroj

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî
Sal: 5 Hejmar: 25 • 15 Adar -15 Gulan 2007 • 4 YTL

Zerdüşî atêşinden Newroz aydınlığına... Yılmaz Odabaşı, **'Gâvursuz memleket mi olurmuş'!** Sibel Özbudun-Temel Demirer, **Zimanê fermî tirkî be jî zimanên din jî hene** Abdullah Demirbaş, **Okeye dördüncü!..** Nuray Sancar, **Gere nivîskarên kurd ji folklorê sûde werbigirin** Hilmi Akyol, **Yahu Buna A Derler!** Kamil Aksoylu, **Têkoşana me têkoşaneke kulturî û ferhengî ye** Mezher Xeliqî, **İslami kesimin Kürt sorununa yaklaşımı** Prof. Fazıl Hüsnü Erdem, **Sen Türk müsün?** Helim Yüsvî, **Hikâye anlatıcısına ne oldu?** Necmiye Alpay, **Ziman Adar Jiyan** Doğudaki yıkım, 150 yıldır sürüyor Sevan Nişanyan, **Peyva dawîn** Yıldız Çakar

Dosya : Bir kan(lı)kardeşlik öyküsü Kürt-Ermeni ilişkileri - 1

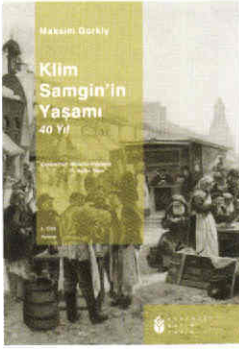
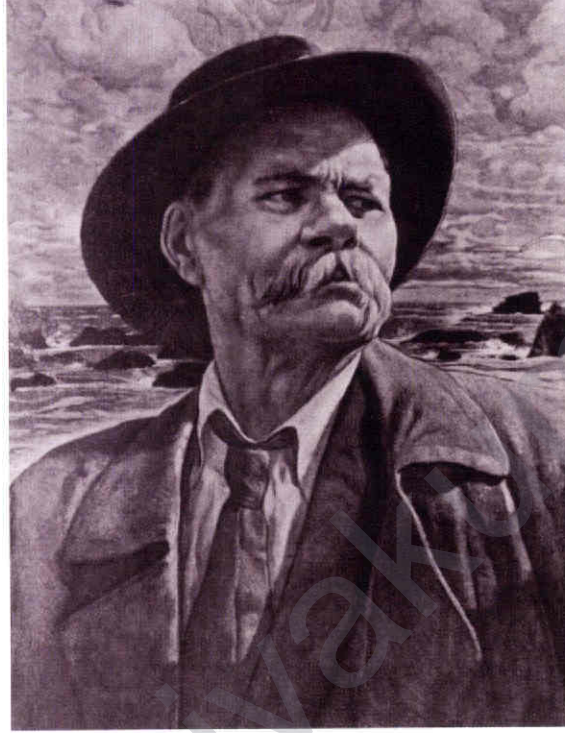
Zülküf Kışanak, Tarık Ziya Ekinci, Sadık Aytekin, Şeyhmus Diken, Mahmut Alınak, Samyel Akgün

1917 Ekim devriminin 90. yıldönümünde

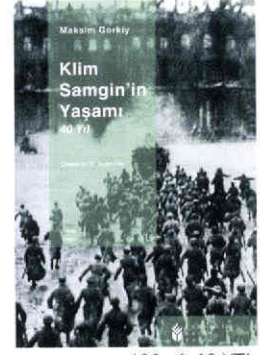
Türkçe'de ilk kez

KLİM SAMGİN'İN YAŞAMI

40YIL

592 sf. 15 YTL

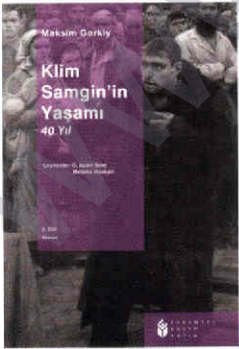
420 sf. 13 YTL

Maksim GORKİY Rusça Aslından Çevirenler
Ö. Aydın Süer-Melaike Hüseyin

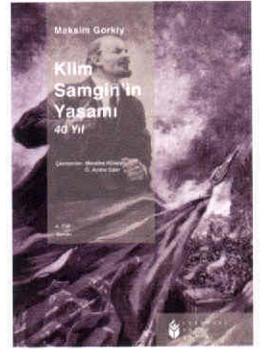
Sovyet edebiyatında, destansı boyutlara varan ilk ideolojik, toplumsal-felsefi aynı zamanda da toplumsal-psikolojik yapıtı.

Klüm Samgin'in Yaşamı

1870'li yılların ortalarından başlayarak 1917 devrimine kadar çelişkilerle, kavgalarla ve düşünsel çatışmalarla geçen dönemin ruhsal ve entelektüel yaşamını ortaya koymakta, dönemin barometresi sayılan, toplumdaki siyasal kamplaşmaları ve sınıf bilinci gelişimini çok keskin olarak yansıtan orta sınıf Rus aydın kesimine özel bir yer vermektedir.

720 sf. 20 YTL

640 sf. 18 YTL

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMERHATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL

T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 W: www.evrenselbasim.com E: evrenselbasim@gmail.com, bilgi@evrenselbasim.

Zerdüşî ateşinden Newroz aydınlığına... - Ji agirê Zerdestî heta ronahiya Newrozê... - Yılmaz Odabaşı	3
Newroz; büyük buluşma - Hevditina mezin; Newroz - Vedat İlbeyoğlu	5
'Gâvursuz memleket mi olurmuş!' - 'Ma welat bê gawiran dibe!' - Sibel Özbudun/Temel Demirer	6
Okeye dördüncü!.. - Ji bo okeyê çaremîn kes divê!.. - Nuray Sancar	9
Aleta Dabeşkar - Bölücü alet - Aram Gernas	11
Zimanê fermî tirkî be jî zimanên din jî hene - Resmi dil Türkçe olsa da diğer diller de var - Abdullah Demirbaş	12
İslami kesimin Kürt sorununa yaklaşımı - Nêzîkêdayîna Misilmanparêzan a jî bo pîrsgirêka kurd - Fazıl Hüsni Erdem	14
Sen Türk müsün? - Tu tirk î gelo? - Helim Yûsiv	20
Gere nivîskarên kurd jî folklorê sûde werbigirin - Kürt yazarlar folklordan yararlanmalıdır - Hilmi Akyol	22
Yahu Buna A Derler! - Lo, jî vê re A dibêjin! - Kamil Aksoylu	24
Dosya: Kürt-Ermeni ilişkileri - Têkiliyên Kurd û Ermeniyên Zulküf Kışanak, Tarık Ziya Ekinci, Sadık Aytekin, Şeyhmus Diken, Mahmut Alınak, Samyêl Akgün	27-41
Ziman - Dil - Adar Jîyan	42
'Hikâye anlatıcısına ne oldu?' - 'Çi bi dengbêjan hat?' - Necmiye Alpay	43
Kürtlerin 'hak' sorunu - Pîrsgirêka kurdan a 'maf'ê - Hüsni Öndül	46
'STK'ların incir yaprağı sureti! - Rûyê pelê hejîrê ya SSC'yan! - İhsan Çaralan	48
"Têkoşana me têkoşaneke kulturî û ferhengî ye" - Mücadelemiz kültürel mücadeledir - Mezher Xelîqî	51
Emin Feyzi Bey'i tanır mısınız? - Hün Emin Feyzi Beg dinasin? - Mehmet Bayrak	54
'Ya Türkçe ya hiç' mi, dillerin kardeşliği mi? - 'Ya tirkî ya qet', an biratiya zimanan? - Onur Bakır	56
Henekî - Şakacı - Roşan Lezgîn	59
Kurdên Bakur koka darê ne û em şaxên wê darê ne! - 'Kuzey Kürtleri ağacın kökü, biz dallarıyız' - Konê Reş	61
Doğudaki yıkım, 150 yıldır sürüyor - Xirakirina li rojhilat 150 sal in didome - Sevan Nişanyan	64
Renklerin ortak dilinden iki 'dogu' ressamı - Ji zimanê hevparê rengan du wênesazên 'rojhilat' - Ali Rıza Kılınc	68
Pirtûk - Muzik - Kitap - Muzik	71
Bulmaca - Xaçepirs	72
Helbest - Şiir: Adnan Satıcı, Yusuf Dere, Janbirin, M. Emin Bozarslan, Kemal Burkay, Yıldız Çakar, Konê Reş Wênayê Bergê (Kapak Resmî): Mirê Hekan	

TÎR

Sal: 4 Hejmar: 23 / 15 Adar - 15 Gulan 2007 Yıl: 4 Sayı: 25 / 15 Mart - 15 Mayıs 2007

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi
Li Ser Navê "Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş." Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş. Adına
Xwedî û Bêpîrsê Nivîseran: Şiar Cân Şener Sahibi ve Yazışlıeri Müdürü: Şiar Cân Şener

Navnîşan (Adres) Kamerhatun Mh. Alhatun Sk. No: 25 / 4-A Beyoğlu - İstanbul Telefon 0212 297 77 95 Faks 0212 361 09 04

Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilçiliği: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 1 D: 2 Yayın Türü: Yerel Süreli

web: www.tiroj.net - e-mail: info@tiroj.net Çapxane / Baskı: Ezgi Matbaacılık Emintaş Kazımınçöl sit. No: 81 / 229 Davutpaşa - Topkapı

Belavkirin / Dağıtım: Yay-Sat - Abone Koşulları: 6 sayı: 24 YTL., 12 sayı: 48 YTL.

Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan, 666 748/Sirkeci-İstanbul - Banka Hesabı: Songül Özkan, İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0174908

www.arsivakurdi.org

-Kültürel ve etimolojik olarak Newroz-

Zerdüş ateşinden Newroz aydınlığına...

YILMAZ ODABAŞI

Newroz, alfabesinde "w" harfi bulunan, dolayısıyla bayramını bu harf olmaksızın telaffuz edemeyen bir halkın, Rumi 8 Mart, Miladi 21 Mart olan ve ateşle sembolize edilen bayramıdır. Zerdüş öğretisiyle ilintisi halk arasında pek bilinmeyip, Demirci Kawa'nın Zalim Dehak'a direnişiyle özdeşleştirilerek anlatılan, bir yanıyla da baharı muştulayan bayramıdır. Kürtçede "Newrozın" sözcüğü de "bahar çiçeği" anlamına gelir.

Newroz, geleneksel anlatılar arasında bir yanıyla Gılgamış Destanı'nı, bir yanıyla da Yunanlıların Olimpos Dağı'nda ateşi sembolize edişlerini andırır... Türk halkı için "Hıdırellez" neyse, Kürtler için de "Newroz" aynı geleneksel önem ve anlama sahip olmakla kalmayıp, ortaya çıkışı çok daha eski çağlara dayanır.

Newroz'unu anlamak için, Demirci Kawa efsanesinden çok, Kürtlerde Zerdüş öğretilerine ve Zagros dağlarında tutuşturulan etik 'ateş kültü'ne de göz atmak gerekir.

Şair Firdevsi'de Dehak

Şair Firdevsi, ünlü *Şahname* adlı eserinde Kral Dehak ve Demirci Kawa efsanesini de özetler. Ancak, omuzlarından yılan çıkan bir kral olarak söz etmez Dehak'tan.

Firdevsi, Dehak'ın Arap, kentinin de Dicle kenarında olduğunu vurguladığı için, tarihçiler, Asurluların son başkenti Ninova'nın da Dicle kenarında olduğunu, bu nedenle onun Asur Krallığı'nı temsil edebileceğini de öne sürmüşlerdir.

Sonuçta, çağlar boyu, kuşaktan kuşağa aktarılan Zalim Dehak ve Demirci Kawa efsanesi, halen dört parçaya dağılmış Kürt bölgelerinde her yıl Newroz'da ateşler yakılarak, Kürtlerin bir anlamda hanedanlıklara, krallara başkaldırı ve direnişini sembolize ederek kutlanıyor.

Halen Güney Kürdistan'da Demirci Kawa'yı sembolize eden devasa bir heykel de bulunmaktadır.

Zerdüş felsefesi ve ateş

Ateşin, insanlık tarihinden bugüne bazı uygarlıklarda tapınma boyutunda anlamı bilinir. Ateş, Zer-

düş öğretilerinde olduğu gibi Yunan mitolojisinde de çok önemli bir yere sahiptir.

Ateş, güneşin yeryüzündeki temsilcisidir. Tüm canlıların ısı ve ışık ile yaşayıp geliştiği Zerdüş öğretilerinde de pekala bilinir. *Arya Uygarlığından Kürtlere* adlı kitabında S. Mihotili, Kürtlerde ateşin önemine ve Zerdüş öğretilerindeki yerine hayli geniş yer verir.

Kanımcı Zerdüş dini, yaygın olduğu çağlarda bünyü vb. boş inançları reddeden yönleriyle bugünün bazı inanış biçimlerinden çok daha çağdaş özellikler taşımaktadır. Oruç tutmaktan namaz kılmaya kadar bazı fiziki ibadet biçimlerini de reddeden Zerdüş öğretilerini, büyük Alman filozofu Nietzsche de anlamlı ve özel bulmuş olmalıdır ki, bu öğretiyi Zerdüş'ün kendi dilinden, *Böyle Buyurdu Zerdüş* adlı kitabında konu edinmiştir.

Bu yüzden insanlık tarihinin bilimselliğe yakın ilk dinlerinden Zerdüşlük... Zerdüş öğretisi -Yezidilik- Kürtlerin asıl dini, Zerdüş ise Kürtlerin asıl peygamberidir. Daha sonra farklı kültürlerden etkilenen Kürtler zaman içinde büyük oranda İslamiyeti benimsemiş, çağlar boyu Newroz ateşleri başında kadın-erkek omuz omuza halay çeken Kürtler, İslamiyetin baskısıyla giderek harem ve selamlıklara ayrılarak çarşaf gibi ilkel giysilerle çok sonraları, ancak 20. yüzyılın başlarında tanışmışlardır...

Ateş ve Newroz

Zerdüş felsefesine göre: "*Kapısında besili hayvanları ve çocukları dolaşan, ocağında sürekli ateş yanan aileleri iyi tanı Ahuramazda çok sever.*"

Kırsal yörelerde ise halen Kürtler, köylerinde, göçebe çadır yaşamlarında ocaklarındaki korların üzerini geceden örtüp gündeğümünde bu korlarla yeniden ateş yakmakta, ocaktaki ateşin sönmesini bir israf saymaktadırlar. En azından o topraklarda gazetecilik yaptığım 80'li yılların sonuna dek böyleydi.

Örneğin, Demirci Kawa efsanesinde de dağlarda yakılan ateşlerle mesaj verildiğinden söz edilir. 1992 yılı Newroz'u'nda da PKK'nin, bir önceki gece dağlarda büyük ateşler yakarak, sonraki gün kutlanacak

Newroz bayramı için kırsal yöre insanına mesaj verdiğine tanıklık etmiştim.

Yine bildiğim kadarıyla, Karacadağ, Cizre, Şırnak gibi birçok yörede, köy meydanlarında kurulan düğünlerde halay tutanların ateşi çevrelediği görülür. Birçok yerde düğün sona erinceye kadar ateşin devamının sağlanmasının da, Zerdüşt öğretisindeki ateşin anlamıyla muhakkak bir ilintisi, o gelenekle bir bağı olmalıdır, diye düşünüyorum.

S. Mihotili, Ağrı Dağı'nın eski bir yanardağ olarak Arya halkının belleğinde yer etmiş olduğundan söz ederken, Ağrı Dağı ismine de ateşin kaynaklık ettiğini öne sürer (bkz. Ağrı/Ağır (Kürtçe "ateş" demektir)/Ağiri: Ateş dağı anlamında...)

Çağlar boyu bazı kültürlerde örneklerine rastlandığı gibi, Kürtler de ölen yakınlarının mezarlarında büyük ateşler yakmayı bir gelenek edinmişlerdir. Bu geleneğe artık rastlanmasa da çağlar boyu bu böyle devam ettirilmiştir.

Halen, Demirci Kawa'nın Zalim Dehak'a başkaldırışıyla ifade bulan efsaneye göre de Newroz, hep ateşle anlam bulmakta; otoritelerin boyunduruğu altında başkaldırışı ateşle sembolize eden Kürtler, her yıl 21 Mart'ta geleneksel bayramları Newroz'a sahip çıkarak—bazen ağır bedeller pahasına—kutlamaktadırlar...

Bugünün kültür sömürgeciliği hakkında...

Newroz'dan söz etmişken; son on ila on beş yıldır Kürtlerin Newroz'unu "Nevruz" adıyla anan bir tür

kültür sömürgeciliğinden söz etmeden geçmek olmaz. Bu ilginç gaflete göre Nevruz Türklerin Ergenekon'dan çıkışını simgeleyen bir Türkmen bayramıdır.

Her kültürün, her halkın gelenekleri, bayramları vardır ve tümünün de bayramlarını kutlamak, geleneklerini özgürce yaşamak, en anlamlı, doğal haklarıdır. Ancak, bazı kültürler ve uluslar, kendilerini tarih boyu diğer kültür ve uluslardan üstün tutmak gibi narsistçe eğilimler geliştirdikleri için, başka halkların geleneklerini, bayramlarını devşirmek gibi pek de etik olmayan tutumlar yeğlemektedirler.

Sırf Kürt kimliğini ve kültürünü yok saymak amacıyla, "Newroz"u "Nevruz Türkmen Bayramı"na dönüştürmek çabasındaki mantığın kültür sömürgeciliğinden başka bir tanımı olamaz.

S. Mihotili, *Arya Uygarlığından Kürtlere* adlı kitabında bu konuda şunları söylüyor: "(...)Bu, bir temele dayanmayan kültürel yoksunluklardan kaynaklanmaktadır. Bu durumun verdiği açgözlülük, onların hem saldırgan hem de dramatize edilmiş iddialar ortaya atmalarına neden olmaktadır. Bu konuda saygınlık kazanmak için başkalarına ait uygarlıklara sahip çıkmak değil, asıl o uygarlıkların üreticilerini takdir etmek gerekir. Kendisine özgü olmayan öğeleri taklit eden, onlara sahip çıkmakta direnen bazı çevrelerin, türlerinin son örnekleri olarak hâlâ ortada bulduklarını ne yazık ki hâlâ görebilmekteyiz..."

Her şeye rağmen, geçmiş yıllardan hatırladığım toplu katliamlara rağmen, zulme başkaldırıların ateşle sembolize edenlere selam olsun.

Kürt halkının Newroz bayramı kutlu olsun! ✨

NEWROZ

büyük buluşma!

VEDAT İLBEOĞLU

Yaklaşık 2200 yıl öncesine dayanan efsanede, Demirci Kawa'nın zalim Asur hükümdarı Dehak'a başkaldırdığı gün olarak geçer, Newroz. Dehak'ın saltanat eylediği Ninova kalesi burçlarında yakılan Newroz ateşiyle, insanlar isyana ve özgürlüğe çağrılmıştır.

Başlayan 'yeni gün'dür artık...

Newroz'dur...

Kawa ya da Dehak, kendilerine atfedilen özellikleriyle, belirli bir tarihsel zaman diliminde, belirli bir coğrafyada yaşadılar mı? vb. sorulara somut tarihsel belgelerle çok somut yanıtlar verebilmek mümkün değil. Ama önemli olan, söylencelere dayanan ve kuşaklar boyu aktarılan bu efsanenin, kültürüyle, siyasetiyle bir halkın bütün bir toplumsal yaşamı içerisinde kazandığı anlamdır. İşte bu, Newroz'u, bir "eski zaman hikâyesi"nin çeperlerinden aşırıp, günümüzün tam ortasına bırakan, onu yaşatan kaynakların varlığına işaret eder. Mitolojinin ne dediğinden habersiz milyonlarca Kürdün 'gün'e ilişkin duygu ve pratiğine bakıldığında, işin folklorik boyutunun sadece güncel siyasal boyutu tamamlayan bir unsur olduğu görülecektir.

Kawa ile Dehak'ın çatışmasında, yüzyıllardır süregelen ezen-ezilen mücadelelerinden 'an'lar, görüntüler mevcuttur. Süreç içerisinde her çatışma kendisinden bir renk eklemiş ya da almış, canlı bir destan oluşmuştur. Yani yüzyıllar öncesine dayansa da, söylencelerle aktarılsa da, efsanede bugün de yaşayan, 'aşına' bir yan vardır. Bu, onun bir toplumsal çatışmadan kaynak bulmasındandır. Benzetmeler, hayaller, folklorik öğelerle süslense de, sonuçta, dolaşımlarla da olsa, bir çatışmadan yani gerçeklikten yansır, gerçekliğe akar. Newroz'un yaşayan bir destan olması işte bu çatışmayı anlatmasındandır. Çatış-

ma halindeki güçlerin, Newroz'u bir mücadele arenası olarak değerlendirmesi yine bu nedenledir.

Yani asırların ötesinden bugüne aktarılan bir efsane, bir söylence, yaşayan karşıt sınıf ve güçlerin salt-politik tutumlarının konusu oluyor, güncelleniyor. Artık Newroz; kırmızının, yeşilin, sarının, hıllayların, zılgıtların, ateşin... folklorik kostümlerinden sıyrılarak siyasileştiği, Kürdün kimliğine dair birer 'im' haline geldiği gündür...

Newroz, Kürdi siyasetin meydanlardaki halidir. Ne denirse densin, artık siyasidir de o! Kürdün, 'kendisi için', 'kendisini' aradığı, yarattığı gündür... Kendisini arayıp yaratırken seçtiği mitolojik referans, Kürtleri bütün bölge halklarıyla aynı nehirde buluşturacak bir 'damar'dır. Demirci Kawa, bütün ezilenlerin, emekçilerin beslenebileceği ve her daim zulme karşı akan bu damarın da adıdır. Kürdü yok sayan inkâr sisteminin Kürt sorunundan anladığı, ne pahasına olursa olsun işte bu damarın kurutulmasıdır. Bunun için, atılmayacak takla, yapılmayacak soytarılık yoktur.

İşte sorun, Newroz'un ve oradan yansıyan ezilen Kürt damarının beslenmesi, bu damara ne ölçüde kan akıtılabileceğidir...

Gün, bunu anlamının günüdür:

Kürtleri yok sayan ceberrut statükonun inkâr siyasasının; Kürdü farklılıklarıyla kabul etmeyen "entegrasyon" tezlerinin, meydanlarda paçavraya çevri- leceği bir kimlik ve irade beyanıdır Newroz...

Newroz, Kürtlerin 'Bölge'deki büyük birlik ve dayanışmasını bir kez daha teyit etmekle kalmayıp, bu-

nu, bütün Anadolu halklarıyla buluşarak taçlandırmanın değerli olanağıdır.

Newroz, Kürtlerin ulusal birliğidir...

Newroz, halkların büyük devrimci buluşmasıdır...

Piroz be!

Fotoğraf: Ali Öz

'Gâvursuz memleket mi olurmuş!'

SİBEL ÖZBUDUN-TEMEL DEMİRER

"An gelir, susmak ihanet olur!"

(Martin Luther King)

Nâzım Hikmet'in dediği üzere, bir Türk olarak, alnımıza sürülmüş o kara leke yerli yerinde dururken; buna bir de sana sıkılan 1.5 milyon birinci kurşun eklendi...

Kolay mı? Hâlâ ama hâlâ, "Önce zo, sonra da lo diyenler" haykırışıyla halkların kardeşliğine kastedenler, "KÜÇÜK'lü, YEŞİL'li, TOPAL'lı, KUŞCUBAŞI'lı" o malum ve meş'um kanlı tarih; ne yazık ki, hâlâ ama hâlâ sıcak gündem maddemiz...

Bu zincire en sonunda sen de eklendin Ahbarik Hrant...

Arkandan gözyaşı dökenler, sana yönelik saldırıyı tel'in edenler ya da öğretilmiş çaresizliğin klişelerine sarılarak zevahiri kurtarmaya kalkışanlar; evet, evet onlar Ahbarik Hrant, önemli bir şey; yani herkesin bildiği ama bilmezden geldiği o malum "sır" konusunda yine suskunlar...

Ararat Dağı kadar derin...

Anlatmıştın; haykırmıştın; en son dillendirdiğinde 23 Aralık 2006 idi; Özgür Düşün Kolektifi'nin

İstanbul Darphane'de düzenlediği *Aydınlık Sorgular Sempozyumu*'nda haykırmıştın: "Türk kardeşlerim biliyorum kolay değil, zorunuza gidecek belki ama söylemeliyim: Dedeleriniz, halkımı katletti, yok etti... Bunun nedenleri ve gerekçeleri ne olursa olsun, bu neden ve gerekçe tartışmalarından bağımsız olarak ve sonuçları itibariyle yaşanan bir soykırımdır... Biz Ermeniler, Türklerin soykırımına uğradık... Bu gerçeği görmezden gelemem, inkâr edemem... Sizin için ne anlam ifade eder bilemem ama, Ağrı/Ararat Dağı bizim için bir yükseklik değil, bir derinliktir..."

Evet Ahbarik Hrant, Ermeni Soykırımı konusunda tam da böyle düşündüğün, bunları dediğin ve bu doğrultuda taviz vermeden aydın onurunla, dik duruşuyla karşılarına dikildiğin; yani kurşunlanmadan hemen önce kaleme aldığın son yazında "Bir Ermeni olduğum için haddim bildirilmeliydi," vurgusuyla ifade ettiğin için kurşunladılar seni...

Bu gerçeği ifade etmeyenler, etmekle de kalmayıp, yüksek sesle haykırarak, 301 kere 301 suçu işlemeyenler senin yasını tutmaya kalkışmasınlar....

Bilmeyen var mı? Hâlâ varsa ne yazık!

Ermenistan'la Tanışmak başlıklı yazısında Hrant, "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damarında mevcuttur" dediği için 301'leriyle "cezalandırılmış"tı...

Ahbarik Hrant'ın başkaldırdığı Ermeni şovenizmi ve Türk ırkçılığıydı...

Resmi çerçevesini 301'lerde, "gayrı-resmi"sini ise Susurluklar/ Şemdinliler'de bulan bu ırkçılığın, tarihsel kökleri konusunda; "1915 soykırım değil boğazlaşma!"¹ "Soykırım kararları kabul edilmeli diyen ya ajan ya da Ermeni dir!"² "Türkiye'nin soykırımı kabul etmesi beklenemez çünkü ortada soykırım yok!"³ diyenlerin karşısına çıkılmadan Ahbarik Hrant'ın anısı/mücadelesi savunulamayacağı gibi, O'nun neden kurşunlandığı da kavranamaz...

Bırakın AB standartlı liberaller hâlâ, "Soykırım, bir insan grubunun, etnik veya dini aidiyeti nedeniyle binliçli, sistemli ve evrensel biçimde yok etmeye yönelik bir girişimse, elinizdeki bilgi kıvrıntılarıyla, 1915 ve sonrasında Ermenilere soykırım politikası uygulandığını söylemek zor,"⁴ desinler...

Çılgınlaşmayan gerçek Türkler

"Bir şeyler yapıldığını görelim artık!"⁵

Agos yazarlarından Markar Eseyan, "İttihatçıların Türk'ün bağrındaki zararlı ve yabancı unsurları temizle-

mek' şeklinde özetlenecek zihniyeti varlığını koruyor. Bu zihniyet, Türkiye'nin önünü hep tıkadı, tıkamayı da sürdürecektir."⁶ vurgusuyla ekliyor: "1915 tehcir sorunu hakkında, her şeyden evvel ahlaki ve vicdani bir üslup oluşturmak gerekiyor..."⁷

Ahbarik Hrant bu üslubu oluşturmuştu...

"Ermeni soykırımı yapılmıştır," dediği için yargılanan Ahbarik Hrant, "Ermeni soykırımı'nın inkârını suç sayan" yasa tasarısının 12 Ekim 2006'da Fransız Parlamentosu'nda kabul edilmesi halinde Fransa'ya giderek, "Türklerin soykırım yapmadığını" söyleyeceğini açıklaması gibi...

Ya da çılgınlaşmayan gerçek Türkler gibi... Onlar da kim mi?

Sarkis Çerkezoğlu'nun anılarında Konya Ereğlisi'nde Ermenilerin tehcir edilmesine karşı çıkan Gökbudak ailesinin lideri Deli Mustafa Ağa'dan bahsediliyor. Deli Mustafa'ya Ermeniler için tehcir emri geldiğini söylemişler. O da, "Biz öyle bir şey yapmaya-cağız" demiş. Sonra da, "Bir pilav pişirmek için su yerine tereyağı koy-sam ama tuz koymasam o pilav yenir mi?" diye sormuş. "Hayır, yenmez," diye cevap vermişler. "Ulan Türk bul-gur olsa, pilav pişirsek, tuz yerine Ermeni'yi koymasak o pilav yenmez. Onlar bu memleketin hem tadı hem tuzu. Gâvursuz memleket mi olurmuş?" demiş. Böylece, Ermeniler Suriye çöllerine sürülmekten kurtulmuşlar.

Sonra da Deli Mustafa Ağa gibi çılgınlaşmayan gerçek (öbür) Türkler: Sırayla Erzurum Valisi Tahsin Bey, Halep Valisi Celal Bey, Ankara Valisi Mazhar Bey, Yozgat Mutasarrıfı Cemal Bey, Kastamonu Valisi Reşit Paşa ve tehcire karşı çıktığı için Teşkilât-ı Mahsusa tarafından öldürülen Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi Bey'ler...

Onlar bizlerin yüz akıdır...

Alnımıza sürülen kara leke karşısında yüz akları-mızın çoğaltılması, daha da çok çoğaltılması gerek...

İnkâr çözüm değil!

Çünkü, çünkü "Tarihi karşısında bir toplumun yaşadığı inkâr nöbetleri, büyümeyi reddeden bir çocuğun nafile çırpınmalarını hatırlatır. Dövünen, tepinen, her an her koşulda hakkının yendiğine inanan, paranoyak

bir ayak direme halinin, maalesef yetişkinlerin diyalog-larıyla örgütlenen dünyadan kovulmayı göze almaya, dolayısıyla intihara kadar yolu vardır. Cumhuriyeti gerçekte sindirememiş, hâlâ paşa dedesinin portresi altında poz verme meraklısı bir toplum ne kadar hırçın huçkırık-larla Atatürk şiirleri okursa okusun, evinin altında gizlice kazılmış mezarlar bir gün patlayacaktır. Unutkanlık üstüne kurulan vatandaşlık serüveni 'şok!'larla yaralı bir katılımın adı olur. Hoyratça uyandırılan çocuğun çığılığı koyuermesi gibi..."⁸

Bu karabasan da nihayete erecek...

Dört bir yan büyük yangınlarla aydınlanacak...

Noktalayalım: Yeni öğrendik, "Hrant" Ermeni-ce'de "canlı ateş" demekmiş...

Canlı ateş mi? O da ne demek?

O kocaman bir yangındı...

Dört bir yanı ve vicdanımızı aydınlattı...

O halde; "Sidesutyun Paregamıs/Elveda Dostum" derken yüreğimizin başının ezildiği Hrant'ın, 10

Ocak 2007'de, "Bir gün gitmek mecburiyetinde kalırsak Oama... Tıpkı 1915'teki gibi çıkacaktık yola... Atalarımız gibi... Nereye gideceğimizi bilmeden... Yürüyeceğiz, yürüdükleri yollardan... Duyarak çileyi, yaşayarak ıstırabı," diye ifade ettiği gerçeğe sırt dönmeden, hep birlikte haykıralım:

Ne mutlu ben de Ahbarik'im diyene... ❁

- 1 Türkkaya Ataöv, "Ermeni Sorunu (4): 1915 Soykırımı Değil Bo-gazlaşma", Radikal, 15 Şubat 2006, s. 8.
- 2 Bilgi Üniversitesi'nce İstanbul'da düzenlenen Ermeni soykırımı iddialarıyla ilgili konferansa yanıt veren Gazi Üniversitesi'nin rektörü Prof. Dr. Kadri Yamaç, "Soykırımında İki İhtimal Var", Radikal, 22 Kasım 2005, s. 9.
- 3 Emekli Büyükelçi, eski Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, "Kabul Edilemez Çünkü Yok", Hürriyet, 5 Nisan 2005, s. 16.
- 4 Ahmet İnsel, "Madalyonun İki Yüzü Var", Radikal İki, 28 Ocak 2001 5 Heine.
- 6 Markar Esayan, "Türkiye Tarihiyle Yüzleşmeli", Radikal, 8 Eylül 2005, s. 9.
- 7 Markar Esayan, "Ermeni Meselesinde İnsani Boyut", Radikal İki, 8 Mayıs 2005, s. 4.
- 8 Yıldırım Türker, "Ermeni Konferansına Gelirken", Radikal İki, 2 Ekim 2005, s. 5.

Okeye dördüncü!..

NURAY SANCAR

Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra, Ogün Samast'ı bir katil haline getiren sosyal koşulların neler olduğu tartışılırken Türk toplumuna içkin milliyetçi duyguların, kendiliğinden Samast ve benzerlerini yarattığı fikri sıklıkla dile getirildi son bir ayda. Ülkenin "kırmızı çizgiler"le belirlenmiş geleneksel hassasiyetlerinin çiğnenmesine bağlı olarak kabaran milliyetçi hissiyat Samast'ı kaçınılmaz olarak doğurmuştu ve benzerlerini de toplum, bir refleks olarak üretmeye devam ediyordu.

Toplum-milliyetçilik-katil biçimindeki bir sosyolojik çıkarsama, akli selim sahibi hiç kimse, içinde yaşadığı toplumun katiller üretmeye yazgılı olduğuna inanmayacağından ve böyle bir düz mantıkla hiçbir ülkenin bünyesine uygun bir kıyafet biçilemeyeceğinden çok rağbet görmez diye düşünülebilir. Ama bu tez, ileri sürülmek için çok satan gazetenin ekzantrik genel yayın yönetmeninin köşesiyle kendisini sınırlamadı. Değişik üslup ve söylemlerle başka ağızlardan da işitildi.

Meğer ne çok milliyetçilik varmış!

Katillerin toplumdan bir fıskiye gibi fıskırdığı tezi ür-kütüçüdür ve gelecek için oldukça karamsar bir tablo çizer. Çok badireler atlatmış halklardan oluşan bu ülke için de birleştirici değil, tehdit edicidir kuşkusuz. O kırmızı çizgileri de biraz daha geriye çeker. Bu noktada hiçbir halka nefes alabilecek nokta kalmaz.

Bu yüzden, doğrultmak için ters yöne doğru fazla bükülmüş olan çubuk, hassasiyetlere balans ayarı yapılarak ideal noktasına çekilmeye çalışıldı. Bu işlem sürüyor. Ogün Samast'ın milliyetçiliğinin milliyetçiliğin aşırı bir yorumu olduğu, makul bir milliyetçiliğin itibarını da düşürdüğü fikri giderek kabul görüyor. Biz de bu süreçte, ülkede meğer ne kadar çok çeşitli milliyetçiliklerin var olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bu konuda medyada ağızını açıp kalemini sivrilten herkes kendince bir isim takarak tanımlıyor milliyetçiliği. Şimdiye kadar duyduklarımız arasında *negatif milliyetçilik, pozitif milliyetçilik, demokratik milliyetçilik, lümpen milliyetçilik, okey masası milliyetçiliği...* gibi adlandırmalar var. Böylece okey masasındaki lümpen kendiliğindenlikten kafatasçı ırkçılığa kadar evrilen, negatiften pozitifine kadar birbiri ardı sıra gelen ve hiçbirinin birbirine benzemediği bir milliyetçilikler skalası çıkıyor ortaya. Buna göre iyi milliyetçilik (pozitif olanı) ülkeyi ileriye götürecektir, kalkındırarak, demokratikleştirecek bir öze sahipti, kötü milliyetçilik (negatif olanı) ise kafatasçılarla Ogün Samastlar'ı doğuruyordu!

Ogün Samast, Yasin Hayal gibi lümpenler okey masasına dördüncü olabilir ancak!

Bir karakolun çay ocağında katille aynı kadraja girmeye can atan "devlet memurları"nın sızdırma video kasetteki görüntülerinin kanıtladığı gibi, Samast'ın milliyetçiliğiyle maaş aldıkları kurumların onayladığı milliyetçilik türü arasında esash bir temas noktasının olduğunun; daha doğrusu ikisinin de aynı kumaşın dokunduğunun anlaşılmasından sonra şarttı böyle bir sınıflandırma. Ogün Samast okey maaşlarındaki ya da internet kahvelerindeki lümpenliği içinde yalıtılmadıkça işin ucunun Trabzon emniyetinden ötelere gitmesi muhtemeldi. Gitti de zaten. Milliyetçiliği yeniden tarif etme gereği, milliyetçiliği kışkırtan odaklar tarafından duyulan, toplumu sakinleştirme ihtiyacından dolayı gündeme geldi. Kışkırtanların da, kışkırtmayı şimdilik geri çekenlerin de aynı kaynaklar olduğu o denli açıktı ki. Böylece cinayete azmettiren milliyetçilik, milliyetçilikler arasında bir tanesi olarak önemsizleşebilsin ama meşru da kalabilsin ya da memleket, cinayete dahil olmayan milliyetçilik kategorisinin ardında hizaya geçebilsin diye, halk, bir aydan fazla bir süre "milliyetçilik nedir, ne olmalıdır" dersine çalıştı. Bu arada resmi kurumlar da Samast'ın milliyetçiliğiyle aralarına mesafe koyarak itibar ve irtifa kayıplarını mümkün olduğu kadar telafi etmeye çalıştılar. Ki cinayetin milli duygularla işlendiğini dile getirenler de bu resmi kurumlardı.

'Derin devlet', o kadar derinde mi?

Bu ülke böyle tutumları ve açıklamaları çok görüp işitmiştir.

Milliyetçi hislerle ayağa kalkan; arkasında sayısız ceset bırakan toplu histerilerin aktörleri ile resmi azmettiriciler arasındaki ilişkilerin bir muamma olarak kalması hiçbir zaman mümkün olmadı. O anda değilse bile kısa bir süre sonra çorap söküğü gibi çözüldü bu ilişkiler. Geçmişte 6-7 Eylül olaylarında, Kahramanmaraş, Çorum olayları, Sivas katliamı; yakınlarda Mersin, Antalya, Şemdinli ve İstanbul'daki linç hezeyanlarında "halk" olarak adlandırılan kışkırtılmış çetelerin resmi direktiflerle harekete geçtikleri ya da en azından kendilerine göz yumulduğu ayan beyan görüldü.

3 Kasım 1996 yılında Susurluk'ta ortaya çıkan ilişkiler ağı da Doğu'da köy yakmalardan, faili cinayetlerden, adam kaybetmelerden sorumlu olanların; köy korucularından özel timlere oradan JİTEM'e ve derinde veya yüzeydeki pek çok resmi görevliye kadar birbirine bağlı olduğunu ortaya çıkardı. Dönemin başbakanı Tansu Çiller'in Abdullah Çatlı'yı kastederrek "vatan için ölen de öldüren de kahramandır" me-

alindeki sözleri bu tabloya tüy dikti. Derin devlet, demek ki pek o kadar derinde değildi; derinde olanla yüzeyde olan birbirine oldukça benziyordu. Bugün de aslında benzer bir tabloyla karşı karşıyayız; Susurluk sürecinde ifşa olmuş bazı isimler Ogün Samast'ın memleketi Trabzon'daki kontra örgütlenmeler kapsamında yine telaffuz ediliyor. Trabzon'da kurulmuş "milliyetçi-kuvvacı sivil toplum kuruluşları"nın Susurluk'un skandal isimleri tarafından veya Veli Küçük gibi emekli "mensup"lar tarafından yönetilip kontrol edildiği tartışılıyor. Sadece Trabzon'da değil, ülkenin pek çok kentinde emekli resmi görevliler böyle bir "sivil toplum örgütü hizmeti" üstlenmiş durumda. Bu yüzden, en üst düzey askeri yetkilinin "hazırlıksız bir konuşma esnasında", "irticalen" söylediği "Türkiye'nin dinamik güçleri vardır. Türkiye'yi koruyan o dinamik güçler varolduğu sürece, o rüyayı görenler kabusla uyanacaklardır." sözleri işkilli gözlerden kaçamazdı. Geçmişte askerinin kendisini kastederrek söylediği, tarihi "zinde güçler" tanımının yerine "dinamik kuvvetler" sözcüğü, "talihsiz" bir zamanlamayla, sahiden bir dil sürçmesi olarak mı sarf edilmişti! Öyle dendi. Bu arada Kenan Evren, milliyetçi hassasiyetlerdeki payları ve ne işlerle iştigal ettikleri sorulmaya başlanan emekli askerlerin yardımına koşarak "aşırı milliyetçilikle olmuyor" diye buyurdu.

Hrant Dink cinayeti şunu açıklıkla gösterdi: Susurluk'la ifşa olmuş, legalize edilmiş, yeni işlevleri Mehmet Ağar'ın deyiimiyle "düz ovada siyaset yapmak" olarak saptanmış kontra elemanlar, dağıldıkları partilerde, sivil toplum örgütlerinde, medya organlarında ve hatta mahalle kahvelerindeki okey maaşlarında, emekli mekânlarında eski tarz-ı siyasetlerini sürdürüyorlar. Susurluk olayının eski kılıç artıkları üzerinde, onları legalleştirerek bir kontrol mekanizması oluşturacağı düşünülmüştü; Hrant Dink cinayeti; saikleri ve sonuçlarıyla Susurluk isimlerinin, legalleşmeyi, aynı zamanda yaygınlaşmak için yeni bir imkân ve meşrulaşma fırsatı olarak algıladıklarını gösteriyor ve Susurluk'tan bu yana ne kadar yol alınmış olduğunu...

Öyleyse toplumda milliyetçi dalganın yükseldiğine dair (yükselmiştir de) yapılan vurguların gizlediği, kontra örgütlenmelerin bir yayılmasından söz etmek daha anlamlı olacaktır. Ogün Samastlar'ın varlığını ve marifetini açıklayacak olan bu durumdur.

Kirli okeycilerin ulvi maneviyatı!

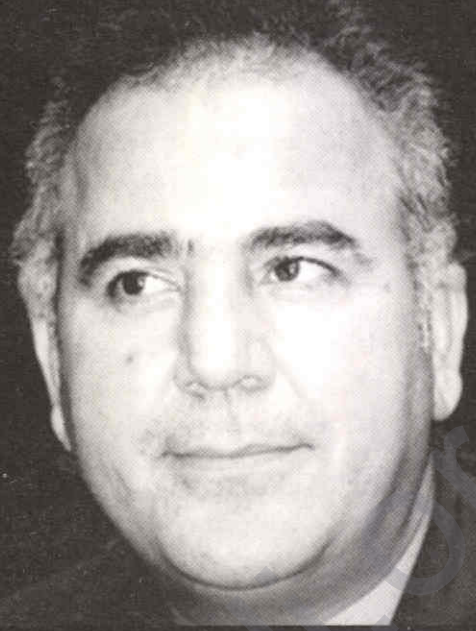
Bu kontra örgütlenmeler, kültürün bir parçası haline gelmiş olan yaş hiyerarşisine göre düzenlenen

himaye ilişkilerini, dar cemaatlerin "abi"lik müessesini yani zaten varolan toplumsal ilişkileri kullanmışlardır sadece. Kabadayılık, kahramanlık, lütuf ve hamilik değerlerinin mahalle kahvelerinde Ogün Samastlar'ı yaratabilmesi için okey masalarındaki diğer üç kişinin, Susurluk sonrasındaki fotoğrafların da kanıtladığı gibi, mafya-siyaset-kontra elemanlarından oluşması gerekir. Bunlara tekel medyaları ve bürokratlar da dahildir dönüşümlü olarak. Samast gibi lümpenler okey masasına dördüncü olabilir ancak. İnternet kafelerdeki sitelerde gençler oraya gitmeden önce hazırlanmıştır zaten. Bu hegemonik yayılmanın boyutunu görmek isteyen internette şöyle bir gezinsin, hiç değilse gazetelerin online sayfalarındaki haber yorumlarını takip etsin.

Öyleyse milliyetçilik ne ifade eder bu ilişkilerde? Çok şey ifade eder. Dörtlüyü birbirine bağlayan maneviyatın adı olmuştur milliyetçilik.

İçinde yaşadığımız dünyada sadece bizde değil, diğer ülkelerde de kendi milliyetinden olmayanlara karşı öfkeyi ve şiddeti teşvik eden milliyetçi, ırkçı fikirler devletler eliyle kışkırtılıyor. 19. yüzyılda ulus devletler şemsiyesi altında ulusal pazarları birleştirmek ve bu şemsiyenin altında yaşayanları ortak aidiyet hisleriyle birleştirmek gibi işlevi olan, 20. yüzyılda da sömürge zincirlerini kırmaya fikri bir esin sağlayan milliyetçilik, çoktan beri kaynaştırıcı, harekete geçirici özelliğini yitirdi. Kendine benzemeyenler üzerinde tahakkümün gerekçesi, başka uluslardan olanlara yönelik şiddetin meşrulaştırıcısı bir ideolojik kaynak haline geldi. Türkiye'de Kürtleri, Ermenileri, diğer azınlıkları sindirmeye yarayan milliyetçiliğin sözü edildiği kadar büyük bir skala içinde temiz bir yeri kalmadı artık. Kahvehane milliyetçiliği ile elit milliyetçilik arasında tercihe şayan bir sınıflamadan söz etmek anlamsızdır. Belki hâlâ biz, ezen ulus ile ezilen ulus milliyetçilikleri arasında, ikincisini mazur görmek üzere bir ayırım yapmakta özgürüz.

Milliyetçi dalga, bu ülkenin diğer halklarının acılarını sona erdirecek demokratik açılımın eksikliğinde kabardı. Ogün Samastlar'ı doğuran ilişkileri olası kılan, Hrant Dink'i kaybettiren şey de budur. İşsiz güçsüz, maneviyat yoksunu gençlerin okey masalarına dördüncü çağırılmalarını, Kurtlar Vadisi gibi dizilerle zehirlenmelerini önleyebilmenin şartı da daha fazla demokrasi istemekten geçiyor. Hiçbir şey kendiliğinden olmuyor, kendiliğine bırakılmış şeyler üzerine müdahale eden bir kontra-çete daima hazır bekliyor. ✨

1962 - 13 Şubat 2007

Bin yıl daha ülkesiz

Nereye

O uysal saçlarınla nereye, hem sen nereye

Nereye ey gözleri gurbet

Sınadım kendimi bir başka biçimlerle

Her iklimde dondum, her aynada hiç

Yüzünü dön

Yüzünü dön

Can anıyam paramparça...

Nereye

O atlarla nereye, hem sen nereye

Nereye hiç dönmeyecekmiş gibi böyle

Ardından kanım akıtır kendini gittiğin yere

Çeviremem önünü kırılmış ellerimle

Yüzünü dön

Yüzünü dön

Düğüm at damarıma...

Gidersen

Bin yıl daha ülkesiz bir çocuk kalır

Yıldızsız, pusulasız, mülteci, kanamalı

Gidersen fırtınada en ince söğüt dalı

O sabah kırılırım toprağıma düşemem

Yüzünü dön

Yüzünü dön

Gülümse baharıma...

Adnan Satıcı

Aleta dabeşkar

ARAM GERNAS

Derbên jopan êdî nedihatin jimartin. Jana binê piyên Mamoste li kezebê dixist. Hêrs û tirs radikirin hev û li bele-goşka diwaran dixistin. Pirsên tehdîdkar didan dû hev û bêhn lê diçikandin. Êşkencekar, mexlûqek rûtirş û rûhêkane bû. Bejnek kurt û bêteşe. Dema hezkirin û dilpakî hatibû parvekirin, ew xwe li xirabiyê alandibû û derê xwe li dilpakî û wijdanê girtibû. Xuya bû ku di nav civatê da yekî melisandî lê di îşkencexaneyê de keftarek harbûyî bû. Ew derketibû nêçî-

ra "terroristan" û bi dû navê rêxistinekê ketibû. Li xebat, cih û rola mamoste ya nav rêxistinê dipirsî, navê hevalên wî dixwest. Jixwe aleta ku li mala mamoste hatibû girtin bûbû bela, bûbû dirîtêl, bûbû gurekî har û îşkencekar dixist êrîşê. Xwedê zane ku berî girtinê çiqas ji wê aletê hez dikir. Bi wê aletê diket xewn û xeyalan. Di tangoyek de xwe bi destê bedewek re ber dida. Dibû şair û ji zarê Ehmedê Xanî mirariyan berhev dikir û di dilê bengiyan da şax vedida, ew sermest û dilmest dikir. Bi wê aletê keçel, din, sexik û safik ên tinaz û pêkeniyan dibûn lehengên çirokan û hespan dibezandin di navbera serboriyan de. Gotinên rojane, kirasên efsûnkar û honandî li xwe dikirin û bi estetîk û maneyên kûr çandek bilind diafirandin. Ew alet ji medeniyetê re şiverêyek vedikir, dibû tîrêjên ronahiyê û tarîti diçirand. Dibû şûr û diktatoran dibetiland, demokratiyê dihonand û hêjayiyên mirovahiyê diafirand. Lê îro bûbû toqa naletê û ketibû stûyê Mamoste.

Pirsiyarî û îşkence bi rojan hem li mamoste hem ji li îşkencekar bêhn çikandibû. Her du jî, ji kirtûniva xwe nehatibûn xwarê. Di encamê da Mamoste, ji bilî tîrsa aleta destê polîsan, bi nedana agahiyekê şa û serbilind bû. Îfadeya dawî hate nivisandin û biryar hate ragihandin:

- Mamosteyê mîna te, kelemê nava çavên dewletê ne! Lê dîsa jî dewleta me efûkar e. Qîmeta vê baş bizanin û pesindarê dewletê bin!.. Tu serbest î lê ji birneke, çavên me tim li ser te ne.

Tîşteki ecêb qewimî bû!. Hem di nivisandina îfadeya Mamoste de, hem jî di tawanbariyê da navê aletê êdî derbas nedibû. Wekî ku aletek wiha nehatibe girtin û ji ber vê aletê Mamoste qet îşkence, lêdan û heqaretên dinyayê nexwaribe. Kelekelek bi Mamoste girt. Berdan û serbestkirina wî ji aliyekî ve hestên azadiyê, derketina der û çûndina nav malbat, heval û hogirên wî vedijend. Têrî xwe sedemek hebû ku ew hanhanka ji wê derê dûr bikeve û piştî ew qas îşkence û

heqaretan li dû xwe jî nenihêre. Lê ji nişke ve şanaziya xwe di bin lingan de dît. Hestên azadiyê ketin ber ewrên camêrî û şanaziye. Ma mirov ji bo çî dijiya? Eger mirov şanazî, bawerî û azadiya xwe wînda kiribe, çî hêjayiya jiyanê dimîne. Eger mirov ji bo hêjayiyên mirovî û neteweyî singa xwe nede ber bedêlan, wê çawa destkeftî û pêşketinên heyî bêne parastin? Mamoste hew xwe ragirt û got:

- Makîneya min a ku di destê we de ye wê çî bibe?
- Makîneya çî?
- Daktiloya min.

Polîs bi tehdîdkarî li nava çavên mamoste nihêrt, serê xwe hejand û wekî ku bêje 'heqê vana kuştin e' û diranên xwe li hev jidand û got:

- Wê ji bîr bike, li dû xwe nenihêre û biteqize zû here!

Peyvên polîs bûn zextên dawî ku mamoste dev ji azadiya ya derve berde û bi helwesta man û nemanê şanaziya xwe û mirovahiyê ji bin lingan xilas ke.

- Dema ku min li wê makîneyê dinihêrt, hestên mirovî li min dialiyan û ez ji hemû xirabiyan dûr diketim. Bi vê makîneyê mirov dikare bi tenê tiştên baş bifikire û binivîse. Qedexkirina daktiloyê rûreşiyê ke mezin e û eger hebe bi tenê li vî welatî heye! Min bi rojan ji bo wê daktiloyê lêdan û heqaretên nedîtî xwar. Heta ku hûn min neşinin pêşberî dadgehê, heta ku ez daktiloyê rûsipî nekim û heta ku ez dewleta ku daktiloyê qedexe kiriye rûreş nekim, niyeta min a çûndinê tune!.. ❀

Zimanê fermî tirkî be jî zimanên din jî hene

ABDULLAH DEMİRBAŞ (Şaredarê Sûra Amedê)

Dema min peywira Şaredariya Sûrê girt, min texmîn nedikir ku dê ew qas tişt bîn pêşberî me. Heta mirov neji, mirov nikare fam bike. Herêma ku ez şaredarê wê me, navenda vî bajarî ye, cihê herî dîrokî ye, gelê ku li Sûrê dijî û gelê ku li Ofisa Diyarbekirê dijîn ne wekî hev in Hem ji aliyê sosyolojîk û hem jî ji aliyê psikolojîk ve naşibin hev. Hem jî daxwazên wan ne wekî hev in. Li Ofisê bêhtir memûr rûdinin. Zarokên wan wekî zarokên Sûrê nikarin derkevin ji bo listikê. Jiyan di hindurê apartmanan de didome. Lê li nav Sûrên Diyarbekirê jiyanêke bêhtir civakî heye. Jin derdikevin ber deriyan, li berberoşkan mirov rûdinin, zarok li kêleka sûran dilizin, çawirdora sûran parkên rûniştin, sohbet û gerê ne.

Gel di bultenê de kurdî dixwaze

Ji ber vê yekê zimanê kurdî li nav Sûrê bêhtir dijî. Bêhtir jîndar e. Ev yek jî dibe ku gelê vir bêhtir doza pîrzimaniyê bike. Dema em Bultena Şaredariyê çap dikin gel dixwaze em xebatan bi kurmancî û dimilkî jî binivîsin. Ev nayê wateya ku gel bi tirkî nizane. Bi rastî li gor min piraniya wan tirkî dizanin û baş dizanin. Lê kurdî jî dizanin, ji bir nekirine û doz dikin ku bêhtir tişt bi kurdî bin. Hinek dikarin vê yekê bi nostaljiyê ve

gire bidin, dikarin bêjin ew bêriya gundên xwe û jiyana xwe ya borî dikin ku her tişt bi kurdî bû. Hinek dikarin daxwazên gel bi daxwazên siyasî binin ziman û bêjin daxwaza wan politik e. Ez wekî şaredarekî li vê yekê wisa nanihêrim. Şaredarek bi tenê dikare li daxwazan binihêre, ku gel çî jê dixwaze û ew tişt karên wî ne yan na. Ez jî wisa lê dinihêrim. Gel ji min xebatên kurdî dixwaze. Heta suryaniyekî bi tenê heke di bultena şaredariyê de doza nivîsên suryanî bike, ez mecbûr im daxwaza wî binirxînim.

Dema em bersiva gel bi awayekî erênî didin, ji du aliyan ve rexne tên. Aliyek dibêje; "Di xebatên kurdî de ne samimî ye, populistiyê dike." Aliyê din jî dibêje, "Ji xizmeta daxwazên siyasî dike, Tirkiyeyê parçe dike" û dozan li me vedike.

Daxwazên zarokan samimî ne

Min demek dirêj mamostetî kiriye. Ji ber wê ez daxwazên mirovên temenborî û zarokan ji hev cuda dikim. Daxwazên zarokan bêhtir samimî û ji dil in. Binihêrin kovara Şemamok ku em ji bo zarokan çap dikin, li arşîva me namîne. Zarok bi koman tên şaredariyê. Heta ji bajarên din jî telefon dikin ji bo kovar ji wan re were şandin. Nivîsan ji kovarê re dişînin. Binihêrin tê-

kiliya zarokan û şaredarekî nikare bibe mijara berjewendiyar. Xwendekarek herî zêde çî ji mamosteyê xwe dixwaze; perwerdeyêke bi qelîte û hezkirin. Mamosteyek jî herî zêde hewl dide ku vê yekê pirtir bike. Ez şaredar bim jî îro herî zêde mamoste û zarok serî li min didin ji bo destekê. Kengî ku dozek li me tê vekirin jî herî zêde ew desteka me dikin. Zarokan bi tenê tiştên kurdî nexwestin. Ji bo dibistana xwe pirtûkxane jî xwestin, ji bo hewşa dibistanê boyax xwestin, derî xwestin û tiştên wisa jî xwestin. Daxwaza wan a berhemên kurdî jî bi qasî van daxwazan tiştêkî masûmane û mirovane ye. Derketina li dijî vê biryareke siyasî ye û ji bo biryareke siyasî tu çiqasî rewşê deynî holê jî tiştêkî zêde naguhare.

Çima dozan vedikin?

Minak tê gotin ku zimanê kurdî li Tirkîyeyê îro ne qedexe ye. Lê heke şaredarek li Tirkîyeyê nikaribe qurîşek pere li kurdî xerc bike, divê em gotina 'qedexe' daynin ser maseyê. Heke ev yek ne qedexe ye, çî ye? Heke ne qedexe ye, nexwe çima doz li bulten, kovara zarokan û hemû xebatên zarokan tîn vekirin. Ne tenê şaredariya me, şaredariya bajarê mezin jî ji ber malpera xwe ya kurdî bi lêpîrsînê re rû bi rû ma.

Dema van dozan vedikin, dibêjin "we pere lê xerc kiriye, an na?" Heke pere lê hatibe xerckirin, dibêjin "we peywira xwe bi xerabî bi kar aniye." Ev jî dibe sûceki edlî. Yanê wekî tu mirovekî di ser diziyê de bigirî. Ev jî bo me heqaret e.

Zimanê vê dewletê tirkî be jî kurdî li vî welatî heye, suryanî heye, ermenkî heye. Li vî welatî kî bibêje ezê xizmeta vî gelî bikim, mecbûr e daxwaz, reng û dengê vî gelî bibîne. Heke nebîne, heke nexwaze bibîne nikare li vir bimîne. Min ew qas xebatê kirin, ew qas tişt jî destê min dihat. Lê dewlet nahêle ku tiştêkî zêdetir çêbibe. Di rewşêke wiha de gel jî dê bibêje 'kî jî Abdullah Demirbaş bêhtir bike, ezê dengê xwe bidim wî.' Kesê/a ku piştî min were vê peywirê dê bibîne ku divê bêhtir xebat bi pîrzimaniyê bibe.

Mirov nikare guh nede daxwazên gel

Kesek dikare bibêje, 'Guh medin daxwazên gel. Hûn li karên xizmeta rojane binihêrin û hew.' Lê ez jî dibêjim ji ber ku heta niha kesî guh nedaye gel ev gel

hatiye radeya nexweşiyên newrotik. Ew qas kuştin, valakirina ew qas gundan, xizaniya li van bajarar, telefaya bazirganiya heywanan û çandiniyê hemû bi vê yekê re girêdayî ye. Heke hûn paçika tîxin dev, guh û çavên xwe dê ev pîrsgirêk jî holê ranebe. Hin jî hinek naxwazin vê yekê bibinin.

Binihêrin, zanyaran çend roj berê diyar kirin ku

ekolojî xera dibe. Niha bînin bîra xwe ku 2 sal berê dozgeran doz li gotina ekolojî vedikirin. Welatekî ew qasî paşdemayî dê çawa bêje "asta gelên pêşketî" (munhasir medeneyitler)? Bêje jî çiqasî rast e. Her wisa bînin bîra xwe ku ji bo civîna ekolojîyê biryarên xwe eşkere neke, hinek şirketên petrolê pere dan zanyaran da ku neaxivin. Yanî mesele ne rastî û çewtî ye. Mesele ew e ku hinek hin jî naxwazin bibinin ku zerarê didin cihanê, civakan, zimanan û aramiya mirovan.

Ji ber vê yekê ez dibêjim zimanê me yê fermî tirkî be jî, ev nayê wateya înkara zimanên din. Zimanên din jî hene, ew jî dijîn û ew jî bi axaftin, nivîsandin û berheman dijîn. Heke hûn jî bixwazin bi gel re biaxivin divê hûn wan zimanan bi kar bînin. Heke daxwazek di vî warî de hebe, hûn mecbûrê vê yekê ne.

Ya rast, ev mijareke gelekî paşdemayî ye. Li şûna ku îro em behsa mijarên mezin û projeyên mezin bikin, ev çend sal in ku em ketine nav pîrsgirêka ziman. Heta ku helwest ev helwest be jî em nikarin ji navê pîrsgirêkê derkevin. Ji ber ku em nikarin paç tîxin çav, guh û devên xwe. Me bultena xwe bi kurmancî, dimilkî û tirkî çap kir. Her wisa me kovarek jî bo zarokan bi navê Şemamok derxist û niha hejmara pêncan çap dibe. Pirtûka xebatên şaredariyê li Tirkîyeyê cara yekem bi kurdî-tirkî derket. Hinek danasîn nav Sûrê bi kurdî-tirkî hatin çêkirin. Ji bo zarokan Pirtûka Lîstîkan hate çapkirin. Dîsa jî bo zarokan bi navê Serê Şevê Çirokek rêzepirtûkên me niha her meh bi kurdî çap dibin. Demeke dirêj me desteka Linux a Kurdî kir û bi hevkarîya me û komek komputerger wergera Ubuntu hate çêkirin. Pêşbazîya Çirokên Zarokan bi kurdî-tirkî hate lidarxistin. Lê ev xebatên me li ber daxwaza gel qet nabin bersiv. Em li gor derfetên xwe van xebatan dikin. Ji ber ku derfetên me tune, gelek kesên ku rewşa me dizanin tîn alîkarîya me dikin û bi dilxwazî di xizmeta şaredariyê de dixebitin. Bi vî rengî bi derfetên hindik ew qas xebat çêbûne. Ez bawer dikim ku emê he gelek xebatên din jî bikin. ✨

İslami kesimin Kürt sorununa yaklaşımı

PROF. DR. FAZIL HÜSNÜ ERDEM

(Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölüm Başkanı)

1. Sorunun önem ve aciliyeti

Türkiye'nin acil çözüm bekleyen sorunlar zincirinin en önemli halkalarından birini Kürt sorunu oluşturmaktadır. Çözumsuz bırakılmasının yarattığı sosyal, ekonomik, siyasi ve insani maliyetin çok yüksek olduğu dikkate alındığında, Cumhuriyet'le yaşıt olan bu sorunun ne denli aciliyet arz ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Yalnızca son yirmi yıl içinde bölgede yaşanan olayların bilançosu dahi, sorunun aciliyetini ortaya koymada yeterli bir veri oluşturmaktadır. Gerçekten de bu dönem içinde yaşanan "düşük yoğunluklu savaş", onbinlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına; binlerce yerleşim biriminin yıkılıp yıkılmasına; zorunlu göçe tabi tutulan yüzbinlerce mağdurun her türlü sosyal güvenceden yoksun bir şekilde büyük kentlerin varoşlarında yaşamaya terk edilmesine; onbinlerce insanın işkence ve kötü muamele görmesine, yargılanmasına, mahkûm edilmesine; bölgenin ekonomik geri kalmışlığının pekişmesine ve sosyal dokusunun tahribine yol açmıştır.

Söz konusu tahribat Bölgeyle sınırlı kalmamış, bütün bir ülkeyi de etkisi altına almıştır. Bu süreç içerisinde demokratik kurumlar üzerindeki askeri vesayet pekiştirilmiş, siyasi partiler kapatılmış ve sivil toplum kısıtlanmıştır. Bölgedeki hukuk dışı pratik Türkiye geneline teşmil edilmiş, yargının bağımsızlığı/tarafsızlığı zedelenmiş, siyasileşme eğilimleri belirginleşmiştir. İnsan hakları ihlalleri artmış; başta yaşam hakkı, kişi güvenliği, ifade ve örgütlenme özgürlüğü olmak üzere birçok hak ve özgürlük alanı sistematik bir şekilde ihlal edilmiştir. Öte yandan, Bölgede uygulanan güvenlikçi politikalar ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiş, yüz milyar dolarlarla ifade edilen ekonomik değer yok olmasına yol açmıştır. Ayrıca, Bölgedeki çatışma ortamı, uyuşturucu ve silah kaçakçılığından beslenen gayrimeşru rantın ortaya çıkmasına ve bu rant üzerinden yürütülen paylaşım kavgalarına zemin hazırlamıştır. Buna paralel olarak, devlet içindeki çeteleşme eğilimleri güç kazanmış; "Susurluk" ve "Şemdinli" başta olmak üzere gün yüzüne çıkarılan birçok çete, hep aynı bataklıktan beslenmiştir. Bütün bunlardan daha

önemli olmak üzere, Türkiye'de ilk kez "etnik çatışma" ihtimalinden söz edilir olmuştur. Sakarya, Bursa, Yalova ve İzmir'de Kürt kökenli yurttaşlara yönelik linç girişimleri yaşanmıştır. Genel bir tavır olmakla birlikte, farklı etnik kökenlere bağlı yurttaşların birbirlerine kuşkuyla yaklaştıkları ve mesafeli durdukları, bir "ötekileştirme" çabası içinde buldukları gözlemlenmiştir. Tehlikeli bir gidişatı temsil eden bu türden gelişmeler, sosyolojik kırılmanın ilk işaretleri olarak değerlendirilmiştir. Açıkça ki, Kürt sorununu çözmeden, karşı karşıya bulunduğumuz en hayati meselelerden biri olan etnik ayrışma temelinde baş gösteren toplumsal çatışma riskini ortadan kaldırmak mümkün değildir.

2. Çözüm talebinin toplumsallaştırılması

Çok yönlülüğü (siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik), tarihsel derinliği, maliyeti ve aciliyeti dikkate alındığında, Kürt sorununun tek başına siyasi iktidarlarca çözülebilecek bir sorun olmadığı görülmektedir. Buna bir de, siyasi iktidarların devlet iktidarının kısıtlanmasında oldukları gerçeği ilave edildiğinde, bu güçlük daha iyi anlaşılmaktadır. Gerçekten de, siyasi iktidarları resmi ideoloji çerçevesinde sürekli olarak vesayet altında tutan ve demokratik siyasetin meşru sınırlarını belirleyen bir devlet iktidarı gerçeği karşısında, hükümetlerin tek başlarına Kürt sorununa çözüm üretmeleri çok güçtür. Nitekim, bugüne kadarki söylem düzeyinde kalan bütün girişimlerin dahi devletin sert çekirdeğine çarpıp suskunluğa bürünmesi, bu tespiti doğrulamaktadır. Kuşkusuz, bu tespit, parlamento çoğunluğunu ele geçiren iktidara gelen bütün hükümetlerin Kürt sorununu çözme irade ve samimiyetine sahip oldukları şeklinde anlaşılmalıdır. Zaten bugüne kadar hiçbir hükümet, sorunun çözümüne yönelik bir program ya da projeye sahip olmamıştır. Burada vurgulanmak istenen husus, bir an için hükümetlerin Kürt sorununa samimi duygularla adil bir çözüm üretme niyetini taşıdıklarını kabul etsek dahi, böyle bir niyeti hayata geçirmenin hiç de kolay olamayacağıdır. Zira, resmi ideolojide herhangi bir karşılığı bulunmayan siyasi irade ve

girişimler, devletin gerçek sahipliliği iddiasındaki devletçi seçkinler bloğunun hukuki ve fiili engellemeleriyle karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'nin çok partili siyasi hayata ilişkin tarihsel deneyimi, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin toplumsal fay hatlarından birini oluşturan Kürt sorununun önündeki bu siyasi kısıkaçı yarabilmenin yolu, söz konusu sorununun çözümüne yönelik arayış ve taleplerin toplumsallaştırılmasından geçmektedir. Esas itibarıyla bu yol, bütün önemli toplumsal sorunlar için öngörülen bir demokratik çözüm yöntemidir. Bu yöntemi Kürt sorununa uyarlayacak olursak, yapılması gereken; barış, kardeşlik ve birlikte yaşam yanlısı bütün toplumsal kesimleri soruna karşı duyarlı kılmak ve bu kesimlerin çözüm sürecine aktif katılımını sağlamak olmalıdır. Çözüm için gerekli olan toplumsal talebi şekillendirip siyasi karar mercilerine iletebilmek, suskunluğa bürünmüş olan siyasiler üzerinde baskı oluşturup onları harekete geçirebilmek ve demokratik siyaset üzerindeki bürokratik vesayeti kırıp siyasilerin ellerini güçlendirebilmek, ancak geniş tabanlı ve katılımlı bir diyalog ve müzakere sürecinde üretilecek toplumsal mutabakatla mümkün olabilir. Bugüne kadarki arayış ve çabalar hep toplumun belirli kesimleriyle sınırlı kaldığı ve bir türlü toplumsallaştırılmadığı için beklenen sonuç elde edilemedi.

sivil inisiyatifin eksik olan ayağı tamamlanmış ve güçlü bir toplumsal desteğe kavuşmuş olacaktır. Böylelikle oluşacak sinerji, diyalog sürecinde üretilecek ortak mutabakatların etki gücünü de artıracaktır. Öyle ki, hiçbir güç, toplumsallaşan barışçıl sivil çözüm iradesinin karşısında durma cesaretini gösteremeyecektir.

Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, İslami kesimlerin Kürt sorununa ilişkin bugüne kadarki yaklaşım tarzları genel olarak değerlendirildiğinde, yukarıda sözü edilen beklentinin gerçekleşme ihtimalinin –en azından kısa vadede– düşük olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de, söz konusu kesimlerin Kürt sorununa ilgi göstermediklerine, gerekli duyarlılığı ortaya koymadıklarına, kayıtsız kaldıklarına ve hatta yer yer resmi söylemle paralel düştüklerine ilişkin genel bir eğilimin var olduğu gözlenmektedir. İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde yaşanan sorunlar karşısında yüksek hassasiyet sahibi olan bu kesimlerin, kendi yanı başlarında yaşanan, bütün bir ülkeyi etkisi altına alan, can alıcı ve can yakıcı sonuçları olan bir sorun karşısında duyarsız kalmaları, tartışmayı ve sorgulanmayı hak eden bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. İslami kesimin Kürt sorununa yaklaşımındaki genel eğilim

Kürt sorununun, Türkiye'nin en önemli toplumsal sorunlarından biri olarak algılanabilmesi ve kalıcı bir çözüme kavuşturulabilmesi için gerekli olan geniş ve güçlü toplumsal destek, ancak bugüne kadar sürdürülen sivil çözüm arayışlarına dindar/muhafazakâr (İslami) kesimlerin dahil edilmesiyle sağlanabilir. Türkiye toplumunun önemli bir kesiminin muhafazakâr bir yapıya sahip olduğu gerçeği dikkate alındığında, bu kesimi temsil eden ve onlar üzerinde etkili olan entelektüel, kanaat önderi, gazeteci ve yazarların sivil çözüm sürecine aktif katılımlarının sağlanmasının ne kadar büyük önem taşıdığı daha iyi anlaşılacaktır. İslami kesimlerin bu sürece dahil olmasıyla, Kürt sorununun barışçıl çözümüne yönelik

Öncelikle belirtmek gerekir ki, İslami kesim olarak adlandırılan toplumsal küme homojen bir yapıya sahip değildir. Tıpkı diğer toplumsal kümeler gibi İslami kesim de kendi içinde farklılıklar içermektedir. Özellikle son on yıl içinde gerek dış dünyada ve gerekse içeride yaşanan birtakım gelişmelere bağlı olarak, İslami kesimin kendi içinde farklılaşarak daha çoğulcu bir yöne doğru evrildiği görülmektedir. Herhangi bir toplumsal sorun karşısında yekvücut bir görünüm çizen İslami kesimden söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, İslami kesimlerin Kürt sorununa yaklaşımı değerlendirilirken yapılacak genelleme, ister istemez kendi içinde eksiklikler, yanlışlıklar ve hatalar içerecektir.

Türkiye'deki İslami hareketin filizlenip serpil-meye başladığı 1960'lı ve 1970'li yıllarda, bu harekete mensup olanların Kürt sorunu gibi bir sorunları yoktur. Bu sorun, onların tamamen yabancı oldukları; birçoğunun hiç işitmediği, ne olduğu konusunda bilgi sahibi olmadığı ve bilgilenme ihtiyacını da hissetmediği bir sorundur. Kürtlerin yaşadıkları sorunlarla ilgilenmek bir tarafa, "Kürt" diye ayrı bir etnik topluluğun varlığından dahi birçoğu habersizdir. Bu habersizlik, bilgisizlik ve ilgisizlik hali sadece İslami kesimlere özgü değildir. Bu dönemdeki sosyalist sol ile sosyal demokrat sola mensup olan bazı çevreler dışındaki Türkiye toplumunun hemen tamamına hâkim olan bir algılama ve davranış biçimidir. Hiç şüphesiz bu yaygın algılama ve davranış biçiminde, devletin, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri izlemiş olduğu sistematik inkârcı ve baskıcı politikaları ile bu sorunla ilgilenmenin yarattığı ağır faturalar belirleyici olmuştur.

Kürt sorununun bir daha kalkmamak üzere Türkiye gündemine oturmaya başladığı 1980'li yılların sonları ile 1990'lı yılların başlarına kadar, soruna yönelik İslami kesimin duruşunda önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu camianın bir kısmında suskunluk ve kayıtsızlık hali, diğer bir kısmında resmi söylemler paralellik arz eden bir duruş, bir başka kesiminde ise "ümme" kavramı ekseninde geliştirilen bir yaklaşım tarzı hakim olmuştur. En azından konjonktürel olarak devletin resmi söylemi açısından pek de rahatsız edici olmayan bu üçüncü yaklaşım, esas itibarıyla, en yaygın kabul gören bir yaklaşım olmuştur. Buna göre Kürt sorunu, "İslam ümmetini bölme ve zayıflatma amacını taşıyan emperyalist odakların yapay bir şekilde yarattığı bir sorundur". Bugün için de İslami kesimin önemli bir kısmında geçerliliğini koruyan bu yaklaşım, somut gerçeklikte böyle bir sorunun olmadığını; bu sorunun, etnik ayrışma ve çatışmalardan yarar uman emperyalist güçler tarafından ümmeti ve/veya Ortadoğu halklarını bölüp parçalama amacıyla yaratıldığını savunmaktadır.

İslami kesimin Kürt sorununa ilişkin genel yaklaşımındaki ilk kırılma ve ayrışma, Mazlum-Der'in Kürt sorunuyla ilgili 28-29 Kasım 1992 tarihinde Ankara'da düzenlediği "Kürt Sorunu Formu"yla ortaya çıkmıştır. İslami camianın önemli bir kısmının temsilcisi konumundaki gazeteci, yazar, siyasetçi, sivil toplum mensubu ve kanaat önderinin katıldığı Forum'da, ilk kez Kürt sorunu farklı boyutlarıyla birlikte ele alınmış ve çeşitli tezler ileri sürülmüştür. Bu tezlerden birinde Kürt sorunu, Yeni Dünya Düzeni'nin Ortadoğu'daki yansımasının bir sonucu olarak değerlendirilmiş; Türkiye, İran ve Irak'ta yaşayan

Kürtlerin tahrik edilmesi suretiyle bu devletlerin parçalanmak istendiği savunulmuştur. Bir başka tezde, Kürt sorunu değil, PKK sorununun olduğu ve İslam'dan uzaklaşmanın sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Görüşlerden bir diğeri ise; Kürt sorununun laik-Kemalist rejimin yarattığı tali bir sorun olduğu, ana sorun olan rejim sorunu çözülmeden tali sorun olan Kürt sorununun çözülemeyeceği yönündeydi. Forum'da İslami hareket açısından yeni olan tez, Kürt sorununun eşitlik ve kardeşlik ilkeleri doğrultusunda çözümünü öngören yaklaşım tarzı olmuştur.

Toplantı sonrası kabul edilen "Nihai Bildiri"de, bu son tezden savunucularının görüşleri tamamen belirleyici oldu. Bildiride; Kürt sorununun çok boyutlu bir sorun olduğu; bu sorunun, ulus-devletin inkârcı ve ırkçı yapısından kaynaklandığı ve sorunun halklar arasında değil, rejimle halk arasında olduğu tespitinde bulunulmuştu. Bildirinin "talepler ve çözümler" bölümünde; Kürt sorununun terör ve şiddetle değil, özgürlükçü ve barışçıl yöntemlerle çözülmesi; bölge halkının hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması; özgür tartışmanın önündeki engellerin kaldırılması; ulus-devlet yerine çok uluslu bir hukuk devletine geçilmesi; Kürt kimliğinin resmen tanınması; Kürt dilinin kullanımının önündeki engellerin kaldırılması; değiştirilen coğrafi mekânların isimlerinin iade edilmesi; dış güçlerin müdahalesine imkân verilmemesi gerektiğine yer verilmişti. Katılımcıların bir bölümünün, İslami camianın ise azınlıkta kalan marjinal bir kesiminin görüşlerini temsil eden Nihai Bildiri, Kürt sorununun çözümüne yönelik içerdiği radikal tespit ve önerilerden dolayı, bu camiaya mensup çeşitli kesimlerce eleştirildi. Söz konusu Bildiri'de yer alan görüşler hiçbir zaman İslami kesimin ana damarının ya da çoğunluğunun benimsediği görüşler olmadı.

Söz konusu Forum'dan sonraki dönem içerisinde, İslami kesim yeniden derin bir suskunluğa bürünmüş; adeta "bekle gör" politikasıyla, olayların gelişiminin dışarıdan izlenmesi yoluna gidilmiştir. 1990'lı yılların başlarında Bölgede düşük yoğunluklu savaşın dizginsizleşmesi ve malum vahim sonuçları karşısında sessizlik korunmuş, yaşanan insanlık dramını görmezlikten gelinmiştir.

Oysa aynı kesimler, aynı dönem ve ilerleyen dönemlerde benzeri sorunlarla karşı karşıya kalan dış dünyadaki Müslüman topluluklar için gereken duyarlılığı gösterebilmiştir. Filistin, Bulgaristan, Yunanistan, Çeçenistan ve Bosna-Hersek'teki Müslüman topluluklarla dayanışma içine girilmiş; maddi ve manevi destek verilmiştir. Bu bağlamda sayısız toplantı,

miting, konferans, panel, fotoğraf sergisi, resim ve şiir yarışmaları, basın açıklamaları, köşe yazıları, makale ve kitaplarla kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, benzeri duyarlılık Kürt halkı için gösterilmedi. Kürtlerin yaklaşık bin yıllık tarihi, coğrafi ve dini birliktelikten kaynaklanan haklı beklentileri hiçbir karşılık bulmadı. Kısaca, İslami kesim, hemen yanı başlarında yaşanan insanlık dramı karşısında sessiz kalmayı tercih ederek, çifte standartlı bir duruşa sahip oldu.

Çeçenistan-Filistin Yardım Kermesi

Elbet gülecek yüzleri
Umut yeşerecek gözlerinde,
Çünkü yalnız değil
Şeyh Şamil'in torunları
Çünkü yalnız değil
Şeyh Yasin'in çocukları...

**Yer: Yıldıztepe camii Altı
Bağcılar cad. Parseller durağı no 124
Tarih: 25 Eylül - 10 Ekim**

Organizasyon: İsrâ Kültür Merkezi

Bir el de siz uzatın

1990'lı yılların sonlarında İslami kesimde yaşanan belirgin değişim, kısmen de olsa, Kürt sorununa yaklaşım tarzını da etkiledi. Kendi içinde giderek farklılaşan ve buna bağlı olarak daha çoğulcu bir görünüm kazanan, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi çağdaş değerleri referans almaya başlayan bu kesim –aynı dönemde yaşanan iki önemli gelişmenin etkisiyle de– Kürt sorununa kıydan ve köşeden de olsa el atmaya ve ilgi duymaya başladı. Bu dönemde, bir yandan PKK tarafından ilan edilen ateşkesin, diğer yandan da Türkiye'nin AB'ye uyum için gerçekleştirdiği kısmi hukuk reformunun yarattığı rahatlama, Kürt sorununun nispeten daha serbest bir ortamda konuşulup tartışılmasına yol açtı. 1990'lı yılların sonlarından başlayıp bugüne kadar devam eden süreç içerisinde, başta Yeni Şafak ve Zaman olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerin Kürt sorununa yönelik ilgisi –yetersiz ve sınırlı da olsa–

kendisini yavaş yavaş belli etmeye başladı. Kürt sorununun şiddet temelinde değil, barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiğine ilişkin yazılara yer verildi. Ayrıca bu dönemde kimi İslami dernek ve vakıflar özellikle dini bayramlar öncesi düzenledikleri yardım kampanyalarıyla Bölge insanına maddi destek sağladılar.

Öte yandan, İslami cenahın insan hakları kuruluşu olan Mazlum-Der, kurulduğu 1991 yılından itibaren "kim olursa olsun zalime karşı, mazlumdan yana" sloganından hareketle herhangi bir ayırım yapmaksızın hak ihlaline uğrayan bütün kişi ve grupların ve bu arada Kürtlerin insan hakları sorunlarıyla da ilgilenmektedir. Bölgede yaşanan hak ihlalleri bizzat yerinde araştırılmış, hazırlanan raporlarla ve basın bildirileriyle kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Aynı ölçüde olmasa da, bu cenahın bir başka sivil kuruluşu olan Özgür-Der de Kürt sorununa ilgi göstermiş; 14 yıl aradan sonra İslami kesimin Kürt sorununa ilişkin ikinci forumu, Özgür-Der tarafından "Kürt Sorunu ve Müslümanlar" başlığı altında 2006 yılında İstanbul'da gerçekleştirilmişti. Kürt sorununa "İslam kardeşliği" temelinde çözüm üretme amacıyla gerçekleştirilen bu toplantıda, Kürt sorununun aynı zamanda Müslümanların sorunu olduğu kabul edilerek, önemli tespit ve önerilerde bulunulmuştu.

Ancak hemen söylemek gerekir ki, bütün bu çaba ve arayışlar hep sınırlı kalmış; İslami kesimin ana gövdesi suskunluğunu ve ilgisizliğini devam ettirdiği gibi, sorunla ilgili olanlar da hem sorunu bütün boyutlarıyla ele almaktan ve hem de yeterli desteği vermekten uzak kalmışlardır. Öte yandan, aynı kesim bu son dönem içinde de Türkiye'de yaşanan hak ihlallerine gösterilen tepkiler konusunda çifte standartlı tavırlarını sürdürmüştür. 2005 yılı içinde birkaç ay arayla gerçekleşen iki farklı ayrımcı muamele karşısında geliştirilen tavır dahi, tek başına bu çifte standartlı yaklaşımı ortaya koymada önemli bir veridir. Gerçekten de, Haziran 2005'te Atatürk Üniversitesi'nin düzenlediği mezuniyet törenine katılmak isteyen başörtülü annelerin tören alanına alınmaması başta TBMM Başkanı olmak üzere, hükümet temsilcileri, siyasiler, sivil toplum örgütleri, gazeteci ve yazarlarca şiddetle eleştirilmiş ve çok ciddi bir tepki geliştirilmişti. Ancak aynı ilde üç ay aradan sonra meydana gelen bir başka ayrımcı ve aşağılayıcı muameleye aynı tepki gösterilmemişti. 9. Kolordu Komutanı, katıldığı yardım malzemesi dağıtım sırasında Türkçe bilmediği için Kürtçe yardım talebinde bulunan bir Kürt kadınına sinirlenerek, "Türkçe öğren, ben de sizi anlayayım" şeklinde çıkmıştı. Paşa, daha sonra da, "Eğer yardım istiyorsa devletin resmi dilini öğ-

renmesi lazım" açıklamasında bulunmuştu. Çok açık olan bu ayrımcı ve aşağılayıcı muamele karşısında –birkaç isim dışında– İslami kesim hiçbir tepki vermemişti.

İslami kesimin Kürt sorununa yönelik bu genel eğiliminin birçok sebepleri vardır. Aşağıda bu sebeplerden bir kısmına kısaca değinilmeye çalışılacaktır.

4. İhtiyatlı ve mesafeli tavrın sebepleri

a) Milliyetçiliğin etkisi

İslami kesimin Kürt sorununa mesafeli yaklaşımının en önemli sebeplerinden biri, anlayış ve yapılanmalarının Türk milliyetçiliğinden etkilenmiş olmasıdır. Bu etki, büyük ölçüde Cumhuriyet'in ulus inşa projesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Dini kimlikten tamamen bağımsız bir milli kimliğin inşasının çeşitli güçlükleri karşısında, Cumhuriyetçi seçkinler, Türk ulusunu inşa ederken İslam dinini yapıştırıcı bir unsur olarak kullandılar. İslam dinine, bir yandan ulus tanımının temel unsurlarından birini oluşturma, diğer yandan da yaratılmak istenen ulusu ve onun kurum ve sembollerini meşrulaştırma işlevi yüklendi. Meşru dini söylem ve pratiklerin devlet tarafından belirlendiği, dini alanın sıkı bir denetim altında tutulduğu bir laiklik modeline eşlik eden ulus-devleti inşa projesi, dünyevileştirilmiş dinin "millileşmesi" sonucunu doğurdu.

Cumhuriyet rejimi, çeşitli ideolojik aygıt ve baskı araçlarıyla dinin millileşmesi ve dinsel argümanlarla desteklendi ve Türk milliyetçiliğinin toplumda kabul görmesi doğrultusunda yoğun bir çaba harcadı. Bu çabalar, toplumun bütün kesimlerinde olduğu gibi İslami camia üzerinde de ciddi bir etki yarattı. Öyle ki, vatan, millet, devlet, bayrak ve marş gibi kavram ve sembollere dini bir kutsiyet atfedildi; dini düşünce ve algı, adeta bu kavramların istilasına uğradı. Millileştirilmiş böylesi bir düşünce dünyasında azınlıkların ve farklılıkların yer edinmesi çok güçtür. Bu güçlüğü aşabilmek, milliyetçi şartlanma ve reflekslerden arınmadan geçer.

b) Ümmetin parçalanma korkusu

Kürt kimliğinin bütün sonuçlarıyla birlikte tanınmasının, beraberinde bölünmeyi getireceğine ilişkin devlet ve toplum katında egemen olan kanaat, İslami kesim tarafından da paylaşılmıştır. Bir farkla ki, İslami kesim bu bölünmenin aynı zamanda "İslam ümmeti"nin bölünmesi ve zayıf düşürülmesi anlamına geleceğini düşünmüştü. Farklı bir anlatımla, Kürtlerin kültürel kimlik talepleri, Türk milletini ve İslam ümmetini bölüp parçalamaya matuf ayrılıktır.

bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir değerlendirme tarzının oluşumunda, Türk ulusunun inşasında "ümme"le aynı anlama gelen "millet" kavramının kullanılması ve zamanla bu kavramın içeriği profanlaştırılarak "Türk" kavramına taşınması etkili oldu. Kemalist rejim tarafından içi boşaltılan ve Türk milliyetçiliğine eklemlenen ümmet kavramı, devletin bölünmeye karşı geliştirdiği kardeşlik söylemine dini meşruiyet sağlayan bir istismar aracına dönüştürülmüştür.

Devletin sistematik bir biçimde gizliden gizliye izlediği bu politika İslami cenahın zihinsel dünyasında yer etti; ümmet vurgusu, Kürt sorununu örten ve baskılayan bir araç işlevi gördü. Gerçekten de, Kürt sorunu tüm yakıcılığıyla devam ederken, İslam kardeşliği ve ümmetin bütünlüğüne vurgu yapılarak sorun görmezlikten gelinmiş; Kürt sorunuyla ilgilenmek bölücülük olarak görülmüştür. Böylece ümmet kavram ve algısı, örtük milliyetçi duyguların bir kılıfı ve inkârcı, dışlayıcı ve ayrımcı ulus-devlet politikalarının bir sigortası haline gelmiştir.

c) İkinci bir cephe kaygısı

Bugün güncelliğini koruyan Kürt sorunu ve din sorunu, cumhuriyet modernleşmesinin yarattığı iki önemli toplumsal fay hattını oluşturmaktadır. Cumhuriyet projesinin makbul insan profilinin "Türk-laik vatandaş" kimliğiyle tanımlanması, birçok kesimler gibi Kürtler ve dindar kesimleri de sistemin dışına itmiştir. Farklı bir söyleyişle, "laik-ulus-devlet" tanımı üzerine kurulu olan Cumhuriyet'in dine ilişkin katı laiklik vurgusu ile ulusa ilişkin dışlayıcı milliyetçilik vurgusu, Kürtlerin ve dindar kesimlerin ötekileştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yönüyle Cumhuriyet tarihini, söz konusu ötekileştirme ekseninde yaşanan toplumsal ve siyasi mücadelelerin tarihi olarak okumak mümkündür.

Cumhuriyet tarihi boyunca rejimle sorunları olan İslami kesimin Kürt sorunuyla ilgilenmesinin, mevcut yumuşak karnı daha da yumuşatacağı kaygısı taşınmış, açıkçası, devletle tek bir cephede sürdürülen mücadelede yeni (ikinci) bir cephenin açılmasının yaratacağı ağır yük, bir anlamda katlanılamaz bulunmuştur. Zira bu sorunla ilgilenildiğinde Kürtçülük, bölücülük ve hainlik damgası vurulacak, yargılanacak, mahkûm olunacak, toplumdan tecrit edilecektir. Bütün bunlardan yalnızca kişiler değil, aynı zamanda İslami mücadele de zarar görecektir. Faturası yüksek olan böyle bir sorunla ilgilenmek stratejik olarak da doğru görülmediği için, İslami kesimler genel olarak bu sorun karşısında mesafeli bir duruşu tercih etmişlerdir.

d) PKK'nin dine ilişkin söylemi

PKK tarafından yürütülen silahlı Kürt muhalefetinin 1990'lı yılların ortalarına kadar din karşıtı bir söyleme sahip olması da, dindar kesimlerin Kürt sorununa sıcak bakmamalarına yol açan bir başka faktördür. Her ne kadar zamanla bu tavırdan vazgeçilmişse de, gerek silahlı örgütün ve gerekse legal siyasal muhalefetin sekülerist, pozitivist ve modernist ideolojik özellikleri devam ettirdiği gözlenmektedir. Öte yandan, eski Kürt dinlerini diriltme gibi bir eğilim içinde olduğuna dair bir izlenim verilmekte; İslam dini, örfi bir unsur ve kültürel bir süs olarak görülmeye başlanmaktadır. Bu eğilim, bütün bir Müslüman camiada, toplumun dini anlayış ve pratiğini ıslah ve kontrol etmek isteyen; dini, toplumsal-siyasal projeleri meşrulaştıran bir araç-değer olarak kabul eden Kemalist modernleşme modelini çağrıştırmaktadır. Müslümanlar açısından tamdık olan böylesi bir tavır, zaten muzdarip oldukları ve karşı çıktıkları bir siyaset anlayışını ifade etmektedir. Bu anlayış, Müslümanları olumsuz yönde etkilemekte ve onların Kürt sorununu sahiplenmede mütereddit davranmasına yol açmaktadır.

Sonuç yerine, bir öneri...

Kürt sorunu, hayati öneme sahip toplumsal sorunlarımızdan biridir. Bu sorunun çözümünde demokratik müzakere ve diyalog yöntemine başvurulmalıdır. Toplumun bütün kesimlerinin dahil olacağı böylesi bir süreç, ortak aklın ürünü olan çözümü üretecektir. Sorunlar masaya yatırılıp müzakere edilirken, bütün toplumsal kesimlerin yaşadıkları sorunların karşılıklı olarak anlaşılabilmesi için empati yapılmalıdır. Türkiye'de yaygın olan, başkasının sorunlarına tamamen kayıtsız kalıp yalnızca kendi sorunlarıyla ilgilenme anlayışı terk edilmelidir. Önemli toplumsal sorunların hâlâ çözüme kavuşturulamamasının en önemli sebeplerinden biri, her toplumsal kesimin bir başkasının hak ve taleplerine, kendi önceliklerini ileri sürerek karşı koyması ve hatta engellemeye çalışmasıdır. Bundan daha kötüsü, her toplumsal kesim, mağdur olmadığı durumlarda rejimin beçeriliğine soyunmaktadır. Böylelikle, bir yandan statükocu güçlerin ihtiyaç duyduğu toplumsal destek sağlanmakta ve statüko tahkim edilmekte, diğer yandan da mağdur kesimlerin mağduriyetleri daha da ağırlaştırılmaktadır. Mevcut rejimin rotasyon usulünü uygulayarak kısıp aldıkları bu durumdan kurtulabilmek için, sorunlar ve mağduriyetler ortaklaştırılmalıdır. ❀

Dîsa dîr terî

Dûr dinihêrî dîsa
Kûr difikirî
Nabêjim çîma?
Ji evîndaran re bêyome dem
Dizanim
Bahoze dil
Nayê girêdan
Dizanim nasekinî tu êdî

Dîsa dixeyidî bê sedem
Dîsa dîr terî
Dizanim
Bêxedîtî bextekî reş e
Kes nizane çî êş e
Dikizirîne dilan

Here dilxapînokê
Dizanim
Dîsa dikeve para min êş û elem
Here çavreşê
Heqîba tunebûnê davêjim piştaxwe
Digerim wekî evdalan
Nabêjim çîma?

Dîsa dikewêcim
Axînekî sar dikişînim
Nakim xem (!) nakim şîn
Dernakim ji kesera birîna vî dilî
Ku betal nebe remla evînê

Alîkî min dimîne vala
Dexalet dikim ji Agirê Mezin
Ber xwe didim
Haş dikim dengê nalînan
Dest didim ser birîna xwe
Pişt didim tenêbûnê
Goh didim şêmuqe
Xwedî dikim bawerîyan
Li hêviya te dimînim
Heta roja mirinê

Yusuf Dere

Sen Türk müsün?

HELİM YÜSIV

Roja ku hatibû Almanayê, xwe li Berlînê girtibû. Kêfa wî ji bajarên mezin re dihat. Tişteki tenê jiyana wî hemû serobinoyî hev kiribû, ew jî pirsêk bû. Vê pirsê ew ji çermê wî derdixist. Ji ber şensê wî yê xerab li Berlînê bi kude diçû, li vê pirsê rast dihat:

- Sen Türk müsün? (Tu tirk î gelo?)

Roj di ser re derbas nedibû bêyî ku li vê pirsê bi-terpile. Bi rastî jî wê kurdek li seranserê Almanayê tunebe ku ev pirs, li deverekê ji deveran, jê nebûbe. Îca kurdekî bakurî be dikare bi tirkî bersivê bide, lê kurdekî rojavayî, başurî yan rojhilatî be, dê yekser bêje na. Hingî ev pirs ji Auslander beg bûbû, êdî mesele gihîjtibû pozê wî. Gava ku ji hevalên xwe re qal dikir, dîtina wan ew bû ku, biyaniyan, tirk jî di nav wan de, xwe li Berlînê girtine, ji ber ku paytext e. Ango wê rewş li bajarên din ne wiha be. Bi bihîstina vê dîtîna re biryara çûyîna ji Berlînê dabû. Telefônî hevalekî xwe li Kolnê kir:

- Kesî rojekê ev pirsê sen türk müsün ji te kiriye li wan deran lo?

- Na, wele.

- Naxwe çavê xwe ji bo min li xaniyekî bigerîne. Ez ê mala xwe binim Kolnê.

Piştî sê mehan, Auslander beg li Kolnê bi cih bû. Bû cîranê hevalê xwe. Mala wî di qata sisêyan de bû. Roja yekem, li ser derecê, pêrgî cîranê xwe yê qata di-duyan bû. Cîranê wî yekser, bi kêf, jê pirsî:

- Sen Türk müsün?

Auslander beg, bêyî ku bersivê wî bide, berê xwe da mala hevalê xwe. Soz da ku rojekê berî ya din jî Kolnê bar bike:

- Ji min re gotin ku hemû xwe li bajarên mezin digrin. Min şaşîti kir û ez hatim Kolnê. Ez êdî diçim bajarekî biçûk.

- Tu yê bi kude herî?

- Herne.

- Ji ber ku biçûkê û xaniyekî yazde qat heye. Êdî divê cin bi ser min venebin.

Sê meh neçûn Auslander beg li Herne bi cih bû. Di xaniyê yazde qatî de, di qata yazdehan de bi cih bû. Heta jê hat, ber bi jor de çû. Ji xwe re digot:

- Ne mimkûn e ez li vê bilindayiya hanê li pirsêke wiha rast bêm.

Xwe li ser cî yê xwe dirêj kiribû gava ku dengê zengilê derî hat:

- Ji sedî sed ev hinek li jêr li derî dixînin. Dibe ku hinek bi şaşîti li zengilê li ber navê min dixînin.

Gava ku dengê zengil qut nebû, nas kir ku hinek li jêr bi rastî dixwazin pê re baxivin. Rahijte berguhkê (bihîstoka) ber derî. Nexwest yekser derî veke. Bi elmanî pirsî:

- Tu kî yî?

Dengê qalind pirsê wî bi pirsêke vegerand:

- Sen Türk müsün?

Hindik mabû Auslander beg qateke din here jor û xwe ji qata duwazdehan bavêje. Lê tişteki wiha nekir. Wê kêlikê nas kir ku hetanî bi navê wî jî dişibe yê tirkan:

- Erê, hemû misilman in û navên wan nêzikî hev in.

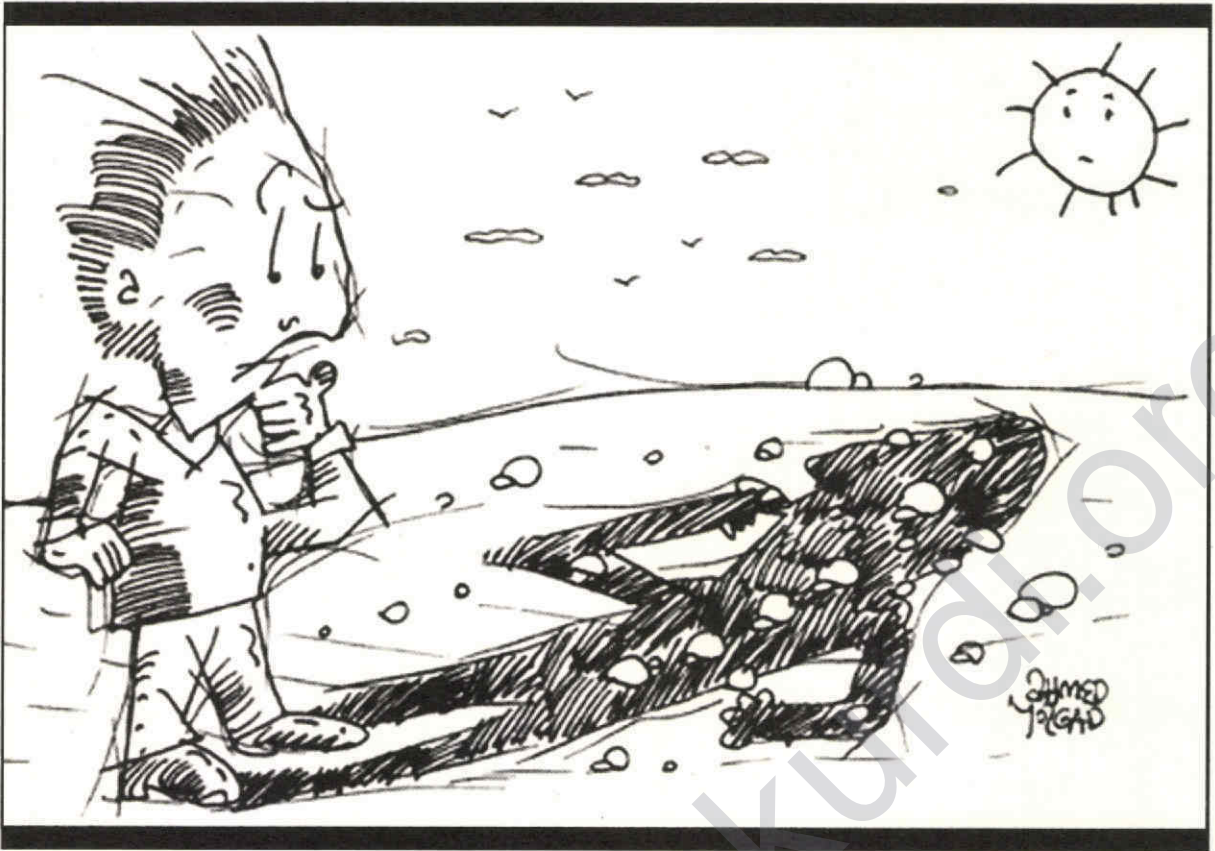
Evê tirk jî, dibe ku ev nav ditibe û li zengil dabe. Dibe ku li xaniyekî digere yan derdekî wî hebe. Herhal, Auslander beg biryareke bê vegeer da:

- Divê ez ne Almanayê, belê hemû Ewropayê terk bikim. Ez ê biçim welatekî Skandinavyayê.

Mehek di wê navê re derbas bûbû gava ku kar û barê koçkirina xwe qedandibû. Roj hatibû ku, êdî berê xwe bide balafirgehê. Di balafira ku diçû Stockholme de ketibû nav xewn û xeyalan. Jiyana xwe ya bê acizî pîlan dikir. Qet bi demê nehisiya. Hema dît ku balafirê xwe berda erdê. Wî wekî hemû rêwiyan berê xwe da cihê ku çenteyên rêwiyan têne wir. Li benda çenteyê xwe bû gava ku kesekî ji paş de destê xwe li milê wî xist:

- Hemşerim, sen Türk müsün?

Wiha xuyabû mêrik dixwaze nas bike ku ew li cihê rast sekinîne. Lê nizanibû ku êdî Auslander beg, ji ber vê pirsê wî, wê li Swêdê jî nemîne. Nû çenteyê xwe hilgirt, ji dêvla ku derkeve derveyî balafirgehê, berê xwe da cihê bilêtan û li balafira ku diçe Austuralyayê pirsî. Piştî çend saetan Auslander beg di balafireke Austurali de bû. Sond dixwar ku vê carê li balafirgehê li wê pirsê rast bê, dê tiştê ku kesî nekiriye, bike. Riya Austuralyayê gelekî dûr bû. Heta gihîşt wir şev û rojên wî tevlihev bûbûn. Nema zanibû ne roj e ne şev e. Diviyabû yekser biçê otêlekê hetanî ku ber xwe bibîne û telefônî nasên xwe bike. Gava ku tevli çenteyê xwe ji balafirgehê derket û pêrgî wê pirsê nehat bêhna wî hate ber wî û bi kêfxweşî berê xwe da cihê texsiyan. Bi îngilîzî ji ajovanê texsiyê xwest ku wî bibe otêleke biçûk. Li kursiyê paş ajovan siwar bû û careke

din di pilanên xwe de fikirî. Nexwest ku li cem ajovan rûnê, da ku rehet bifikire. Nû texsî meşiya, ajovan lê zîvirî û bi rûyekî beşişî pirsî:

- Sen Türk müsün ?

Bêyî ku deng jê derkeve, her du çavên wî li hev qu-lipîn. Rîcfeke biçûk li lêvên wî ket û dilê wî rawestiya. Kirîza dil dawî li jiyana Auslander beg anî. Ajovanê texsiyê, ji dêvla otêlê, berê xwe da nexweşxanê. Laşê Auslander beg di cihê bûzê de ma, hetanî ku kaxitên wî sererastkirin. Di riya dost û hevalên wî re, cenazeyê wî şandin gundê wî li Kurdistanê. Li gund, malbat û xelkên wî bi ser de giriyan. Hinekên digot ku divê mirov li ber nekeve, ji ber ku li Ewropayê têra xwe jiyana dit. Wiha bi sedan xelkê dan pey cenazê wî. Ew veşartin û veşartin malên xwe. Dibêjin, gava ku xelk ji ser goran vedigerin malên xwe, yê mirî jî dixwaze vegere, lê serê wî li hedan dikeve. Nû nas dike ku mirî ye û xemgîn dibe, lê Auslander beg kêfa wî hat gava nas kir ku yê mirî ew bi xwe ye. Di gorê de keserek kûr kişand û got:

- Ofyaaan. Ez nû rehet bûm. Jixwe mirin dermanê min bû. Sed carî şikir ya rebî ku te ez xelas kirim û te ev rehetî da min.

Ew rast bû, lê ji ber ku Auslander beg misilmanekî bawermend bû, divabû biçe ber destê Xweda yê xwe û hesab bide. Du firişte hatin ew birin.

Roja mehşerê bû, qîr û qiyamet bû.

Ji hemû millet û qewm û neteweyan hebûn. Dinya

û axret li nav hev ketibûn. Deriyê bihuştê li aliyekî û deriyê dojhê li aliyê din. Firişte jî, li gor gunehên wan û li gorî fermanên Xwedê teala, hinek dibirin vir û hinek dibirin wir. Auslander beg li wê navê li benda dora xwe bû. Bi sedan xelk diçûn û dihatin. Tenê yekî li wan deran rê winda kiribû, yekser xwe li Auslander beg girt û bi kelecânî û mereq jê pirsî:

- Sen Türk müsün ?

Auslander beg nema zanibû çi bike. Mirin bû, wê jî fêde nekir. Berî bersiva wî mirovê windayî bide, firişteyan ew birin û ew avêtin bihuştê. Li Auslander beg jî veşartin û berê wî jî dane bihuştê. Auslander beg tika kir ku wî nebin cem wî zilamê xwediyê pirsê, lê firişteyan nikaribûn fermana Xwedê teala redkiribana. Firişte hemû şaş mabûn, ji ber ku ew cara yekem bû dibînin ku mirovek naxwaze here bihuştê. Auslander beg her bi ser wan de radibû. Hetanî ew gi-handin devê deriyê bihuştê jî hawar hawara wî bû:

- Min bibin dojhê ji bo Xwedê, min bibin dojhê.

***

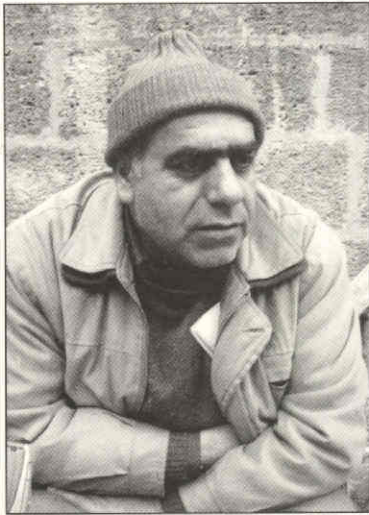
- Ev çirok yeke ji rêzeçirokên bi navê Auslander beg.

- Auslander: Peyveke almanî ye, ji bo biyanî û xeribên li Almanyayê tê bikaranîn.

- Berlin, Koln û Herne navên bajarên Almanyayê ne. ☼

Gere nivîskarên kurd ji folklorê sûde werbigirin

HEVPEYVÎN: MEHMET ASLANOĞLU

Hilmi Akyol ji 1979'an ji vir ve gund bi gund, bajar bi bajar digere; stran, klam û çîrokan berhev dike. Heta niha bi hezaran pêkenok, sedan çîrok û stran behev kiriye û di 14 pirtûkê de weşandiye. Ew bi xwe şoforê (ajokarê) kamyonê bû. Demekî dirêj hem şofertî kir hem jî klam û staran qeyd kir. Heta niha yek helbest,

sêzdeh pirtûkên berhevkerî çap kir.

Akyol dibêje; "Ne nivîskar, ne romanivîs, ne jî çîroknivîs tu kesek, heta edebiyata devkî, staranên geleri û klamên dengbejan nexwinin, heta hinî zimanê devkî nebin tişteki tekûz demaxinin holê." Me bi berhevkar Hilmi Akyol re ji bo Tirojê heypeyvînek çêkir.

Hilmi Akyol ki ye û kengê dest bi berhevkirinê kiriye?

Ez sala 1960'î de li navçeya Hazroyê, gundê Der-silê de hatime dinê. Ez pênc şeş mehî bûm bavê min mala xwe aniye Amedê. Bavê min şoforê kamyonê bû. Ez di wê çaxê heta niha li vir im. Ez neçûme tu ci kî. Min yanzdeh sal li vir dibistan xwend. Berê jî wekî qasedên min hebûn. Min dest bi arşîva qaseta kir; qasetên stran û çîrokan. Min ew qaset deşifre kirin. Ez di 1979'an û vir ve hem şofertî dikir hem jî klam, stran û çîrok berhev dikir. Min çend sal navber daye. 2001'ê heta 2004'an di sa min şofertî kir. Ez diçûm her derê. Diçûm Iraqê; Misûlê, Hewlêrê, Telafîrê.... Li Tirkiyê jî diçûm her derê. Bar li ku derketa ez diçûm wir.. Piştî ku min lîse qedand min jî wê çaxê heta niha li ser folklor û çanda kurdî çî hebe min berhev kir. Kilamên dengbêjan, destan hene, çîrok hene, stran hene, pêkenok, nifir, gotinên peşiyar.. Her tiştî berhev dikim.

Tu çawa dixebiti?

Berhevkirinê pirani berî ku teknîk pir tunebû ew teybên mezin hebû. Yan jî min dinivîsandin. Lê ev salên paşî teknîk peş de çû. Bi qamerayan, bi kompitûrê qeyd dikim. Bi telefonê dijital em van tiştan qeyd dikin. Paşê em guhdariya wan dikin, deşifre dikin.

Çîrokên ku dengê wan li cem me hene. Em çîrokan bi zimanê çîrokbêj deşifre dikin.. Tiştên ku em dibêjin pêkenok em wan rast dikin bi zimanê nivîskî diweşînin.

Heta niha çîrokên ku te berhev kirin gihîştin çend hebî?

Min heta niha bi sedan çîrok berhevkirine. Me jî wan nezîkê pencî çîrokî bi devkî weşandine. Nezî 14-15 çîrok bi zimanê nivîskî weşandine. Me du dosyayên nû weşandine. Ji devê jinan her dosyayekî jinekî. Hem stran gotine hem jî pêkenok, çîrok û fabl. Sê dosyayên navê wan bû pêkenok. Berê kesî nedigot pêkenok. Berê "digot yekî hebû awa dibû awa diçû" .. Lê salên dawî navên wan kirin pêkenok. Ez bi sed kesî re peyvîme, min bi wan re tekilî daniye, lê kesî negotiye were jî te re "pêkenok" ez bibejim. Digotin "tişteki heye", "kesekî gotiye." Min 3 pirtûkên pêkenokan weşandine. Yek pirtûk jî tev li ser çîrokên dizî û derew û derewkaran weşandiye. Di sala 2006'an de 9 pirtûkên min hatin weşandin. Bi tevahî 14 pirtûkên min hatine weşandin. Sê heb Enstituya Stenbolê, sê heb Enstituya Amedê, 4 heb Weşanxana Elma, 4 heb jî Weşanxaneyaa Do. Min heta niha 1300 tiştên ku em dibêjin Pêkenok, 600-700 heb stran, 200-300 çîrok berhev kirine. Lê di folklorê kurdî de ji vana bi hezaran hene. Divê em li her gundî, li her navçeyê, li her bajarî bigerin û foloklorê kurdî berhev bikin ku tevahî tişteki derxe holê.

Nivîskarên kurd ji folklor û çanda kurdî sûde werdigirin?

Bingeha çanda kurd di çîrok û stran û klaman de

heye. Eger dirokekî dixwazin binivîsinin pêşî li stran, klam û çirokan guhdarî bikin. Ne nivîskar, ne romanivîs, ne jî çiroknivîs tu kesek heta edebiyata devkî, staranên geleri û klamên dengbejan nexwînin, heta hînî zimanê devkî nebin tiştêkî tekûz dernaxînin holê. Ji bo ku ziman ji ferhangan hîn dibin ku ev jî zimanekî ne rast e. Hinek hevalên me çirokan dinivîsinin û di çirokên wan de hevokên bi mantiqê tirkî hene. Ew jî tirkî wergerandine kurmancî. Ev zimane-kî wergerê ye. Hemû nivîskar, stranbêj, hunermend jî, berî hînî zimanê devkî bibin paşê ew ê berhemên pir baş biafirînin. Çimkî ji ferhengê însan zû bi zû hînî ziman nabe.

Pirtûkên te tene xwendin?

Wele li gor ku dilê me dixwaze ji wan pirtûkan kes jê feyde nabîne û kes pir naxwîne jî. Ji bo ku nivîskarên me pirê wan ciwan in û ji ferhangan hînî ziman bûne ew pirtûkên berhevkerî naxwînin. Deh sal berê me li Stenbolê qala dengbêjan, qala çirokbêjan dikir. Bi me dikenyan. Yanê digotin çî dengbêj, hûn tiştê kevn tinin. Deh sel ket navê, lê niha tev li pey dengbêjan digerin. Têgihîştin ku iro huner, stran, weje her tişt di nav folklorê kurdî de ye. Peşî divê rewşenbirên kurd zimanê xwe hîn bibe.

Berhemên Hilmi Akyol;

"Senem Xanim", "Tembûrzêrîn û Tembûrzivîn", "Mîrze Meheme û Çapik Ehmed", "Huso û Nazê", "Mala Zalê", "Pêkenokên Kurdî", "Ji devê Hacîra Meydîn", "Ji devê Rîqya Pale", "Gulê", "Rast û Sextekar", "Keçelîkê Serdar", "Diz û Derewkar", "Mîşterî hazir e", "Awirên Rojê" ne.

Ji xeynî te kesên ku li ser vî karî dixebitin hene?

M. Emin Bozarslan û Zeynelabidin Zinar li Ewropayê bi zimanê nivîskî folklorla kurdî dinivîsinin. Bi zimanê devkî nanivîsinin. Li vir Îkram Îşler, Çiya Mazî, Hamdullah Baqî, Hogir Bargîr, Rojin Zarq, Fatma Kaya, Adar Jîyan û çend navên din heye. Ev vî xebatê dikin.

Saziyên kurd, li ser berhevkerina çanda kurdî dixebitin?

Hindik dixebitin. Saziyên me hene lê derfetên wan pir tûne ne. Şaredarî dikarin vî karî bikin. Di salên 2002-2005'an de ez û Rojin Zarq em bi hev re li Enstituya Kurdî xebitîn. Berî 2002'yan ez tenê dixebitîm. 2005'an û vir ve ez dîsa bi serê xwe dixebitim.

Niha projeya dengbêjan a Yekîtiya Ewropayê heye. Bi hevpariya Şaredariya Bajarê Mezin û Navenda Çand û Hunera Dicle Firat tê meşandin. Ez û Melike Dara koordînatoriya vî projeyê dikin. ❀

Li xwe digerin

Dar
Pelê xwe difiridîne ser
Axa xwe
Û
Her mirov bi axa xwe
êşê xwe
derman dike...
Ez ne xwedî dar im li yî warî
Ne jî
Xwedî ax.
Hatina min a vir nexweşiyek bû
Mayîna min bê sewdanî
Neçar mam...
Winda me...
Li xwe digerin?
Li pejnê
Pêlêkirina xaka xwe
dişopînim.
Di klameke li ser
lêvên xortê petnosî,
car caran xîzênîya di bê girêk
û dixitimîne
bilûra
xortê kalê wanî de,
li şopa dilopê,
bûne dewş
li ser, ajeta sondewara min.
winda me
li xwe digerin?
Di bine rê
dar û daristan, lê
di hêrîvin xeyalê min
di kulmîrokê de
li ser perê pîrpîrîkê...
li dawîya rê
mîna
xweliya çixara
di nav tilyê kalekî de.
Û
Çiya dibine Deştê Mêrdînê
Lê ez bê sewda me
Nabînim
Latik û zixwir dibine ziha,
Ditirsim
Û ji tîrsa xwe fedî dikim,
Şerm dikim,
Şerm dikim bigrîm,
Ne mafdar im bigirîm
Dikelim di kanîka çavê xizalekê de
Nabime hêstir
Û naherikim...
Nebî Ûsiv im
di binê bîreke bê bin de,
bûme Eyuû kurma
girtiye laşê min,
li xwe digerin,
winda me
Bilûra xortekalê wanî
bûye
Goşeya vegera min a li xwe,

Ç'e hamuz a u 3'umenan

Yahu buna 'a' derler!

KAMİL AKSOYLU

Değerli okuyucu, hayatının hiçbir döneminde bir kere bile olsun birinin sana bilmediğin bir dilden konuştuğunu anlamak zorunda kalmadıysan; köyde, şehirde, ilkokulda, üniversitede kısacası hayatının herhangi bir döneminde hiç böyle bir duygu yaşamadıysan bu yazılanlara inanmayabilirsin. İnanmayınca da anlamakta zorlanır anlayamazsın. Daha kötüsü yanlış anlarsın. Anlaşamayız yani. O zaman en iyisi bu yazıyı hiç okuma! Anlatılanlar Türkçe dışında bir anadili olan milyonlarca çocukların gerçek öyküsüdür.

Lazona'nın* köylerinde doğup büyüyen ve bugün kırk yaşın üzerinde olanların hepsi Türkçe ile ilkokulda tanışmıştır desem hiç abartmadığıma emin olabilirsiniz. Zaten Türkçeyi tam olarak hiç öğrenemedik ama o zamanlar Türkçeyi anlayabilecek kadar da bilmiyorduk. İşin zor yanı, ilk günlerde söyleneni anlayamadığımız için ne yapacağımızı da bilemiyorduk. Öğretmenlerin elinde Ç'epxe** dediğimiz çubuklar vardı ve bazen de çocuklara vuruyorlardı.

Aynı köyün çocukları olmamıza rağmen siyah önlük ve beyaz yaka bizi bize ne kadar da yabancılaştırılmıştı. Sadece her gün birlikte olduğumuz, akraba ya da yakın komşu çocukları birbirimizi sımsıkı tutup hiç bırakmıyorduk. Topu topu yüz-yüz yirmi kişi olan öğrencilerin içinde ve üç-beş yüz metre karelik bir bahçede kaybolacaktık sanki. Korkuyorduk ama neden korktuğumuzu da hiç bilmiyorduk. Galiba okul bizim beklediğimiz gibi çıkmamıştı. Hele ki konuşulanları anlayamamak bizi büsbütün telaşlandırıyor. Üst sınıflarda olup öğretmenlere yardımcı olan tanıdık çocuklar bile değişmişti birden. Onlar Türkçeyi öğrenmişler, söyleneni anladıkları gibi bize göre de "muazzam" konuşuyorlardı. Tabii bütün konuştukları bizi azarlamaktı! Bir önemli görevlerinin de okul ve çevresinde Lazca konuşanları ispiyonlamak olduğunu sonra öğrenecektik.

Konuşamamak, anlatamamak...

Altı yaşındaki bir çocuğun psikolojisiyle ilk günü zor akşam ederken, ikinci günü de en yakın arkadaşının okula gelmesiyle nasıl garip ve suskun kaldığını, kırk yıl sonra yine de unutamıyorum.

Böyle bir başlangıçla okulda ilk öğrendiğim şey,

öğretmenimin konuştuğu dili hiç anlamadığım oldu. Bildiğimiz ve anladığımız dilden bundan sonra hiç konuşmayacağımız söylendi. Konuşmadan nasıl duracağız? Derdimizi nasıl anlatacağız? Dahası nasıl öğreneceğiz?

Öğretmenimizle aynı köyden olmak büyük bir avantajdı bizim için. Bize yabancı olan tüm sözcüklerin arasında bir tek tanıdığımız vardı, o da öğretmenimiz. Üç-beş gün içinde okula alışıp alfabeyi öğrenmeye başlamıştık. Ama her şey Türkçe anlatıldığı için tam anlayamıyorduk ve bazen çok alakasız şeyler söylediğimiz olurdu. Sonuçta öğretmenimiz de bir insandı ve bunalıyordu. Bizim dilimizi konuşmak bize yasak olsa da o arada bir "ç'e hamuz a u 3'umenan (yahu buna A derler)" diyerek bu yasağı deliyordu. Öğretmenimiz bir kere "buna A derler, buna B derler" diye Lazca olarak söyledi mi, diğer harflerde tekrar etmesine gerek kalmazdı. Sadece harfleri söylediği zaman biz anlayabiliyorduk. Bu yöntem iyi sonuç verdiği için birinci sınıfta arada bir zor zamanlarda kullanılırdı.

Böyle meşakkatli bir yoldan okumayı öğrendikten sonra ancak ilkokulun sonlarına doğru Türkçe konuşmayı becerebiliyorduk —ya da biz öyle sanıyorduk—. Öyle sanıyorduk diyorum çünkü lise yıllarında birçoklarımız "Türkçe" bile diyemeyip "Turkçe" diydük. Hadi ilkokulda bu böyle gidiyordu ama orta-

okul ve lisede artık yabancı öğretmenlerimiz vardı. Türkçeyi ilkokulda öğrendiğimizi nerden bilebilirlerdi? Ortaokul ikinci sınıfta bir arkadaşımızı "Türkçe" diyemedi diye, hocamız bir ders boyunca o arkadaşımıza "Türkçe... Türkçe... Türkçe" diye tekrar ettirmişti. Oysa zil çaldığında arkadaşımız hâlâ "Türkçe" diyordu. Hocanın durumu bir türlü anlayamaması bir yana, herkesin aynı durumda olması bile bir anlam ifade etmiyordu. Ve nice kelimeler hep böyle yanlış söylenirdi. Örneğin yöremizde çok yaygın olarak yetiştirilen fındık-mısır-üzüm gibi kelimeleri hiç birimiz söyleyemezdik. Kendi aramızda

"funduk-mısır-üzüm" desek kimse gülmüyordu ya da azarlamıyordu; fakat okulda böyle konuştuk mu azarlanmak o kadar fenamıza gitmezdi de, bize gülmüdü mü çok ağrımıza giderdi. Ve bazen düzgün konuşalım diye çabalarırken, fındık yerine "funduk" kelimesinin yanlış olduğunu bildiğimizden inanın ki "fındık" derdik. Balık yerine "baluk" demenin yanlış olduğunu bilirdik ama "balık" demenin yanlış olacağını bilemiyorduk. Ne yazık ki birçok arkadaş yanlışları düzeltmeden o okullar bitiyordu. Böylelikle biz hiç farkında olmadan işi daha da berbat edip daha da komik ve acı durumlara düşerdik hep.

Anadil yazgısı...

Bu kelimeleri elbette ki sayarak bitiremeyiz. Zaten önemli olan bu kelimelerin sayısı değil. Önemli olan, neden biz böyle idik? Asıl bunun sebebini bilmeliydik. Ancak o zaman bu alandaki eksikliğimiz giderilebilirdi. Oysa hiç kimse böyle düşünmüyordu. Sanki bizim kendi eksikimizmiş gibi, sanki bizim kendi kusurumuzmuş gibi öylece kalıyordu. Ve bizler hiçbir şeyden çekmedik dil bilgisi ve Türkçe derslerinden çektiğimiz kadar. Ve inanın ki annemiz ya da babamız okula gelir, hocalarla görüşürler diye ödümüz kopardı. Hayır, hayır! Bu öyle yaramazlıktan ya da derslerden kaynaklanan bir korku değildi. Aslında korku bile değildi bu. Utanırdık. Evet evet, utanırdık. Ana babalarımız Türkçe konuşamıyor diye utanırdık. Hocalarımıza karşı, arkadaşlarımıza karşı utanırdık. Ve böyle durumlarda herkes birbirinden gizlerdi utancını. Neden biz böyle idik? Bunun sebebini çok çok sonra öğrenecektik ama biraz da iş işten geçmiş olacaktı.

Bizim bir ana dilimiz vardı. Annelerimiz beşikte o ninnilerle uyutmuştu bizi. İlk o dilden konuşmuş, o dilden ağlamış, o dilden gülmüştük. Bir başka dili ancak biz de bir yabancı kadar konuşabiliyorduk. Ve hiç kimse hiçbir dili ana dili kadar güzel konuşamaz. Bir dil ancak kendi halkı tarafından en güzel konuşulabilir. Oysa Türkçede çıkaramadığımız sesler Lazca-da yoktu. 36 harfli Laz alfabesinde Ö, I ve Ü sesleri

yok. Ayrıca 29 harfli Türk alfabesinde Lazcada bulunan w, ü, ö, û, ô, â seslerini verecek harfler yoktur. Çektiğimiz sıkıntılar bu yüzden. Türkçeyi bu açıkladığım sebepten dolayı güzel konuşamıyorduk. Lazcayı konuşuyorduk fakat böyle bir dilin varlığından haberimiz yoktu ve hiç tanımiyorduk. Bu tip konuşma sadece bize özgü idi ve işin acısı bize yazgı olmuştu. Ailelerimiz bile bizi Lazca konuşturamaz olmuştu. Bunun yasakla bir ilgisi yoktu, çocukların geleceği için bir kaygıydı. Lazca konuşan çocuklara bazı ailelerin arada bir kızıp, "ç'e oğlum lacca k'pnuşma demedummii, niçun lacca k'pnuşuyursin?" diye sitem ettikleri olurdu.

Emaneti korumak...

Burada önemle vurgulanmak istenen nokta, neden anadilimizi konuşturulmadığımız ya da Türkçeyi neden bozuk konuştuğumuz değil. Doğuştan ilkokula gidene kadar konuştuğumuz dil neden yok sayılıp bize bu travma yaşatıldı. Eğer Lazcayı konuştuğumuz kadar biraz da tanıyıp öğrenebilseydik, Türkçeyi daha güzel ve daha çabuk öğrenemez miydik? İlkokula kadar öğrendiğimiz ninniler, şarkılar, masallar ne olacaktı? Çocukların beyninden bu değerleri yok etmek daha mı kolaydı. Hayır... Hiç de öyle olmadı zaten. Bunca zorlamaya, bunca yıllara ve bunca değişime rağmen okula başlayana kadar öğrendiğim çocuk masalları ve şarkıları bugüne kadar hafızamdan silinmedi. Artık silinmez de.

"Mesel mesel xuxut'a / Goyxudoren m3'k'oşi but'ka" veya "Mesel meseli / ar guda meseli" diye başlayan kurt ve çakal masalları, çocuk tekerleme ve şarkıları annelerimizin ninnileri ile uykuya dalarırken, nine ve dedelerimizin dizlerinde hoplarken hafızamıza kazınmış. Hafızamıza kazınıp kalmış ama anlatabileceğimiz ve anlayabilecek çocuklarımız yok. Çocuklar ana babasına küçükken söylediği şarkıları, oynadığı oyunları sorar. Bizim küçükken söylediğimiz şarkıları çocuklarımız anlamıyor. Oynadığımız oyunlarsa hiç bilinmiyor artık.

Bunlar bir sitem olarak algılanmamalı. Okul öncesi anadilde edinilen çocuk kültürü yerel bir değerdir ve korunmalıdır. İnsanlar atalarından ödünç aldıkları kültürel mirası kaybetmeden gelecek kuşaklara taşıyabilmeli. Bu değerler kuşaklar arası taşınan bir emanettir. Ve emaneti teslim edebilmek her toplumun kültüründe önemli bir gelenektir. ✨

*Lazona: Lazların yaşadığı yer.

**Ç'epxe: Genelde küçük fındık filizlerinden kırılarak yapılan.

70-80 cm uzunluğunda ince çubuk.

RABE, REWŞENBİR¹

Rabe, rewşenbir, jî ser wê kursiya nerm û fire²
Bifire meydanê, cîlên kar û xebatê wergire

Şerm û fedi ye ku gelê te birçi û pejmurde be
tev belengaz û xızan, serqot û xwas û bende be

tu jî ferdek bi jî wi, rûni lî ber masa sedef
tım biki kêf û bîbûrini sefayê roj û şev

Rabe carek, tu temaşe ke lî dınyayê, çilo³
xwendayên xelkê dixebitın, şerm e tu razayi, lo!

Va ne Angola û Kenya, va ne Umman û Eden
Va ne Laos û Vietnam û Mozambik û Yemen

Wan welatan tev jibo rızgariyê rahişti dar
Lê tu çî diki hey xweliliser, qet jî xew nabi şiyar!

Geh dibêji "Neteweti tune, gışt insan ın em"
Geh dibêji "Tirs heyê, hêj bo xebatê maye dem"

Geh dıbi Soqrat û Kant, bo me dixwini felsefe
û diki bo qelsi û tirsokiya xwe çerçeve

Geh lî meyxanan, qumarxanan dîbûrini tu dem
Geh dî nêçira dırawan da dixwi tu derd û xem⁴

Qet fıkır naki çıma Botan û sipan û Xelat
Ameda çavreş, dıgel Bedlis û Dicle û Ferat

hêj dınalın şev û roj ew dî binê gizmên neyar
dijmınê bêbav lî ser wan çêkırî hêlin û war

Hey xweliliser, ma tu nabini ku rewşa me ev e!
Ev jıyan bo her gelek roj e, jıbo Kurdan şev e

Ger bî rasti rewşen e bira te, rabe, hılfire
vê jıyana reş bike roni, bî rewşen dagire

Ger tu vi kari neki, nabi tu rewşenbir jî bın
"Reşebir"e hingê navê te, bike bawer jî mın

Wek guharek şireta Şero bike guh tu jî dıl⁵
Hêz bide xwe, bide ber vi barê gıran dest û mıl

M. Emin Bozarşlan

Tarixa nıvisina helbestê: 1961

1 Jî ber ku M. Emin Bozarşlan her du tipên dengdar ne bî awayê "i" û "î", lê bî awayê "ı" û "i" bî kar tine, em vê helbesta wi lî gora daxwaza wi, bî wan tipan çap dıkın.

2 Ev helbest, lî ser hın rewşenbirên Kurd ên salên 1950'yan û 1960'an hatiye nıvisin.

3 Çilo: Çawa. Lî hın hêlên Kurdistanê ev peyvık bî kar tê anin.

4 Dıraw: Pere.

5 "Şéro", nasnavê M. Emin Bozarşlan e; wi dî helbestên xwe da ev nasnav bî kar anıye.

DOSYA

(1. Bölüm)

Bir kan(lı)kardeşlik öyküsü

Kürt-Ermeni ilişkileri

Çirokek xvinbiratiyê

Têkiliyên Kurd û Ermeniyan

Hazırlayanlar: Şahin Bayar - Bülent Ulus

Tarihten kaçmadan, geleceği düşünmek...

"Komşuluğun kötü olduğunu kim kime söylemiş ki benim kanımdan biri kalksın da bir Ermeni köyünü yağmalasın." Adilcevaz'daki (Van) 30 Ermeni köyünü yağmalamak isteyen Heyderanlı Emin Paşa'ya karşı, yine aynı aşiretin büyük reisi Kürt Hüseyin Paşa böyle düşünmüş ve altmış adamıyla Ermeni köylerini korumuş...

Bölgede görev yapan Rus General Mayevsriy'nin "19. yüzyılda Kürdistan'ın Sosyo Kültürel Yapısı, Kürt-Ermeni İlişkileri" adlı kitabında anlattığı bu olay, bu topraklarda bağnaz milliyetçiliğin körüklendiği 1897'li yıllarda geçmektedir. Ermeni köylerinin yağmalanmasına karşı olan Kürt Hüseyin Paşa, bölgeye Ermeni komitacıların girmesini, İngiliz kışkırtıcılarını engellediği için Van'daki yabancı konsolosluklarca "istenmeyen adam" ilan edilirken, başkaları Hamidiye Alayları'nda yağmacılık yapmaktadır.

***

Milliyetçilik yeni bir kavramdır. Özellikle Avrupa'da gücünü yitiren dinsel odakların, imparatorluk putlarının ve çözülmekte olan feodal beyliklerin yerine geçmiştir. Başlangıçta halkların kendi farklılıklarını, özgünlüklerini başka halklara ve değişik uluslar üzerinde egemenlik kurmuş devletlere göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu nedenle Kürt ile Ermeni'nin bu topraklardaki ilişkilerini ele alırken, milliyetçilik kavramı ekleninde kurulan yapıların 1800'lü yılların sonunda daha da genç, birçok bakımdan yeni olduğunu akıldan tutmak gerek.

***

1890'lı yıllarda belirginleşen milliyetçi dalgaların Anadolu'da, Mezopotamya'da izlediği çizgileri görmek, Ermeni'nin başına gelenleri, Rum mübadelesinin açtığı yaraları yeniden devrimci bir bakışla görmenin ilk adımı ve olanağıdır.

Anadolu'nun, Trakya'nın hemen bütün yerleşimlerinde yaşayan ve Kürtlerle de aynı toprakları paylaşan Ermenilerin parçalanması ve topluluklar halinde öldürülmesi sürecinde Kürdün karşısına çıkan temel olgulardan biri, Abdülhamid'in Kürt aşiretlerinden oluşturduğu Hamidiye Alayları'dır.

Bu alaylar sadece Ermenilere yapılan fenalıkların bir aktörü olduğu için değil, aynı zamanda Kızılbaşları, Kürdün hakları için ayaklanan diğer Kürtleri eziyete uğratıp ve katlettikleri için de lanetlenesidir.

***

Osmanlı sadece bir coğrafyada kıyımlar, eziyetler yapmak amacıyla kurmamıştır Hamidiye Alayları'nı; Kürt'le Kürt'ün arasında, Osmanlı için, Osmanlı lehine düşünen bir kesim yaratmayı da amaçlamıştır.

İstanbul Kabataş'ta, aşiret reislerinin çocuklarını eğitmek için kurulan Aşiret Mektebi, tastamam bu amaca yöneliktir. Osmanlı bununla da yetinmiyordu: Aşiret gençlerinin geldikleri yörelere, misyoner niteliğinde Hanefi din adamları gönderiyordu. Bu misyoner etkinliklerin sonuçlarından biri Dersim'de görülmektedir. O tarihe kadar, İslamiyete uzak, Hıristiyan komşularına dost olan Dersimli Kürtler, o tarihten sonra başta cenaze törenleri olmak üzere kimi alanlarda Kur'an'a başvurmaya başlamıştır.

Okul kıyafetlerinin yakasına, "Aşiret Mektebi Hümayunu Talebeleri" ibaresi işlenen Kürt çocukları, yağmacı ve kıyımcı olan İbrahim Ağaların eksik bıraktıkları kültürel bağımlılığı tamamlamak için itildikleri sahneden bugüne dek neredeyse hiç inmediler.

***

Kürt Ermeni ilişkisi dendiğinde, tıpkı öteki bütün meselelerde olduğu gibi Türk, Kürt, Ermeni Rum ve diğer bütün halkları birlikte görmekten başka şans yok. Oysa Gul Egaz, Mıgırdıç, Gul Sekis, Gul Arzumî, Ermiroğlu, Bahıroğlu gibi şairler bu ülkenin edebiyatı içinde hâlâ en az tanınanıdır. Ermenilerin büyük şairi Sayat Nova'nın şu dördlüğü bu bakımdan son derece dikkat çekicidir:

*"Gavvas olup deryalara dalmışam
Ferhat gibi aşk gayası delmişem
Mecnun gibi leyla deyip kalmışam
Gözüm kalmış nazlı yarin yolunda"*

Ermeni de Anadolu'da yaşayan bütün halklar gibi, aynı efsanelere, aynı değerlere bakmıştır. Alın si-ze, bir adı da Haro olan Gul Artun'dan bir örnek daha:

*"Ey ağalar ey gaziler
Göy çadırda duran kimdi
Ezel mizan terazini
Ora çekip uran kimdi"*

*Sen insansan cin değilsin
Toprahsın sen tin değilsin
Salmaslı Artun değilsin
Seni senden soran kimdi"*

***

"Bizim zengin bir kültürümüz ve tarihimiz var!"

Egemen güç odağında duran çeşitli çevreler, bu sözün içini boşaltıp onu soyut, tarafları olmayan, bileşenlerinden koparılmış bir hale getirmektedir.

Oysa bizi biz yapan toplumların bu topraklara egemen olanlarla yaşadıkları bir serüven vardır.

Bu bileşenlerin kendi aralarında çelişkileri, ötekini kapsama ve kendinden kılma savaşımı vardır. İşte 1800'lü yılların Harput'u:

Bir yandan Ermenilerin Palu'daki Hıristiyan önderlerinden Mıgırdıç Tikranyan'ın hazırladığı ve İstanbul'da, Marif-i Umumiye'nin ruhsatıyla basılan Ermeni çocukları için, "Ermenice-Kürtçe Elif-ba", bir yandan Ermeni harfleriyle, resimli "Ermenice-Kürtçe İncil" özetleri, bir yandan Ermeni harfleriyle Kürtçe tam boy İncil yayınıyor...

Ermeni'nin kendini Kürde anlatma ve kendi çocuğunun Kürdü anlamasına yönelik çabasını, düşmanlığın kanıtları olarak okumak da olanaklı, bir coğrafyayı paylaşanların kültürel alışverişinin parçaları olarak da, birlikte yaşayanların dostlukla çözülebilir kültürel çelişkileri olarak da.

Zenginliği kavramak, bütün bu somut işleri insanlığa öğretici güçte ve güvende görmekten ve anlamaktan geçmektedir.

***

Kürtlerin araştırmacı büyük bilgini Celîle Celîl'in saptaması şudur:

"Dersim Ermenileri, yerli Kürtler ile seyyahların çoğunu şaşırtacak kadar dostluk ilişkileri içindedir. Bununla birlikte çok sayıda seyyah, Kürtlerin Hıristiyan dinine ve Dersim bölgesinde bulunan kiliselere karşı özel hürmet gösterdiklerini belirtmiştir. Kürtler, bu kiliselerin mübarek yerler olduğu kanısında, hatta onları ziyaret etmektedir.

Kızılbaş Kürtler, yalnızca Ermenilere karşı değil, bütün Hıristiyanlara da iyi davranmıştır. Bu davranış karşılıklıdır. Türk otoritelerinin Dersim Ermenilerinde Kürtlere karşı husumeti kıskırtma çabaları ve onların direncini azaltma çalışmaları Dersim'de yaşayan Ermeniler tarafından birçok defa boşa çıkarılmıştır. Gerek Kürtlere rüşvetler vererek ve gerekse bu iki kavim arasında dini düşmanlık yaratma çabaları başarıya ulaşmamıştır."

Biz Celîle Celîl'in bugüne taşıdığı bu tarihsel saptamasının günümüzün ve geleceğimizin bir değeri olarak yeniden ve yeniden işlenmesini istiyoruz.

***

Birisi yüzyıllarca yaşadığı topraklarda kırım görmüş ve sürülmüş; öteki, yaşadığı topraklarda bugün bile sonsuz bir mutsuzlukla yüz yüze getirilmiş iki halkın geçmişini konuşmak, tarihe ait bilgileri bir yerde toplamaktan çok; Türkiye'deki egemen güçlerin bin bir hileyle kaçtıkları bir tarihin, bugünün işlerini ve ilişkilerini berraklaştırmasını istiyoruz. Bu berraklıkla geleceği düşünmek istiyoruz.

Tiroj, bunun bir dergi dosyasında sonuçlanmayacak denli kapsamlı bir iş olduğunun ayrımındadır. Kürt yayın tarihinde adı anılmaya değer birçok gazetenin ve derginin üzerinde titizlikle durduğu tarihsel kardeşliği, devrimci bir nesnellikle yaşamın her alanında işlemeye yönelik tutumun parçalarını oluşturmak, bunun düzeyli bir biçimde tartışılmasını sağlamak, *Tiroj*'un kuruluş ilkelerinin başında gelmektedir.

Artık aşağı mahalle diye bir şey kalmadı

ZÜLKÜF KIŞANAK

Seni, Binê Derê Ziyar'dan uğurlayalı kaç yıl oldu, tam kestiremiyorum. Rabe Dağı'na çıkıp, o güzelim dolunayı izleyeli, sonra dönüp gizlice seni ahınımızın altındaki sığınağa koyalı ne kadar zaman oldu, bilemiyorum. Herêdan'ı, baba ocağını, tüm buraları terk edip gitmeni bir an olsun bile yüreğime gömmedim, içime sindiremedim. Aradan geçen zaman içinde, her geçen gün biraz daha ezildim, biraz daha ufalıp eridim.

Kırılan testinin derdindeyken...

Biliyor musun, senden sonra kendimi ahırın dibindeki o en karanlık sığınağa kapattım. Gün yüzünü görmek, aydınlıkta dolaşıp gezmek bana sınırsız bir acı vermeye başlamıştı, artık bende dayanacak takat kalmamıştı. Dışarıda olup biten her şey, ama her şey o büyük insan kırımını hatırlatıyordu. Gün yüzü, bana, senin annen Saro'yu, baban Haçadur'u, küçük kardeşin Antranik'i, o hamarat deden Mıgırdiç amca'yı ve Binê Derê Ziyar'da kırılan diğer tüm Herêdanlıları hatırlatıyordu. Sadece onların elleri arkadan bağlı götürülürkenki halleri değil, bayramlarda şeker verişleri, en güzel meyveleri illaki armutları, elmaları dalından kopartıp elime tutuşturmaları da hatırlatıyordu.

Hatırlar mısın bilmem, hani bir gün seninle yukarı mahalleye, bizim Zaza Kürtlerin mahallesine çıkarken Zakar Çeşmesi'nden su içmek istemiştik. Daha on yaşlarına bile basmamıştık. İkimiz yalnızdık. Soğuması için çeşmenin önüne bırakılmış bizim habene, sizin parç dediğiniz ayran testisini alıp, biraz içmek istemiştik. Ben sana, sen bana ikram etmek isterken Margos amcanın ellerinden çıkma testi ellerimizin arasından kayıp düşmüştü ve ikimizin ayakları arasında paramparça olmuştu. İkimiz de çok üzülmüştük, testiye kırdığımız için. Ne yapıp edip yenisini yerine koyabilmek için ne çok mücadele etmiştik, hatırlıyor musun Sarkis? Bir testinin sorumluluğu ne kadar ağır gelmişti. Çok üzülmüştük, çok hayıflanmıştık. Öylesine etkilenmiştik ki günlerce aklımızdan çıkmamıştı. Şikê Remî bizi defalarca affetmesine rağmen

kendimizi bağışlamamıştık. Çünkü Şikê Remê'ye o güzelim eski testisini aratmayacak yeni bir testi bulabilir miyiz diye günlerce kendimize dert edinmiştik.

Evet, sevgili gün yüzlü kardeşim, bir testinin sorumluluğunu biz tıfıl halimizle taşıyamazken, Şikê Remî'nin günahını göze alamazken, birileri çıkıp bir çırpıda Herêdanlı kadın, çocuk, yaşlı, genç bütün Ermenileri toplayıp götürdü, Derê Xorî'den teğet geçip Binê Derê Ziyar'a doğru. İyi ki yine birlikteydik. Awa Hemê'deki tarlamızda yaşayan siyah ve yaşlı yılan, Reşo'yla meşguldük. Sizin kiler yokuş yukarı elleri arkada bağlı sürülürken, Derê Ziyar'a götürülürken, biz yaşlı Reşo'dan yuttuğu serçenin hesabını görüyorduk. Zavallı Reşo ne kadar da çaresiz kalmıştı, hık mık edip duruyordu, bir türlü yuttuğu minnacık serçenin hesabını veremiyordu. Sıkıştırdıkça nefesi kesiliyordu, serçenin günahsızlığını hatırladıkça Reşo, bedenini güneşin altında kavrulmuş sert toprağa vuruyordu ve bir türlü işlediği günahı hazmedemiyordu. Yaşlı Reşo, askerlerin kafile kafile geçtiği aşağıdaki yola çıkmak istedikçe biz onu engelliyorduk. Biliyorduk ki Awa Hemê'deki tarlamız biraz da Reşo'ya aitti ve bu güzelim tarlanın bereketini temsil ediyordu. Sonra o uğursuz yolda başına bir şey gelir diye ne kadar da korkmuştu. Awa Hemê ve etrafını saran badem ağaçları, Pîzed Ağa'dan kalma tarlamız, orada bulunan tüm görünen ve görünmeyen mahluklar, yaşlı Reşo olmadan ne yaparlardı, nasıl yaşarlardı diye düşünmüştük o genç, o bilmez halimizle.

Ve, suya zulüm talan...

Hatırla be adam, can yoldaşım, kirvem.

O büyük insan kırımının üzerinden kaç yıl geçmiş tam hatırlayamıyorum. Tıpkı ilk saldırıdan hemen sonra arta kalan eşyalarınızı aralarında paylaştıkları gibi, bu defa tarlalar, bahçeler ve o güzelim şarap bağlarını aralarında bölüştürdüler. Bize de Sariglerin Kereyê Natar'daki tarlası düştü. Aman Allahım bir bilsen nasıl da taşınmıştı halılar, yataklar, kucak kucak ve renk renk giysiler, koca-

man kocaman kazanlar, tabaklar, pulluklar, sabanlar, bin bir çeşit hırdavat ve daha neler neler. Hatta kapı ve pencereleri bile söküp götürdü bizimkiler. Birkaç gün içinde aşağıdaki Ermeni mahallesi tamtakir edildi. Sizin o güzelim evin talanını, senin yataklarını alıp götürdüklerini hatırladıkça ve senin o güzel ipekten yapılmış mavi kırmızı yeşilini Remê Silo'nun üzerinde gördükçe çıldırım olurum kirvem.

Ha, bir de eşekler, katırlar, kağnılara koşulan öküzler, inekler, o güzelim atlar bir bir yakalanıp talan edildiler. Talanın böylesi görülümüş müydü bilmiyorum, ama bizim Herêdan'daki talan toprağa can çekiştirecek kadar akılsızca, suya zulüm yaşatacak kadar pervasızca yapıldı. Vah benim can kardeşim, vah, vah, vah.

Söyle be ruhumun yitik parçası, şimdi nerelerdesin, neden beni bu zulüm diyarında terk edip gittin, neden yan yaşar bir halde bıraktın. Giderken ki el sallayışın hâlâ gözlerimin önünde, "Kardeşim Dewrêş belki bir gün görüşürüz, oğlun Ali'ye iyi bak" deyişin bir türlü kırımından geçirilmiş beynimden çıkmıyor. Belki de hiç çıkmayacak, insanlık yeryüzünde var olduğu sürece.

Aşağı mahalle, Ermeni mahallesi demiştik değil mi, az önce. Artık aşağı mahalle diye bir şey kalmadı. Senin sığınakta geçirdiğin ilk kıştan sonra bütün evler, dükkânlar, ahırlar, hatta o güzelim kilise yağmur ve kar sularıyla birlikte üst üste yıkıldılar. Sadece taştan yapılmış o en kalın duvarlar ayakta kalabildiler, insan ve doğanın şiddeti karşısında. Bahara varmadan bizim köylüler bu defa ne kadar güzel kesilmiş, göz nuru ve el emeğiyle süslenmiş yapı taşları varsa hepsini bir bir sırtlayıp götürdüler yukarı mahalleye, bizim mahallemize. Köylüler arasında en güzel taşları kapma yarışları başlamıştı adeta. Görülmemiş bir kuvvet gimişti bizimkilerin kaslarına, kaptıkları gibi yükleniyorlardı. En ağır taşları bile bir çırpıda yokmuş yukarı götürüyorlardı. Her şey ama her şey çok tuhafına gidiyordu, bir türlü akıl erdiremiyordum olup bitenlere, hâlâ da erdiremedim. Bir Allahın kulu gidip o muhteşem, o konak misali evlere yerleşmeyi akıl etmiyordu. Aman-sız bir telaşla taşları söküp söküp götürüyorlardı, dağın yamacındaki mahalleye, bizim mahallemize. Bir de hazine bulma savaşı başlamıştı bin yıllık komşularımızın arasında. Her duvarın içinde, her taşın altında, her ağacın kökünde durmadan hazine arıyorlardı. Hatta mahalledeki çeşmeleri bile bozdular, yapım tarihi düşünülen taşları dahi bir bir söküp götürdüler, hazinelerimize giden yolların ipuçlarını veriyorlar diye.

Ali de dönmedi, Sarkis gibi...

Sevgili Sarkis, senin arkadaşlığın, dostluğun, o seven bakışların dışında neyin vardı da ben bilmiyordum. Benden neyini gizledin o kocaman kocaman taşların ara-

sında, akla hayale gelmeyen deliklerin içinde. Hem en büyük hazine sizinkilerin hamaratlığı, sanatkârlığı değil miydi, dahası demire, taşa, toprağa, suya şekil veren emeğiniz Herêdan'ın en büyük hazinesi değil miydi, söyle be sesi soluğu firar kardeşim.

Dedim ya, sen gittikten bir süre sonra kendimi ahırın dibindeki sığınağa, seni iki yıl boyunca gizlediğim o daracak sığınağa kapattım. Gündüzleri hiç mi hiç çıkmadım dışarıya bir daha. Gündüz gözüyle dışarıya çıkmak bedenime, ruhuma büyük bir acı veriyordu. Baktım çaresi yok, kendimi o küçücük, o en tanıdık sığınağa kapattım. Bu defa sana gizliden yemek verirken bizi yakalayan oğlum Ali, kimseye sezdirmeden bana yemek vermeye başladı. Çocuk çok acı çekti beni gördükçe ve her yemek verişinde göz göze geldikçe. Dedim ya kaldırmıyordu bizim Ali'nin yüreği, her gün biraz daha eridi. Dayanamıyordu halime, beni deli sanıyordu çocukcağız. Ali bir gün yine geldi sığınağa, "Baba beni askere alıyorlar, Kafkasya'ya gidecektim. Bundan sonra halin ne olacak bilemiyorum. Keşke annem ve diğer kardeşlerim seni anlayabilselerdi, o zaman bu kadar yanmayacaktım, gözüm arkada kalmayacaktı. Belki dönerim. Sana çare olamadığım için beni afet" dedi ve gitti. Ali'min gidişi o gidiş oldu. Bir daha dönmedi, tıpkı senin dönmediğin gibi.

Ali'min gidişinden sonra biçare kendim geceleri gizlice dışarı çıkıp yiyecek çaldım, kendi evimden, çocuklarımdan, kanımdan. Bilemiyorum, belki de görüyorlardı da görmezlikten geldiler, büyümüş bozulmasın diye. Bazen Rabe Dağı'na çıktım, bazen de Awa Hemê'ye gittim. Bazen ay ışığında, bazen de zifiri karanlıkta yürüdüm. Awa Hemê'ye her gittiğimde bizim yaşlı Reşo da gelip karşında yuvarlanıp durdu. Ben ona, o bana geceler boyunca bakıp durduk. İlk aydınlık belirinceye dek izlemediğimiz, dahası hareketini ezberlemediğimiz bir tek yıldız kalmadı gökyüzünde. Yıldızların yerdeki, bizim Herêdan'da bulunan tüm tepeler, çukurlar, yollar, çeşmeler hatta ağaçlarla inanılmaz bir uyum içinde olduklarını keşfettik dostum.

Bir gece Margosyanların tarlasında, en güzel armut ağacının dibindeki o en şifalı suyun çıktığı Melenî Çeşmesi'ne uğradım. Aslında çoğu zaman uğradığım nadir yerlerden biridir burası. Tam çömeliyordum ki bir hisirtti sesi duydum o gece. Tıpkı insan ayaklarının çıkardığı hisirtti gibiydi bu ses. Bir an korktum, birileri mi geldi, birileri mi gördü diye. Sonra baktım ki bizim Reşo'dur. Bir nefes aldım, bir soluklandım, bir bilsen. Ben çeşmenin sol tarafında otuyordum. Bizimkisi de geldi çeşmenin sağ tarafında durdu. Korktuğumu anlamış olacak ki mahcup mahcup bakındıktan sonra, Melenî Çeşmesi'nin suyuna yanaştı. Büyük bir acı duyar gibi suya uzandı, kana kana Melenî'nin şifalı suyunu içti, ikimizin ahbabı Reşo. Sonra

başını kaldırıp, "Keşke dostumuz Sarkis de burada olsaydı, bu güzel geceyi, yıldızların kıyamet gibi bol olduğu bu harika geceyi bizimle aha burada, bu küçücük çeşmenin, bu dillere destan Melenî'nin başında olsaydı da sen bu kadar hüznülmü olmasaydın" der gibi gözlerimin içine baktı.

Sen olmadan ve sizinkilerin kemikleri uluorta Binê Derê Ziyar'da her geçen gün biraz daha çürürken, biz burada, bu küçücük çeşmenin başında ilk horozların ötüşüne kadar bakışıp durduk. Horozların sesinden sonra ben Tonekrag'a doğru hızlı hızlı yürürken, Reşo da Awa Hemê'ye doğru yavaş yavaş sürünüp gitti.

Canları bağışlanan(!) üç kadın

Bu gece de Sarig, Meryem ve Kurîng'i Awa Dabanî Çeşmesi'nin başında ağlaşıırken gördüm. Neredeyse gece yarısı olmuştu ki bu üç güzel Ermeni kadını, benim anlamadığım dilinizde konuşuyorlardı o karanlık ve dar patikanın sonunda bulunan Awa Dabanî suyunun başında. Fısıldayarak konuşmaları, dahası ağlaşıarak konuşmaları beni öyle yaralıyordu ki sanki her tarafıma kızgın şişler batırıyordu. Ne konuştuğlarını anlamama gerek yoktu zaten, bedenimin en uçtaki hücrelerine bile hükmederek beni sarsan hiçkinklan, ne büyük hüznülmü olduklarını ifade ediyordu.

Düşünsene be kardeşim, aşağı mahallenin en güzel, en alimli ve en hamarat üç kadını canlarının bağışlanması karşılığında Müslüman olmuşlar. Sadece Müslüman olmamışlar, bir de köyün ileri gelen en yaşlı adamlarının kadını olmayı da kabul etmek zorunda bırakılmışlar. İşte o üç kadın, bu en karanlık gecede kendi topraklarında çocukken sık sık buluşup suyunu kana kana içtikleri Awa Dabanî'nin başında birbirlerine sanılarak, birbirlerini koklayarak kâh ağlaşıyorlar, kâh fısıldaşıyorlardı. Bilirsin, anlatmama gerek yok aslında, illaki Sarig, melek gibi bir kadındır. Sevecenlikte, güzellikte, hatta asalette onunla boy ölçüşecek bir kadın yok bu memlekette. Yeryüzündeki bütün erkeklerin bir çırpıda kendisine aâşık olabilecek Sarig'i, Pîran'ın kaymakamıyla bir olup yeryüzünün en büyük kırımını Herêdan'da uygulayan Mehmedê Hesê, nikâhına aldı. Etrafına aşk kokusu saçan dünya güzeli Sarig, iliklerine kadar kırımın acısını yaşamış olmasına rağmen insan sevgisini kaybetmeyen Sarig, şimdi Mehmedê Hesê ile yaşıyor. Her yıl bir çocuğa gebe kalan Sarig, hiç

mi hiç güzelliğinden bir şey kaybetmeyen sizin Sarig, en sonunda da yüzyıl yaşayacak kadar turp gibi biricik bebegini, Mehmed'i, doğurdu geçen gün.

Ah güzel kardeşim Sarkis, iyi ki sen Sarig'in bugünkü halini, bir başına yaşadığı amansız direnişini görmedin. Bütün güzel kadınların ruhu üzerine yemin ederim ki kırımdan bin beter ederdin seni. Bu en büyük zulüm değil mi, bu ölümden beter değil mi, söyle be kirvem, kardeşim, kırımı beni deli eden komşu halkın yaban ellere uçup giden kuşu, biricik umudu.

Komşuluk hakkı için...

Sahi Sarkis, kaç yıl oldu buralardan uçup gittin, ciddi ciddi kanıştırdım. Her neyse, ne fark eder ki kaç yıl oldu, o kadar önemli mi sanki. Dün Mehmedê Hesê ölmüş. Geceleyin bizimkileri kapı aralığından dinlerken öğrendim. Mehmedê Hesê müthiş can çekiyormuş, sizinkileri bir bir sayıklıyormuş ölmeye önce. Diyormuş ki, "Sanki ben kırımınızı istedim. Paşalar emir buyurdu. Kaymakam Bey, bütün muhtarları çağırdı huzuruna. Padişahın fermanı varmış. 'Vatan haini, din düşmanı, Rus uşağı' dediler. Gavurun katli vacipmiş. Kanı, canı, malı, mülkü Müslüman evladına helalmiş. Verdiler İngilizleri, sandık sandık da mühimmatı. Biz sizi kırma uğratmasaymışız, siz aynısını bize yapacakmışsınız. Ben de bu ahmak kafamla inandım. Hem kim bu zulme ortak olmadı ki. Sarig bilir, her gece, her geçen gün tövbe ettim, yalvardım, yakardım ki affedersiniz. Bırakın rahat bir nefes alayım ve çekip gideyim Allah'ın huzuruna... Yapmayın, dayanamıyorum, dayanacak takat kalmadı, komşuluk hakkı için acıyın..."

Canım kardeşim, komşuluk hakkı için bağışlayacak mısınız sizi bir çırpıda yeryüzünden silecek kadar kırımdan geçiren padişahları, paşaları, kaymakamları ve bizim Mehmedê Hesê'leri?.. Bir bilsen ben bile ne kadar büyük borçlu hissediyorum kendimi. Hiçbir şey yapamadım diye sizinkiler katledilirken bizim evlerin birkaç yüz metre ötesindeki Binê Derê Ziyar'da kendimi affedemiyorum, edemeyeceğim. Nasıl engel olmadık, bin yıllık komşularımızı kırımdan koruyamadık, dahası birlikte ölümü göze alamadık diye, her gün biraz daha eziliyorum. Sesiz kalmak da suç değil mi, benden bin can alacaklı kardeşim Sarkis.

Tarihsel ve sosyolojik bir özet...

Ortaçağdan 1915 tehcirine Kürt- Ermeni ilişkileri

TARİK ZİYA EKİNCİ

Kürtler ve Ermeniler tarih boyunca bir arada yaşamış iki kavimdir. Ortaçağda bu iki halk farklı ekonomik etkinliklere yönelmiş; Kürt beylik ve aşiretleri tarım ve hayvancılık yaparak kırsal alanlarda egemen olmuş, Ermeniler ise şehir ve kasabalarda zanaatkarlık yapmayı seçmişlerdir. Kürtlerin tarımsal alandaki etkinliklerini sürdürebilmeleri Ermeni zanaatkarların imal ettikleri araç gereçlere bağlıydı. Yine, Ermenilerin ihtiyacı olan tarımsal ve hayvansal ürünler de Kürtler tarafından üretiliyordu. Kürt feodalleri kendilerini bölgenin hakimi sayıyor ve Ermenilerle Kürtleri kendilerine hizmet etmekle yükümlü 'reaya' olarak görüyorlardı. Örneğin, Peygamber sülalesine mensubiyetlerini iddia eden Lice beylerinin sıkça kullandıkları "*Fle penç peran, Kurmanç e du peran*" (Beş paralık Ermeniler, iki paralık Kürtler) deyişi bu ilişkinin sınıfsal ve ekonomik niteliğini gösteren anlamlı bir özdeyiştir.

Ermeniler tarım alanında ihtiyaç duyulan saban, balta, kazma, kürek, orak, çekiç, nal vb. tarımsal araçlar yanında el tezgâhlarında giyim için pamuklu, yünlü kumaşların ve göçebe çadırlarında ya da bey konaklarında kullanılan kilim, palas (kıldan yapılan sergi) vb. ev eşyalarını da imal ederlerdi. Bu iş bölümü o kadar derinleşmişti ki, Kürtler Ermenilerin yaptıkları mesleklerle ilgilenmeyi kendilerine yediremiyor, bunu aşağılık bir uğraş sayıyorlardı. Ermeniler de geniş topraklarda büyük köylü yığınlarının emeğini gerektiren tarımsal etkinliklere katılmıyor, daha çok zanaatkarlık yapıyorlardı. Çünkü, feodal ilişkilerin sağladığı olanakları kullanarak köylü kitlelerini çalıştırmak Ermeniler için söz konusu değildi. Sınıfsal temelli olan bu farklılaşma önemli sonuçlar doğurdu. Zanaatkarlık yapan Ermeniler şehirlerde, dışı açık bir yaşam sürdürüyor, ticaretle de ilgileniyorlardı. Bu, onlara meta değişimini ve giderek para kullanmayı öğretmişti. Meta değişiminden paranın kullanıldığı ticari yaşama geçişte Ermeniler ciddi bir sermaye birikimi sağlamayı başardılar. Bu para kısmen Kürt beylerinin ve küçük üreticilerin parasal ihtiyaçlarına yanıt vermek için tefecilikte de kullanılıyordu. Zanaatkarlıkla birlikte tefeciliğin sağladığı kazanç, Ermeni sermayesinin birikimini hızlandırdı. Bu gelişme zengin bir Ermeni burjuvazisinin oluşmasını sağladı.

İmparatorluğun büyük şehirlerinde yerleşen zengin Ermeni burjuvazisi eğitim olanaklarından da en üst düzeyde yararlandı. Devletin üst kademelerinde görevler aldılar. Dış dünya ile temasları Avrupa'da yükselen milliyetçilik akımlarından etkilenmelerine neden oldu. Bu etkilenme, aydınların öncülük ettiği Ermenilere özerklik sağlama düşüncesine ve bu düşüncüyü gerçekleştirme çabasına yol açtı. Ermenilerin bölgedeki nüfus yoğunluğu Kürtlere nazaran daha azdı. Kürtleri dışlayarak bağımsız bir devlet oluşturmalarının maddi koşulları yoktu. Bunun için önce İngiltere ve Rusya gibi güçlü Avrupa devletlerinin koruması altında özerklik sağlama stratejisi benimsediler.

Tarihte, bu yapıya bağlı olarak, Kürt bölgesinde cereyan eden iki Kürt-Ermeni çatışması vardır. Kürtler bu çatışma dönemlerini tarihsel milat olarak anarlar. Doğum, ölüm ya da başka önemli bir olay anılırken bu çatışma dönemlerine nispet edilerek anlatılır. Bunlardan ilki 1894 Kürt-Ermeni çatışmasıdır. İkincisi de 1915 Ermeni tehcir olayıdır.

İlk çatışma; virguna flan ya ewul

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda, Ermeniler Rusya'dan işgal ettiği Doğu Anadolu'dan çekilmemesini, bölgeye özerklik verilmesini ve Ermeniler lehine ıslahat (düzeltim) yapılmasını istediler. 1878 yılında yapılan *Ayas-tefanos Antlaşması'nın* 16. maddesinde ve daha sonra aynı yıl toplanan *Berlin Kongresi'nde* imzalanan antlaşmanın 61. maddesinde, Ermeni taleplerine yer verilmek suretiyle, Osmanlı-Rus ihtilafı Ermeni sorununa dönüştü. Böylece Ermeniler ilk kez uluslararası bir varlık olarak ortaya çıkmış oldu. Bu gelişmeler Kürtlerle Ermeniler arasındaki ayrışmayı hızlandırdı.

Dış destek, Kilisenin artan gücü, Ermenilere özgü bir alfabenin ve gelişmiş bir yazılı edebiyatın olması, eski çağlarda devlet deneyimine sahip olmaları onlara bir üstünlük sağlıyordu. Kürtler ise henüz feodal dönemin karanlıklarında yaşıyorlardı. Buna karşılık, Kürtlerin sayısal üstünlüğü ve aşiretler biçiminde örgütlü vurucu güçlere sahip olmaları onlara avantaj sağlıyordu. Padişahların dış destekli Ermenilerden çekinmesi de Kürtlerin lehineydi.

Avrupa'da Ermeni meselesinin gündeme gelmesinden sonra 'Küçük Asya'nın demografik yapısı üzerinde incelemeler başlatıldı... Yapılan hesaba göre Ermeni nüfusu toplam nüfusun yüzde 18'ini geçmiyor ve Ermeniler 6 vilayetin hiçbirinde çoğunluğu sağlayamıyordu... Gelişen Ermeni burjuvazisinin, imkânları dar bir bölgede küçük işletmeciler için sonu şüpheli bir maceraya girmektense, İmparatorluk çapında yaygın bir işletmeciliği sürdürmeyi tercih edecekleri çıktı.

II. Mahmut döneminde devlet, hem Ermeni esnafı hem de Kürt beylerini vergilendirdi. Kürt beyleri kendi vergilerini de Ermenilerden aldıkları haraçlarla ödemeye yönelince Ermeniler çifte vergi ödeme zorunluluğu ile karşı karşıya geldiler. Ağır yük altında ezilen ve burjuvallaşmakta olan Ermeni esnafı büyük burjuvaziden yardım görmeyince, kendi başının çaresine bakmak için öz değiştirdi ve kilise hiyerarşisi içinde radikalleşti. Çağın sosyalist ve anarşist akımlarından da etkilenen bu hareket, merkezi hükümetin desteklediği Kürt feodallerle sonuçsuz bir çatışmaya girdi. Böylece, merkezi hükümetin yönlendirdiği ilk Kürt-Ermeni çatışması su yüzüne çıktı.

1880'lerin sonlarında, özellikle doğu illerinde Ermeniler arasında, milliyetçilik akımı güçlenmeye başladı. 1887'de Hınçak (Çan), 1890'da Taşnak (İttifak) partisi kuruldu. Dönemin padişahı II. Abdülhamid yöredeki aşiretlerin Ermenilere karşı duydukları düşmanlık ve kızgınlıktan yararlandı. Bu aşiretlerin padişahın örtülü desteğiyle Ermenilere karşı giriştikleri eylemler ve vergilerdeki yüksek artış, Ermeni radikallerinin başkaldırmalarına gerekçe oldu. Sason Ermenileri vergi vermeyi reddederek ayaklandılar. Ayaklanma yerel aşiretlerden oluşturulan Hamidiye Alayları'nın yardımıyla 1894'te bastırıldı. Bu savaşta her iki taraftan da pek çok insan öldü ve köyler yakıldı. İşte Lice'lilerin milat olarak andıkları birinci Ermeni katliamı (virguna flan ya ewul), Abdülhamid'in oluruyla, Kürt aşiretlerinin Ermenilere karşı giriştikleri bu ilk savaş sırasında yaşanan olaylardır...

Sultan II. Abdülhamid Hamidiye Alayları'nı oluştururken şu mülâhazalarda bulunur: "*Rusya ile harp vukuunda, disiplinli bir şekilde yetiştirilen bu Kürt Alayları, bize çok büyük hizmetlerde bulunabilirler. Ayrıca orduda öğrenecekleri 'itaat' fikri, kendileri için de faydalı olacaktır. Zabit unvanı verdiğimiz Kürt ağaları ise yeni mevkileriyle övünecekler ve bir miktar zapt-ı rapt altına girmeye gayret edeceklerdir... Kürt ağalarının bazılarının çocuklarını, İstanbul'a getirip memuriyete yerleştirdiğim için de tenkit edildiğimi biliyorum. Senelerdir Hıristiyan Ermeniler nazır mevkilerini işgal etmişlerdir. Bundan sonra da kendi dinimizden olan Kürtleri kendimize yaklaştırmakta ne gibi bir zarar olabilir."* (<http://www.akumil.gen.tr/modules/AMS/articel>)

Kürt-Ermeni vuruşmasının yer aldığı o günlerin bası-

nında merkezi hükümetin yönlendirmesiyle şu değerlendirme yapılmıştır: "*Bölgenin Kürt aşiretleri, Ermenilerin savaş isteğine aynı yöntemle cevap vermektedir. Doğuda Ermeni ve Müslüman gruplar arasındaki çatışma, bir mukateleye (boğazlaşmaya) dönüşmektedir."*

İkinci çatışma; 1915 tehciri-virguna flan ya paşin

Birinci Kürt-Ermeni çatışmasından sonra bölgede görece bir sükunet oluştu. Eski ortak yaşam yeniden canlandı. Babamın verdiği bilgiye göre, 1915 öncesinde Lice'nin kültür, siyaset ve idare yaşamında Ermenilerin belirleyici etkisi vardı. Lice'de idari, mali ve adli işlerde de aydın Ermeniler görev yaparlarmış.

Diyarbakır ve Lice'de Tehcir...

1915'te İttihat-Terakki Hükümeti'nin aldığı bir karar uyarınca yapılan Ermeni tehciri yılların ortak yaşamını kökünden yıkmıştır. O tarihlerde İttihat-Terakki üyesi de olan Diyarbakır Valisi Reşit Paşa, hükümetin tehcir kararını katı biçimde yorumlamış, Lice beylerine ve Kürt ağalarına verdiği direktif uyarınca tehcir yer yer Ermeni katliamına dönüşmüş ve Diyarbakır'a götürülen kafiledeki tanınmış zengin Ermenilerin ve din adamlarının çoğu katledilmiştir...

Tehcir'de, Diyarbakır'a götürülen kafiledeki Ermenilerin büyük bir kısmının öldürüldüğü biliniyor. Üzerinde kıymetli takı ya da para bulunanların özellikle öldürüldükleri ve taşıdıkları mallara el konulduğu söylenmektedir. Lice'ye 10 ila 15 km mesafede bulunan *karkeşe Fis'e* (Fis köyünde mağaralı dağ) olarak anılan mağaranın içine yüzlerce cesinin öldürülerek atıldığı söylentisi yaygındır...

Lice Ermenilerinin tehcirinde yaşanan dramatik olaylardan bana anlatılanlardan birini Ermeni hemşehrilerime ve tarihe karşı yükümlü olduğum sorumluluğum bir gereği olarak aktarmam gerekiyor: Olay Lice-Hani yolundan Diyarbakır'a götürülen Ermeni kafilesinin Serde köyüne vardığı aşamada gerçekleşiyor. Kafile köyde mola verdiği bir anda birkaç kişi silahla öldürülüyor. Bu anda köyün arkasındaki bir tepeden yüksek sesle "*beni bekleyin bana düşen bir görev var hemen geliyorum!*" diye bağırarak koşarak indiği görülüyor. Gelen kişi yörenin tanınan bir din adamıdır. Kafilenin beklemesini istemesinin nedeni şöyle açıklar: "*Kafilede bulunan Ermeni Matrani'ni (papaz) öldürmek görevi bana düşer*" diyor ve kafilede bulunan Ermeni din adamını kafileden ayırır. Biraz ötede elleri bağlı olarak yere yatırdığı papazın boğazını elindeki dehreyle keserek sözde dini bir görev yapar. 14-15 yaşlarında bir çocukken bizzat tanık olduğu bu olayı babamdan dinlediğimizde kardeşimle birlikte derin bir acıya gömülmüş, insanlığımızdan utanmıştık...

1958-59 yıllarında, aslen Çüngüş beylerinden olup Er-gani'de ikamet eden yörenin tanınmış ağalardan ve Er-gani CHP İlçe Başkanı Hayri Güldoğan ile birlikte Çüngüş ilçe kongresinden dönüyorduk. Çüngüş Çermik arasında Düdem diye bilinen ve çok derin olduğu rivayet edilen bir mağaranın yanından geçiyorduk. Hayri Bey bana şunları anlattı: "1915 Ermeni tehcirinde Çüngüş'ün ileri gelenlerinden babam kafilayı toplayarak Diyarbakır'a götürmekle görevli olan komitenin başındaydı. Kafile yola çıkmadan toplanan Ermeniler arasında çok beğendiğim güzel bir Ermeni kızını babamın razısıyla alıkoymuştum ve kendisiyle evlendim. Daha sonra Diyarbakır'a gidecek kafilenin Düdem mağarasına ulaştığında topluca mağaraya atılarak katledildiklerini öğrendik. Bu olaydan uzunca bir süre sonra Ermeni asıllı eşimle birlikte at üzerinde bağa giderken, mağaranın bulunduğu yöreye geldiğimizde eşim attan atlayarak mağaraya doğru koştu. Ben de arkasından gittim. Ama eşim mağaranın girişine geldiğinde bana şöyle bağırdı: 'arkamdan gelme, ben anne ve babamın yanına gideceğim, sakın bana engel olma!' dedi ve ben yetişmeden kendisini mağaranın derinliklerine attı. Anlaşılan uzun zamandan beri düşünmüş olduğu bu eylemi gerçekleştirmek suretiyle amacına ulaşmıştı." ...

Ermeni tehcirinde Diyarbakır Valisi Reşit Paşa'nın tehciri katliama dönüştürmede ne ölçüde etkili olduğunu gösteren bir diğer olayı da, dedem Hacı Reşit Efendi'nin yakın akrabası emekli kadılarından (hakim) Av. Sabir Karaozan'dan öğreniyoruz. Henüz mahiyeti açık olarak bilinmeyen tehcirin başladığı günlerde Diyarbakır'da kadı olan Sabir Karaozan, Dicle ırmağının karşı kıyısındaki köylerden birine keşfe giderken, yol kenarında yerel kıyafetler içinde, başları Kürt köylülerinin taşıdığı kefiye ile sanlı üç cesetle karşılaşır. Cesetler hakkında valiye bilgi vermek için vilayete gider. Olayı olduğu gibi anlatır. Vali Reşit Paşa, Karaozan'ı dinledikten sonra hiçbir şey söylemeden kolundan tutuyor ve "sakın gördüklerini hiç kimseye anlatma, bunu başka yerde anlattığını duyarsam seni de onların akıbetine uğrarsın" dedikten sonra onu dışarıya atarak kapıyı kapatıyor. Sabir Karaozan bu olayı, tehcir kararının uygulamaya konmasından önce, bizzat valinin Kürt köylülerini Ermenilere karşı kıskırtmak amacıyla tezgâhlandığını tahmin ettiğini ifade etmişti...

Diyarbakır'da Ermeni tehciri olayında işlenen cinayetleri planlayanlar arasında en önemli şahsiyetlerden birinin Diyarbakırlı Yasinzade Şevki Bey'in olduğu söylenir. Bu söylentiye göre Şevki Bey ölünceye kadar hep korku içinde yaşamış. İttihat ve Terakki büyüklerinden Talat ve Cemal Paşalar gibi bir Ermeni komitecisi tarafından öldürüleceği korkusunu taşıyormuş...

Tehcirle gelen servet transferi

Lice Ermenileri demircilik, marangozluk, ayakkabıcılık,

nalbantlık, çuhacılık ve dokumacılık gibi zanaatlarla uğraşırlardı. Meslek sahibi olmaları onların Kürtlere nazaran daha fazla zengin olmalarına ve servet yapmalarına olanak sağlamıştı... Geniş tarım arazileri de Kürt beylerinin mülkleri idi. Liceli halktan insanlarla köylüler son derece fakardı. Kanlıları bile doyuramayacak kadar yoksul bir hayat yaşıyorlardı. Sınırlı derecede eğitim gören (ilkokul) yerli bürokratlar ya da Liceli efendiler de varlıklı sayılmazlardı. Ancak, Ermeni tehcirinden sonra koşulları önemli ölçüde değiştiği söylenmektedir.

Merkezi hükümetin direktifi ve Diyarbakır valisinin özel çabalarıyla Ermenilere karşı kıskırtılan fakir Liceliler, dinsel fanatizmin de etkisi altında, sürgüne götürülen Ermeni kabilelerine saldırılarda bulunmuşlar fakat öldürülenlerin mallarına el sürmemiş ya da sürememişlerdir. Buna karşılık Lice'de söz sahibi olan etkin kişiler tehcire tabi tutulan ve birçoğu yolda öldürülen Ermenilerin servetine el koyma imkânını bulmuşlar. Böylece, Lice'de Ermeni tehcirinden sonra bir tür servet transferi yaşanmış oluyor. O güne kadar pek adı sanı bilinmeyen Liceli efendilerin birdenbire büyük servet sahibi olmaları dikkat çekici bir olaydır. Lice'ye yakın Ermeni köylerindeki topraklar da kasabanın önde gelen şahsiyetleri tarafından önce tasarruf edilmiş, sonra da tapuya tescil edilerek mülk edinilmiştir...

Ermeni tehcir olayı sırasında kimi genç Ermeniler, esnafılık yapan Kürtler tarafından korunmuş ve Müslümanlaştırılmıştır. Çocukluk yıllarında yakından tanıdığım Ermeni kökenli bu yeni Müslümanlar fırıncı, manifaturacı ya da bakkal olarak çalışıyorlardı. İslamiyeti içtenlikle benimsemiş, din kurallarını katı bir şekilde uyguluyorlardı. Müslüman Kürtlerden daha koyu dindarlık gösteriyorlardı. Çocukluğumuzda onlardan çekiniyor ve baskıya varan dinsel telkinleri altında ibadete zorlanıyorduk.

1915 tehcirinin sosyo-politik nedenleri

Ciddi bir sosyo-politik araştırması yapılmadığı için 90 yıl önce yaşanan bu tarihsel trajedi bugün de karşılıklı suçlamaların konusu olmaya devam ediyor. Oysa, sorunun sosyolojik, siyasal, tarihsel ve ekonomik arka planı vardır. Ermeni sorunu tüm yönleriyle incelenip yurt ve dünya kamuoyuna açıklanmadığı, salt sürgün ve öldürme biçiminde ele alındığı takdirde sorunun yankılarının son bulması mümkün değildir. Lice'de edindiğim doğrudan ya da dolaylı anılarıma dayanarak, Ermeni sorununun tarihsel arka planını değerlendirmeye çalışacağım.

Lice Ermenilerinin, Liceli Kürtlerden farklı bir ekonomik etkinlik içinde olduğunu kısaca açıkladım. Kısmen değiştiği gibi, bu farklılık doğu ve güneydoğunun tümündeki Kürt-Ermeni ilişkilerinde de geçerliydi. Kökleri ilk feodal döneme kadar uzanan ekonomik etkinlik alanındaki bu ayrılık bir tür gelenek ve toplumsal değer haline gelmişti. Ermeni-

lerin uğraş alanı olan zanaatkarlık Kürtler için küçültücü bir uğraş telakki ediliyordu. Benim ilkokula başladığım yıllarda bile Lice'deki kasabalı Kürtler, Ermenilerin yapmakta olduğu hiçbir işi yapmak istemiyorlardı. Adeta iki halk arasında sınırlan keskin olarak çizilmiş iki uğraş alanı oluşmuştu. Tehcir olayından sonra da Ermenilerin öteden beri uğraştıkları mesleki etkinlikler yine kasabada kalan 30-40 Ermeni aile tarafından yapılmaktaydı. Lice'den son Ermeni ailesi ayrılınca kadar onların yaptıkları ekonomik etkinliklerin hiçbirini Kürtler benimseyerek yapmadılar. Ancak, bu işleri yapan hiçbir Ermeni kalmayınca, diğer bir deyimle bıçak kemiğe dayanınca, kasabanın ihtiyacını karşılamak için Kürtlerin anılan mesleklerle el atmaya başladıklarını görüyoruz. Kürtlerin bu alandaki etkinlikleri de çok kısa sürdü. Çünkü, Lice'nin ulusal pazara entegre olmasının doğal sonucu olarak zanaatkarlık da işlevini yitirmişti...

Bu açıklamadan amacım, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Kürtlerin ve Ermenilerin birlikte yaşadıkları doğu ve güneydoğudaki bu iş bölümünün sonuçlarını değerlendirmektir. Bu dönemde Ermeniler büyük ölçüde şehirden uzaklaşmış ve önemli bir sermaye birikimi sağlamışlardı. Kürtler feodalizmin en karanlık ilişkileri içinde yaşarken, Ermenilerde güçlü bir orta tabaka ve etkin bir burjuvazi oluşmuştu. Aynı zamanda eğitimde de önemli mesafe katetmişlerdi. Bölgenin eğitilmiş unsurlarının çoğunluğu Ermeni'di. Bunlar arasında Avrupa ülkeleriyle temasta bulunan ve Avrupa'da eğitim görmüş kişiler de eksik değildi. Bu ekonomik ve sosyal gelişmenin sonucu olarak Ermenilerde Kürtlerden çok önce bir milliyetçilik bilinci oluşmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası konumunda bulunan çeşitli ulusların peş peşe bağımsızlık mücadelesine katılmaları ve bunların Avrupa devletleri tarafından desteklenerek bağımsızlıklarını kazanmaları Ermenileri de etkilemişti. İmparatorluğun çöküş yıllarında önce Yunanistan, Bulgaristan ve Balkan Savaşı'ndan sonra da çeşitli Balkan halkları bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Artık Osmanlılık kavramı etkisini yitirmiş, her millet kendi burjuvazisinin öncülüğünde ve Batılı emperyalist ülkelerin koruması altında bağımsız devlet olarak örgütleniyordu. İşte bu koşullarda, gelişen Ermeni burjuvazisinin öncülüğünde, Ermeni milliyetçiliği ivme kazanmış ve Batılı devletlerin desteği alınarak bağımsız bir Ermeni devletinin gerçekleşmesi olanaklı görülmüyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Batılı ülkeler kapitülasyonlardan yararlanarak başta Ermeniler olmak üzere ülkedeki gayrimüslimlerin hukukunu koruma işlevini üstlenmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin yöneticilerine notalar veriliyor, Ermenilerin hukukuna saygılı olunması isteniyordu. Savaşın önceki yıllarda doğunun pek çok vilayetinde Protestan, Katolik, Ortodoks ve diğer gayrimüslim cemaatleri temsil eden misyonerlikler kurulmuştu. Van, Elazığ, Diyarbakır, Urfa, Mardin vb., yerlerde

Fransız, Alman, İngiliz, ABD vb., devletlerin koruması altında çalışan misyonerlikler Ermenilere dinsel, kültürel, eğitimsel ve sağlıksal hizmetler sunuyorlardı. (*Hans-Lukas Kieser, İskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938, İletişim Yayıncılık, 2005*)

Bu destek, gelişen milliyetçiliğe de katkı yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) Ermeni milliyetçileri, toplumdaki bu gelişmeden esinlenerek itilaf devletlerinin desteğiyle savaş sonunda bir Ermeni devletinin kurulabileceği düşüncesine kapılmışlardı. Bu düşünceye dayanarak kendi aralarında örgütlenmiş ve silahlı bir mücadele için hazırlık yapmışlardı. Bu örgütlenme özellikle Kafkas cephesine yakın bölgedeki illerde çok daha belirgindi. Osmanlı ordularının Kafkas cephesinde yenilgiye uğraması ve Rus ordularının Bitlis'e kadar uzanan alanda doğu illerini işgal etmesiyle birlikte Ermeni milliyetçileri harekete geçmişler. Rus işgalinin devam ettiği sürede Ermeni saldırılarının ön plana çıktığı görülmüyor. Kürt beylerinin öncülüğünde Kürtlerle Ermeniler arasında bir savaş başlıyor. Bu savaşta karşılıklı olarak pek çok Kürt ve Ermeni'nin öldüğü biliniyor. Ancak, Ermenilerin Kürtleri tasfiye ederek kendilerine bağımsız bir yurt oluşturma girişimi doğu illeriyle sınırlı kaldığı biliniyor. Güneydoğuda Ermenilerle Kürtler arasında benzer bir çatışmaya ilişkin bir bilgi yoktur. Örneğin, Lice'de böyle bir çatışmanın yaşandığı konusunda hiçbir tanıklığı ya da söylentiye duymadım.

Ermeni milliyetçiliğinin doğu illeri dışında fazla etkili olduğu bilinmiyor. Nitekim, Rus işgali altındaki Ermeni Kürt savaşına benzer bir savaşın Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerinde de yaşandığına tanık olmuyoruz. Doğuda yaşanan olaylar İttihat-Terakki Hükümeti'ni korkuttuğu için müttefikleri olan Almanlarla birlikte Ermeni tehlikesini bertaraf etmek kararı alınmıştır. Bu karar uyanınca, salt doğuda ayaklanan Ermenileri değil, Osmanlı tabiiyetinde bulunan Ermenilerin tümünü zararsız hale getirecek bir yöntem düşünülmüş ve Ermenilerin Suriye ve Lübnan çöllerinde mecburi iskâna tabi tutulmasına (tehcir edilmelerine) karar verilmiştir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin başşehri olan İstanbul'da hem devlet yönetiminde hem de ticari alanda önemli etkinliklerde bulunan varlıklı Ermeniler de tehcire tabi tutuldular. Ancak, bu tehcir eylemi İttihat-Terakki Partisi ileri gelenlerinin gizli direktifi doğrultusunda, örgütün yerel temsilcileri ile valiler tarafından daha radikal biçimde uygulanmış ve tehcir yer yer Ermenilerin katledilmesi şeklinde yürütülmüştür.

Sonuç olarak, bugün dünya kamuoyunu büyük ölçüde meşgul eden ve Batı ülkelerinin pek çoğunda 'soykırım' olarak anılan Ermeni tehcir olayının gerçek nedeni, yükselen Ermeni milliyetçiliğinin düşmanla işbirliğini önlemektir. Ama uygulama, merkezi ve yerel yöneticilerin elbirliğiyle büyük bir insanlık dramına dönüşmüştür..

Kıran ve kırdıranlara karşı...

SADIK AYTEKİN

Ermeni kırımının üzerinden 90 yıl geçti. Sorunun, suçlular ve mağdurlar açısından hâlâ tartışılıyor olmasının birçok nedeni var. Kırımın suç ortakları, bu büyük dramın hazırlayıcısı ve uygulayıcıları olarak sorumluluklarını kabul etmedikleri gibi, sorunu, çıkarlarına göre kullanmaya ve Türk, Kürt ve Ermeni halklarını birbirlerine karşı güvensizliğe sürüklemek için istismar etmeye devam ediyorlar. Bu emperyalist büyük güçler ve işbirlikçileri için; Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin, Türkiye yöneticilerinin Osmanlı İttihat Terakki rejiminin işlediği kitlesel kırımın bir büyük insanlık suçu olduğunu kabullenmemesi nedeniyle gerginlik ve uzlaşmazlık hattında kalması, yararlanılacak ve kullanılacak bir zemindir. Hemen her yıl, 24 Nisan 1915'in yıldönümü yaklaşırken, bu sorunun Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'ce yeniden ve yeniden gündeme getirilmesinin söz konusu 'istismar'la dolaysız ilişkisi olmakla birlikte, Türk ve Ermeni burjuvazisinin tutumları da yine Ermeni sorununun istismar eksenlidir.

İkiyüzlü çifte standart

Detaya gerek yok. Ancak kısaca özetlemekte yarar var. Ermeni katliamının 1915-17 yılları arasında gerçekleştiği biliniyor. 24 Nisan 1915 tarihli Tehcir Kanunu'nun öncesi ve sonrasındaki uygulamalarla yüzbinlerce Ermeni'nin katledildiği de tüm taraflar bakımından artık itiraz edilemeyen bir gerçek. İtirazların rakamların büyüklüğü-küçüklüğü üzerinden yürütülmesinin ise hiçbir bilimsel-tarihsel önemi yok. Tehcir, planlanmış, düşünülmüş ve örgütlenmiştir. Tehcire tabi tutulanların yollarda, açlıktan, soğuktan, hastalıktan veya dolaysız şiddet yoluyla ordu güçleri ve yerli milisler tarafından katledilmelerine olanaklar sağlanmıştır.

Bir halkın kitlesel olarak kırım tabi tutulmasını kınamak ve bu politikanın mirasçılığını yapmayı reddetmek yerine; rakamlar üzerinde oynayarak (ki bazıları 9 bine kadar düşürebiliyorlar!), tarihi ve gerçekleri çarpıtarak, öldürülenlerin devlet tarafından planlı olarak değil ama yollar da yerli güçler ve özellikle de Ermeni topraklarına göz diken Kürtler tarafından katledildiklerini söyleyerek, katliamcıları aklayabiliyorlar! Osmanlı Dahiliye Nezareti'nin (İçişleri Bakanlığı) 1919'da bir araştırma komisyonu kurarak öldürülen Ermeni sayısının 800 bin olduğunu açıklamasını, bunu esas alan Genelkurmay'ın 1927'de aynı rakamları geçerli saymasını bile bile görmezden gelerek, istatistik oyunlarıyla felaketin sorumlularını bir yana itiyor, Teşkilat-ı Mahsusa (bugünkü karşılığı MIT) birliklerinin

toplu cinayetlerini gizliyor ve suçu bölge halkına yıkmaya çalışıyorlar.

Bosna'da 7000 Boşnak'ın öldürülmesini "soykırım" olarak niteleyenler, İttihat-Terakki yöneticilerinden Talat Paşa tarafından da 800 bin olarak gösterilen ölen-öldürülen Ermeni sayısını dahi "soykırım" için yeterli görmüyorlar. İkiyüzlü tutumun örneklerinden biridir bu.

Emperyalistlerin rolü

Önemli ve gerçek olan yüz binlerce Ermeni'nin bu süreçte katledilmiş olması ya da ölmeleri-öldürülmelerinin koşullarının bizzat yöneticiler tarafından ve kesin olarak söylenmelidir ki emperyalist politika ve çıkarlarla bağlantılı olarak sağlanmış olmasıdır. Katliamın Birinci Büyük Savaş koşullarında gerçekleştirildiği; Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecini yaşadığı; İmparatorluk bünyesinde yaşayan çok sayıdaki milliyetin kendi ulusal devletlerini kurmak üzere mücadeleye girişmeleriyle kopuşların gündeme gelmesinin Türk burjuvazisini şoven-gerici politikalara daha yoğun olarak sürüklediği; Alman emperyalizmi yedeğinde ve Alman Genelkurmayı yönetiminde girdiği savaşta etnik köken-inanç farklarını istismar ederek halkları birbirine kırdırma politikası izlediği, inkâr edilemeyecek tarihsel gerçeklerdir. İngiliz-Fransız-Rus ittifakına karşı Alman-Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu cephesinin savaştığı o günlerde Ermenilerin toplu kırımında bu güçlerin tümünün sorumluluğu bulunmaktadır. Rus Çarlığı Ermenileri Ortodoks Hıristiyan inançlarından yararlanarak kullanmaya çalışırken, Alman genelkurmayı Osmanlı yönetimini Ermenileri kırmaya teşvik etmiştir. Ermenilerin kitlesel olarak katledilmeleri ve dolayısıyla da Türkiye açısından bir Ermeni sorununun gündeme gelmesinde İngiliz, Fransız, Alman emperyalistleri ve Çarlık Rusyası'nın sorumluluğu görmezden gelinemez. ABD emperyalizmi ise, "gayrimüslim halklar" arasındaki misyonerlik ve kışkırtıcılığıyla Ermeni katliamı ve tehcirine götüren sürecin hazırlayıcıları arasında yer almıştır. Ve Osmanlı yönetimi bir yandan doğrudan doğruya ordu birliklerini ve zaptiye gücünü seferber ederken, diğer yandan da ortak İslami inancı kullanarak Türk ve Kürtlerin Ermenilere karşı saldırılar düzenlemelerini örgütlemeye girişmiştir. Bu kışkırtma ve yönlendirme sonucu, Ermenilerin topraklarının ve ticari-pazar paylarının kendilerine geçeceğini de düşünerek kırımda rol alanlar çıkmıştır elbette. Ancak birçok bölgede bu halklar iç içe ve bir arada yaşamaktaydılar ve birbirleriyle sorunları yoktu. Bunun farkın-

da olanlar katliama ortak olmamak ve olanaklar ölçüsünde "mazluma yardım etmek"ten geri durmadılar.

Sorun ve istismar

Ermeni kırımının iç ve dış sorumlularını, sorunu istismarı bugün de sürdürüyorlar. Batılı emperyalistlerin "soykırım günü" ilanı; "soykırım anıtı" dikmek; "soykırım yasası" çıkarmak vb. gibi yıldönümlü kıskırtıcılığının, Ermenilerin uğradıkları haksızlığın giderilmesi ve haklarının savunulmasıyla ilgisi yoktur. Bu politika, bir yandan Ermeni burjuvazisinin ve Batı başkentlerindeki lobilerin yedeklenmesi üzerinden Ermenistan'ı stratejik olarak kullanmak; öte yandan Türk gericiliğini Ortadoğu-Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik emperyalist stratejiye yedeklemek üzere köşeye sıkıştırma amacı taşıyor. Sorunun gündemde ve tartışılır kalması emperyalist çıkarlar açısından gerekli görülüyor. Türkiye'yi yönetenler de katliamı gerçekleştiren İttihat Terakki'ye sahip çıkarak ve katliamı reddederek* sorunun sürmesine olanak sağlıyorlar. Böylece, Kürt sorunuyla birlikte bu sorunu da, "bölünme tehdidi" propagandasıyla ırkçı-faşist milliyetçiliğin dayanağı olarak kullanıyorlar. Bundan yararlanıyor, aralarına güvensizlik ettikleri halkların birlikteliğini engellemeye çalışıyorlar. "Ermenileri

katledenler Türkler değil, esas olarak Kürtlerdir" propagandasının en önemli hedefi de budur. Egemenler ve şoven milliyetçiler, Kürt sorununun güncel önemi ve Kürtlerin ulusal halklarını elde etme mücadelesinin kazandığı önem ve boyutu da dikkate alarak, bu propagandayı sürdürüyorlar.

Bütün bunlar, halkların, emperyalizmin ve işbirlikçilerinin ulus sorunlarını istismar politikalarına karşı daha fazla uyanık olmalarını zorunlu hale getiriyor. Halkların birliğini sağlamak vazgeçilmez düsturdur. Bağımsızlığın da özgürlüğün de güvencesidir bu.

(* Bunlar, Talat Paşa'nın, Ermeni sorununun "esaslı bir suretle hal ve faslı ile külliye izalesi" talimatını; Genelkurmay'ın 25 Şubat 1915 tarihli ve "Ermeni yıkıcı faaliyetleri"ne karşı yaptırımları içeren ve tüm ordu komutanlıklarına iletilen talimatını; İttihat ve Terakki yönetiminin "alel acele" sürgün kararını ve 27 Mayıs 1915 tarihli "Muvakkat Kanunu'nun (1) Vakti seferde ordu, kolordu ve fırka kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakim kumandanları(nı)" "hemen kuva-i askeriyeye ile en şiddetli surette tedibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeye mezuun ve mecbur (bırakılmaları)" ve "... kasaba ahalisini münferiden veya mücteminan diğer mahallere sevk ve iskan" mezuun etmesini anımsamak bile istemiyorlar. Görmezden gelerek, gerçeğin gerçek olmaktan çıkabileceğini sanıyor, öyle olmasını istiyorlar!

Yoksun kalmak neyin öbür adıdır!

ŞEYHMUS DİKEN

"Ji vextê fîle çûn , bereket jî çû "

Hiçbir hal ve şart altında unutmayı aklımdan bile geçirmedim bir söz var: "İnsanlığın başına gelmiş en büyük felaket yoksulluktur." Ve devamı da var: "Felaket, bir şeylerin yıkımında değil, yeniden yapılamamasındadır."

Peki biz bunca yoksulluğu hak etmiş miydik? Ya da hep böyle yoksul ve yoksun muyduk? En azından yaşadığım şehir Diyarbakır açısından tablo hep böyle miydi?

1860'lı yılların Diyarbakır'ında yapılan bir sayım; hem şehrin etnik mozağının varlığını hem de şehrin diğer tüm varlık göstergelerinin büyüklüğünü gözler önüne sermede önemli bir belge. Belge aynen şöyle:

"Tarih Hicri 1286, ya da Miladi 1869; Diyarbakır merkezinde yapılan sayım sonuçlanmış olup, aşağıda açıklanmıştır. Tahrir müdürlüğünden açıklanan cetvele göre Diyarbakır'ın merkezinde mevcuttur.

Bir vilayet konağı ve harem dairesi, bir Liva hükümet konağı, Dört bin iki yüz yirmi dokuz (4229) hane, 1840 dükkân, 31 mağaza, 76 kereste amban, 8 han, 12 hamam, 34 kahvehane, 28 değirmen, 6 pirinç dingi, 24 bulgur dingi, 36 fırın, 159 ahır, 288 arsa, 2 bekçi odası, 2 samanlık, 1 balıklı gusul-

hanesi, 12 bezirhane, 4 meyhane, 2 salhane, 1 kireçhane, 1 midmanhane (kefalet sandığı), 2 sabunhane, 2 direkhane, 1 menzilhane, 1 postahane, 1 cashane (alçhane), 7 karakol, 29 dabakhane, 4 dabakhane odaları, 1 haşırhane, 1 bardak atölyesi, 2 patrikhane, 1 timarhane, 1 damgahane, 21 boyahane, 1 islahhane, 6 iplikhane, 1 tahmishane, 1 muvakkithane, 1 su terazisi, 1 su hayrathanesi, 15 Haneî camii şerifi, 4 Şafii camii şerifi, 2 cami arsası, 30 mescidi şerif, 11 türbe-i şerife, 1 Dar-ül kurra, 5 Tekke, 6 Medrese, 1 Rüştîye mektebi, 1 İslam mektebi, 3 Ermeni mektebi, 1 Protestan mektebi, 1 Rum mektebi, 1 Rum Katolik mektebi, 1 Keldani mektebi, 1 Süryani mektebi, 1 Yahudi mektebi, 1 Zaptiye merkezi, 1 Polis ve 1 Redif deposu, 8 Kale kapısı, 167 Kale mağzenleri (Burç odaları), 13 Kilise, 1 Yahudi Havrası, 9 böceklik, 11 kasr, 149 tarla, 308 bahçe, 22 kavaklık, 85 buz gölü, 17 buz-hane, 24 bostan, 7 bağ, 1 bakır atölyesi, 1 gümrük hanı, 8 İslam kabristanı, 4 Hıristiyan mezarlığı, 1 Yahudi mezarlığı, Dicle kenarında iki odun iskelesi olup, toplam olarak 8099 muskalat ve arazi mevcut olduğu gösterilmiştir.

Bunun yanında mevcut nüfus cetvelinde;

4781 erkek, 5033 kadın Müslüman, 3577 erkek, 276

kadın Ermeni, 428 erkek, 403 kadın Ermeni Katoligi, 747 erkek, 687 kadın Süryani, 94 erkek, 80 kadın Süryani Katoligi, 508 erkek, 468 kadın Keldani, 179 erkek, 126 kadın Rum, 25 erkek, 30 kadın Rum Katoligi, 318 erkek, 332 kadın Protestan, 143 erkek, 137 kadın Yahudi, ki, toplam 21.372 erkek ve kadın olduğu tespit edilmiştir.**

İşte hal böyle iken böyle...

Demek ki; bir zamanlar doğu dünyası ile batı dünyasının keşişme noktasında olan bu şehirde; her gülün değişik kokusu, sabahın da sahipleri varmış. Öyle bir şehirmiş ki, benim yaşadığım bu şehir, taa 1880'lerde iki belediyesi varmış. Daha o dönemlerde Metropol bir şehirmiş koca Diyarbakır. Ve öylesine bir hoşgörü varmış ki; şehri çepçevre kuşatan 5.5 kilometrelik surların tam orta yerinden çekilen bir hattın Dicle nehrine taraf olan kısmının belediye başkanı Hıristiyan, meclis üyeleri ise Müslümanmış. Batı tarafına denk düşen belediyenin başkanı da Müslüman, meclis üyeleri Hıristiyanmış.** Ve bu hat da sakın ola ki öyle Berlin duvarı gibi bir hat olarak anlaşılmasın. Evet yoğunluklu olarak Hıristiyan ve Müslüman mahalleler olmakla birlikte, genellikle kanışık yaşanılmış. Nitekim bu yaşam biçiminin son demlerine naçizane bu satırların yazarı da yetmişti. Ermeni komşularımızla gayet muhabbetle yaşadık. Bizleri melül ve de mahzun bırakıp gitmeden evvel.

Bu kadar mı? Elbette hayır. Bütün dinlerin temsilcilerinin alabildiğine birbirine saygıyla yaklaştıkları ve paylaştıkları bir şehir Diyarbakır. Dedim ya, bu denli hoşgörünün son demlerine neredeyse yüz yıl sonra, 1960'lı yıllarda ben de tanık oldum. Süryanilerin Papazı Hörepiskopos Aziz Günel ile Müftü Molla Halil efendiyi Gazi caddesinde beraber arzi endam eylerken bu gözler gördü.

Gittiler, yoksul düştük

Uygulanagelen ekonomi politikalar çok şeyler alıp götürdü. Bugün bunlar tartışılmıyor. Küllenen örtünün altındaki kimseler eşelemek istemiyor. Zengindik... Hem de nasıl (mı)? Anlatayım:

1927 yılında sanayi sayımları envanteri yapılmıştı koca ülkede. İpekli dokumanın önemli merkezi olarak sonuç

vermiş ve tarihe kayıt düşmüştü Diyarbakır. İstanbul'dan sonra ikinci merkez olarak kabul görmüştü. 700'ün üzerinde dokuma atölyesi ile nam salmıştı Diyarbakır ipekçileri, puşileri ve mantın kumaşları. Türkü bestelemişlerdi güzel sesli Süryani ipekli dokumacılar; demişlerdi ki:

"Damda puşi işlerem, / Kız yanağın dişlerem,
Seni bahan verseler / Saç bağın gümüşlerem."
Yetmemişti. Devamını da getirmişlerdi.

"Haram sudan atladım, / Mantın çarşaf topladım,
Muradım olsun diye / Her derdine katlandım."

İşte o puşileri, mantın çarşafları, ipekçileri ve telkâfleri oya gibi işleyen Ermeni, Süryani ustalar aramızdan ayrıldılar! Giderken sanki sanatlarını da beraberlerinde götürdüler. Bugün 1700 yıllık Meryem Ana Süryani Kadim Kilisesi'nin arkasındaki, halen adı "Puşici Sokak" olan mekânında yürüdüğümde o sesleri duyar gibi oluyorum.

Gittiklerinde zengindik. Evet, evet yanlış duymadınız zengindik. Gittiler ve yoksul düştük. O günlerde Diyarbakır'ın elsanatları Münih fuarında dünya aleme yüz görümlüğü olarak sunuluyordu. Bugünlerdeyse numunesi, çeyiz sandıklarında antika kabilinden bile bulunmuyor. Kelaynak kabilinden bir ikisi kalmış eski puşici ustalarının esamesi bile okunmuyor kadir kıymet bilmezlerin dünyasında.

Gittiler. Onlardan yoksun da kaldık. Bu yoksunluk değişik şekillerde yaraladı bizleri. Onlarla beraber yaşarken "biz" ne kadar bizdik. "Onlar" ise ne kadar onlardı? Belki ayrıntıda bile değildik. Hepimiz koskoca bir bizdik, bu kadim mekânlarda. Ama şimdi "onlar"sız ne kadar "biz"iz bu yaralı coğrafyada... Her şey o kadar tek düze ki; mekânları virane baykuş yuvası...

Peki onlar gittikleri mekânlarda, yaban ellerde kurduklarını sandıkları gettolarda mutlular mı? Bin defa hayır... Kendi yaşam alışkanlıklarını taşıyorlar o garip diyarlara. Uyum sağlayamayınca da telef olup gidiyorlar.

Özcesi, onlar da yoksun. Kendi diyarından, kendi köklerinden yoksunlar. Sürgünlük diyorlar şimdilerde, adını dahi koymakta zorlandıkları bu telefata...

Bu paralayıcı acının duygusal ritmidir belki de bu satırların yazarına dil veren:

Her Gidiş Bir Yitiştir

"vakitlerden bir vakit / gitmişiniz bu diyardan mahzun"

Gittin... / Şimdi dönmek telaşındasın.
Ve lâkin / Her gidiş, / Dönüşün hüznüne gebe.

Bir şarkı vardı. / Anımsarsın, belki de! / Hani,
"Diyarbakır şad akar" / Diye başladılar.

Diyarbakır'ı sorarsan, / Şad akıyor artık.
Senin bildiğin şehir / Şadumandı.
Şarkıdaki nağmelerde kaldı...

Haççepik demiştin ya. / Boşuna arama

"Gavur"u gitmiş / Mahallesi kalmış(mı).

Marangoz Xaço vardı, / Bir zamanlar.
Sen iyi bilirdin. / Şimdilerde yok.
Oysa ne de güzel / İpek böcekçiliği yapardı,
Surlar içindeki evinin bir köşesinde.

Mor meneşe moor diye bağırarlardı, / Gölgesinde soluklandı-
ğın/Hercail menekşelerin sırdaşı, / Dutlara da kıydılar usta.

Kozalar örülmeyen / Bu şehirde,
Böcek de kalmadı, / İpek de.

*Kına yaksınlar münasip yerlerine. / Balıkçılar başındaki
Taşçılar kahvesinin yerinde / Yeller es(mi)yor.
Ne taş kaldı, / Bu şehrin teşkalesinde
Ne de taşı nakış nakış işleyen / Ermeni, Süryani ustalar.*

*Eskiler alıram / Nidalı ünlemelerinin ses verdiği,
Daracık küçelerin sâkinleri, / Moşşeler gidince,
İğneli beşik muhabbeti de bitti. / Kaşşacak moşş de kalmadı bu
şehirde.*

*Sürdüler / Telkânî ustası / Kadim kardeş / Süryanileri.
Sonrasında / "mehlemiz doli Süryani" dediler.
Yalan, / Külliye yalan usta.
Mahlemizde yok Süryani. / Süryanisiz anadan üryan bu memle-*

*ket şimdilerde.
Gidenlerin ardından / "iyi oldu ki gittiler" diyenler.
Timsah gözyaşı döküyor bu gün, / Haberin var mı?
Sen / Yine de bil. / Öylece gel usta...*

*Giderken, / Melül, mahzun bıraktıkları,
Dönüşünde yok artık, / Bilesin.*

*Sana kalan, / Bir tutam hüznün, / Bolca gözyaşı,
Ve bir de / Giderken / Ardında bıraktıkları / Bulamamaktır. ****

* Diyarbakir Salnameleri, 1869-1905.

** Diyarbakir Salnameleri'nden.

*** Şeyhmus Diken

Sınır açılmalı nefret ve yasak aşılmalıdır

MAHMUT ALINAK

Eskiden Ermenilerin yaşadığı Kars'tan yazıyorum. Doğup büyüdüğüm Digor'un Mewreg köyü de bir Ermeni köyüydü. Kars'ta şimdi Kürtler, Azeriler, Terekemeler, Yerliler ve Türkmenler yaşıyor. Mewreg ise bir Kürt köyü olmuş. Gerek biz, gerekse Digor'un çevre köyleri, aslen Rewan'lıyız (Erivan). Dedelerimiz, vatan (welat) dedikleri ve hep özlemini çektikleri Rewan'dan, I. Dünya Savaşı sırasında kaçıp Digor'un Ermenilerden boşaltılan köylerine yerleşmişlerdi. Kuşluk vakti Erivan'a bakan kül rengi çeperlerin dibine çöker, yaşla dolan gözlerini vatan topraklarından ayırmadan sayıklarcasına birbirlerine anlattıklarını anlatırlardı. Kırk beş yıllık anılan hiç eskimiyordu, anlatır, anlatırlardı.

Bir umutlu haber için...

Köyde radyo yoktu. Nasıl bir şey olduğu bilinmezdi. Bir gün köy bakkalındaki bir kutudan garip sesler geldiği söylendi. Yaşlılar ve kadınlar hariç, bakkalın önü meraklı insanlarla dolup taştı. Ortalık ana baba gününe dönünce, bakkalı işleten yakışıklı genç, kucağında bir servet taşırçasına meraklı bakışlar arasında gururla dışarı çıktı. Radyoda benim anlamadığım bir dilden türküler okunuyordu. O gün tanıştığım o dilin Türkçe olduğunu birkaç ay sonra gittiğim ilkokulda öğrenecektim. Herkes ürkek ve şaşkın bir halde o kutuya bakıyordu.

Bir sabah, dilden dile bir haber dolaştı köyde. Dendiğine göre Türk başbakanı radyoda yaptığı konuşmada Ermenistan'la sınır kapılarının açılacağını, isteyen herkesin kendi vatanına dönebileceğini söylemişti. O gün bakkalın önü bayram yerine döndü. Yaşlı genç herkes oraya koşmuştu.

Köyün yaşlıları şeytan işi dedikleri o kutunun vereceği haberi kendi kulakları ile dinlemek için bastonlarına dayanarak nefes nefese bakkalın yolunu tutmuşlardı. Heyecandan ne yapacaklarını bilemez haldeydiler. Gülmeyi unutmuş kasvetli yüzleri memnun bir gülümseme ile gençleşmişti. Radyoda haber gongunun her çalışında nefesler tutuluyor, kulaklar kabartılıyordu.

Akşama kadar gergin bir halde beklediler. Gün ışığı son kırıntılarını da arkasından sürükleyip köyü terk ederken, oyuncağını kırmış üzgün çocuklar gibi başları önde sürüklenerek evlerine döndüler.

Sabah yine bakkalın önünde idiler. Şanslı olanlar, o gece uykularında vatanlarına (welatlarına) gittiklerini söylediler. Birbirlerine rüyalarını anlatırken yaralı sesleri çocuksu iç çekişlerle titriyordu.

Bu hazin bekleme haftalar sürdü. Kulaklar gün boyu başbakanın radyoda vereceği haberdeydi. Akşam saat beşte ise, bakkalın Aladağ'ı gören kireç badanalı taş duvarının dibinde çıplak toprağa çömelip gözlerini vatanlarına diker, Kürt ve Ermeni dengbêjlerin Erivan radyosunda söyledikleri Kürtçe türküler eşliğinde derin düşüncelere dalarlardı.

Memê dede yarasını anlatıyor

Kars ve Digor çevresindeki kanlı Kürt-Ermeni boğazlaşmasını işte o zamanlar dinledik dedelerimizden. Daha çok Memê dede anlatırdı. Bilgisi ve işlek kafasıyla herkeste hayranlık uyandıran biriydi. Eskiden köyün en yakışıklı delikanlısıymış. Söylenene göre köyün tüm kızları ona âşık olmuş. Nerede öğrendiğini bilmediğim Türkçeyi çok seri konuşurdu...

Memê dede de köyün öteki yaşlıları gibi vatanını dilinden hiç düşümezdi. Gözleri sevgiliyi arayan tutsak gözler

gibi hep Aladağ'ı aradı. Köyümüze güneş Aladağ'ın arkasından doğardı... Memê dede, gözlerini Aladağ'a sabitleyip kederle anlatırdı:

"Osmanlı-Rus Savaşı başlayınca Rusların bizi öldüreceklerinden korkup vatanımızı terk ettik." diyordu. Ermenilerle hiçbir düşmanlıklarının olmadığını, aksine çok iyi komşu olduklarını söylöydü.

"Allah Hamidiye Alayları'nın belasını versin" diye sürdürürdü: "Ne olduysa onları yüzünden oldu. Osmanlı Padişahı bu alayları Kürt ileri gelenlerine kurdurtmuştu. Alay reisleri ve komutanları devlete bağlı olarak görev yapıyorlardı. Sadece Ermenilere değil, Kürtlere de zulmediyorlardı.

"I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı-Rus Savaşı patlak verince Osmanlı paşalarının emriyle Hamidiye Alayları Van ve Muş'ta Ermenilere karşı büyük bir taamuz başlattılar. Paşaların verdiği emre göre bu topraklar Ermenilerden temizlenecekti. Çocuk çocuk, çok Ermeni öldürüldü. Ermeniler Osmanlı destekli bu Hamidiye saldırılar karşısında tutunamayıp yurtlarını terk etti ve yollara düştüler. Kars üzerinden Ermenistan'a geçeceklerdi. O sıralar buralarda büyük bir Ermeni nüfusu vardı. Kürtler ise azınlıktaydı.

"Çok geçmeden Kars, savaş muhaciri Ermenilerle dolup taştı. Ağrı'daki Hamidiye Alayı reisliğini o zamanlar Abdülmecit Bey yapıyordu.

"Kars'a kaçan Ermeni savaş muhacirleri (kağdeganlar) buradaki Ermenilerle birleşince savaş bu defa buraya sıçradı. Ermeniler büyük bir Kürt katliamına giriştiler. Ortalık bir anda kan gölüne döndü. Kürtler de Ermenilerin yaptığı bu katliama katilamla karşılık verdiler. Çocuk çocuk demeden insanlar samanlıklara dolduruluyor, ateşe veriliyor, çayır çayır yakılıyorlardı. Evlere baskınlar yapılıyor, yaşlı genç kim ele geçiyorsa başları keserlerle kesiliyordu. Genç kızları ırzına geçiyor, gebe kadınlar süngülenerek kamındaki bebeklerle birlikte öldürülüyorlardı. Yezidi Kürtler de bu katliamdan paylarını aldılar. Müslüman Kürtler, İslam düşmanı diye pek çok Yezidi Kürdü de öldürdüler.

"Kazım Karabekir komutasındaki bu Hamidiye saldırısıyla başlayan savaş hem Kürtlere, hem de Ermenilere büyük kayıplar verdi. Sağ kalan Ermenilerle Yezidi Kürtler Ermenistan'a kaçarak canlarını kurtardılar.

"Hamidiye Alayları'nın reisleri ile komutanları ise Cumhuriyet'ten sonra Aydın ve öteki illere sürgün edildiler. Bazıları da Şeyh Said isyanında asıldılar. Muş 27. Hamidiye Piyade Alayı Reisi Miralay Hasanlı Halit Bey ile Osmanlı albayı Cıbranlı Halit Bey idam edilenler arasındaydı.

"O kanlı savaş bitince hem Kürtler, hem de Ermeniler yaptıklarından bin pişman oldular. Ama iş isten geçmişti. Geç kalmış bir pişmanlığın kime ne faydası olabilirdi? Ne Kürtler, ne de Ermeniler o kör savaşa neden tutuştıklarını bir türlü anlayamadılar. Biz neyi paylaşamamıştık? Oysa birlikte ne güzel yaşayıp gidiyorduk. Şimdi herkes sürgün hayatı yaşıyor. Biz burada sürgünüz, Ermeniler de orada..."

Memê dedenin yaklaşık yarım asır önce anlattıklarından

dan belleğimde sadece bu kıvrımlar kaldı. Keşke oturup yazsaydım Memê dedenin anlattıklarını. Geride kalan koca bir asra rağmen hiçbir haklı yanı olmayan o çilgin savaşın kalplerde açtığı yaraların kapanmayacağını o çocuk kafamla nereden bilebilirdim ki?

Sınırdaki, asırlık yasak

O haksız, o aptal savaşın köyümde bıraktığı izler hâlâ capcanlı duruyor kafamda. Kurşunlarla delik deşik edilen köyümün yaralı kayaları da taşıyor hâlâ bu izleri.

Mewreg o vahşi savaşa yataklık yapmıştı. Biz çocuklar Memê dedenin hatıralarını dinlemekten bıkmınca, savaşın köydeki izlerini sürmeye çıktık. Çok geçmeden avuç avuç mermi çekirdeği ve boş kovanlarla geri dönerdik. Köyümüzün yaşlıları bu boş kovanlarla çekirdekleri görünce unutmaya çalıştıkları savaş anılarını hatırlar, oturdukları yerden bizi öfkeyle taş yağmuruna tutarlardı.

Köyümüzde ölümlerle ilgili ürkünç hikâyeler anlatıldığı için gece köye epeyce uzak olan mezarlığa bakmak bile tüylerimizi diken diken ederdi. Bilincimin derinliklerine kök salan bu korkuyu hâlâ taşımaktayım. Ama ne tuhaf ki, evimizin yanı başındaki Ermeni mezarlığında gece yanları bile dolaşırdık. Bunun nedenini hâlâ çözebilmiş değilim.

Eskiden Rus sınırın denilen Ermenistan sınırın belalı bir sınırdı. Karşıya bakmak bile ağır bir suçtu. Sınır köylüleri keyfi nedenlerle askerler tarafından ayaklarının altı patlayınca kadar dövülürlerdi. Kardeşim Ahmet on beş yaşında bir çocukken, askerlerin başboş dolaşan bir katının yolunu aldığı için, arkasından bağlanan ellerine bir piyade tüfeği asılarak dikenli bir arazide çıplak ayakla saatlerce yürütülmüş ve feci şekilde dayaktan geçirilmiş, günlerce yatağa çakılı kalmıştı.

Sınırdaki o manasız asırlık yasak hâlâ sürüyor.

Eskiden komünistlik gerekçesi ileri sürülürdü. Şimdi ise Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali gerekçe gösteriliyor. Yasak sadece gerekçe değiştirmiş, o kadar. Oysa Ermenistan sınır kapısının açılmasıyla, hem tarihten özür dilenmiş olacak, hem de halklar arasında barış ve kardeşlik rüzgârları yeniden estirilmiş olacak. Buna iki taraftaki halkın olduğu kadar dünyanın ve tüm insanlığın da ihtiyacı var.

Karslı esnaflar şehirde iki Migros mağazasının açılması ile siftah yapamaz hale geldiler. Sınır kapısının açılması Karslı esnaf için de bir kurtuluş ve ümit kapısıdır. Kars'tan Ermenistan'a ticaret yapmak yasaktır. Oysa ki zenginler başka ülkeler üzerinden yaptıkları ticaretle Ermenistan'ın kaymağını yıllardır zaten yiyip duruyorlar. Karslı ve Erivanlı küçük esnaf ise devletlerin halkları düşmanlaştıran politikalarının cezasını çekiyor. Her iki taraf da kan kaybediyor.

Halkları hapseden bu nefret sınırının açılması gerekiyor. Dedelerimiz vatan hasretini ile öldüler.

Hrant Dink'e ve dedelerimize olan borcumuzu ancak bu sınır açarak ödeyebiliriz.

alinakmahmut@hotmail.com

'Biz o kurtulanların çocuklarıyız' diyen Derikli Samyel Akgün soruyor: Bu kadar Ermeni aynı rüyayı mı gördü!

MUSTAFA AKYOL

Mardin Derik'te yıllarca Kürtlerle birlikte yaşayan Ermeniler de, 1915 olaylarından nasiplerini aldı. Öldürülen yüzlerce aileden geriye, bazı Kürtler tarafından saklanan ve kurtulan birkaç aile kaldı. İşte Derikli Samyel Akgün kendisini "Biz o kurtulanların çocuklarıyız" diye anlatıyor.

1915 olaylarını kastederek, "Böyle bir şey yok" denildiğini belirten Samyel Akgün, "Peki bu kadar insan, bu kadar Ermeni aynı rüyayı görebilir mi bir anda? Aynı kâbusu görebilir mi?" diye soruyor.

Büyüklerinin anlattığına göre Derik'e Elazığ Palu tarafından geldiklerini belirten Akgün, bizi o yıllara götürüyor: "1800'lerde gelmiş olmalılar. Sonra orada çoğalmışlar. Derik'te 2 tane okulu varmış. 6-7 tane de kiliseleri varmış. Ninem ikinci sınıfa kadar okumuş. Ondan sonra da 1915 olayları olmuş. Kimse kalmayınca ortada yetim çocuklar kalmış. Derikli bazı iyi insanlar, bu çocuklara bakmış. Bunlar büyümüş, birbirleriyle evlenmişler, onlardan da biz olmuşuz. 1950'ye kadar Derik'ten ayrılmamışız. Sonra göç başlamış. Göçten önce Derik merkezde aşağı yukarı 100 aile vardı. Bugün bir aile var, kan koca, oradan ayrılmak istemiyor. Derikli Ermenilerin hepsi sanatkâr: Terzi, marangoz, demirci... İstanbul'da Derikli olarak 180 aile var. 350-400 kişi yani... Bir o kadar da dışarda var."

Derik 1915: 'Kuştına Fillah'

1915 olaylarına Kürtlerden bazıları katılırken, bazıların da Ermenileri saklayıp koruduğunu dile getiren Samyel Akgün, o yılları şöyle anlatıyor: "Bize anlatılan şu: Derik'teki ağalar çağırılmışlar Diyarbakır'a. Denilmiş ki bu ağalara, 'Bir tanesini kurtarırsanız kelleniz gider.' Bunu, o zamanın ağalarından biri itiraf etmiş benim dedeme. Demiş ki 'Ben bilseydim böyle olacağını kimsenin burnunun kanamasına izin vermezdim.' Tahmin etmemiş bu kadar olacağını. Deriklilerin hepsi katılmamış tabii bu öldürmelere... Belli insanlar katılmış... Bir de kimse saklamaya cesaret edememiş."

Önce ileri gelenleri, yönetici olanları, sonra kadın ve çocukları topladıklarını hatırlatan Akgün, "Benim ninemin kocası ve iki çocuğu da öldürülmüş. Hepsi Derik'te öldürülmüş. Geride beş-on yetişkin insan ve otuz-kırk tane de yetim çocuk kalmış. Biz işte kurtulanların çocuklarıyız... Şimdi diyorlar ki yok olmamıştır böyle bir şey (1915 olaylarını kastederek). Peki bu kadar insan, bu kadar Ermeni aynı rüyayı görebilir mi bir anda? Aynı kâbusu görebilir mi?" diye soruyor.

Bu olayların gizli saklı olmadığını, Ermeni olmayan in-

sanların da söylediğine dikkat çekiyor Akgün: "Kürtler o dönemde yaşananlara 'Kuştına Fillah' derler. Yani 'Ermenilerin Öldürümü' demek bu."

Düşmanlık üzerine bina kurulmaz

Kürtlerin bu olaylardaki rolü için ise "Azmettiren mi önemli, yapan mı?" diyor ve ardından devam ediyor Akgün: "Sen insanları kıskırtırsan, cahil insanları kullanırsan... Önemli olan, fikir nereden çıkmıştır? İnsanlar binlerce yıl birlikte yaşamışlar. Bizim bölgede Ermeniler arasında, 'bizim başımıza ne geldiyse Kürtler yapmıştır' diyen yok. Ama Kürtler de bu oyuna gelmemeliydiler. Bizim aramızda kimseye bir düşmanlık duygusu yok. Ben şahsen şimdi gidip Derikli Kürt tanıdıklarla oturup kalkıyorum. Çocukken de bir Ermeni olarak bir zorluk yaşamadım. Ben şimdi bu yapmıştır diyemem ki. O günkü insanlar ayndır, şimdiki ayndır. Yaşayan Ermeniler olmuşsa, demek ki o bölge insanların sayesinde olmuş. Kimseyi suçlayamam, ama bir şeyler olmuşsa da konuşabilmeli insanlar. Bunun bir zararı yok ki, zaten konuşmak kötüdür. İnsanlar düşmanlık üzerine plan yapmamalı. Geleceğimizi böyle kuramayız... Düşmanlık üzerine binayı yaparsan o bina yıkılır."

6-7 Eylül'de Derik'te kilise açıldı

Derik ve Deriklileri çok sevdiğini anlatan Akgün şöyle bitiriyor sözlerini: "Bizim Kürtlerle yaşadığımız yerlerde halklar arasında çok husumet olduğunu sanmıyorum. Ben pek duymadım. Ama kötü niyetli insanlar olmuştur. Mesela anlatırlar, 6-7 Eylül olaylarında köylerden baltalarla kazaya gelen insanlar olmuş. Nedir bu? 'Yine Kuştına Fillah olacak da biz de bir şey kapalım' diyenler olmuştur. Öyle cahil insanlar olmuştur. Enteresandır, Derik'te, 1915'ten sonra tekrar ibadete açılan kilisenin açılışı da 6-7 Eylül zamanına denk gelmiş. O zaman davul zurna çalıyorlar oranın açılışını yapıyorlarmış. Ermenilerden birisi de, 'Yahu İstanbul'da olaylar oluyor siz burada davul zurna çaluyorsunuz, manyak mısınız!' demiş. Oradakiler de 'bir şey olmaz' demişler. Yani o kadar güveniliyor Derik'teki dostluğa, kardeşliğe. Burada, İstanbul'da da biz Derikliler aynı semtte, yakın oturuyorsak birbirimize gidip geliriz Kürt olsun Ermeni olsun. Ailece görüşüyoruz. Birbirimizin düğünlerine, cenazelerine gideriz. Bağı kopartmamışız biz. Tanıyoruz, görüşüyoruz. Arkadaşlarımız hep onlar."

Ziman

ADAR JIYAN

Der barê zimên de heta niha gelek tişt hatine gotin. Tiştên ku hatine/têne kirin û gotin ji pirên caran ji pîvang û rêbazên zanistî bêpar in û xwe dispêrên nêrîn û nêzikêdayînên ramyari. Rast, divê der barê girîngiya zimên de gelek tişt werin gotin.

Girîngî û bivênevêtiya zimên ji do heta îro bûye nîqaşa gelek mijaran û nêrînên gelek feylesof, ramanwer û zimanzanên dinê. Û ev nîqaşên domdar her demê zanyar û ramanwerên dinê mijûl kirine. Her çendî ku mirovahî der barê geşedenî û pêşveçûna zimên de xwedî zanîn û agahî be jî, der barê pêkhatina zimên de heta îro tu çavkaniyên bingehîn pêk neanîne û nedane sepandin.

Pirtûka Pîroz bi gotina "pêşî gotin hebû" dest pê dike. Ev gotin girîngiya zimên destnîşan dike; belê behsa jêder û pêkhatina zimên nake. Ji bo wê divê ziman tenê wekî heyîneke/î ku alavan çê dike neyê ditin. Lewre ziman, wekî heyîneke jîndar diaxive, diguhere, dijî û dimire. Cudatiya ku mirov ji lewirên hoveber vediqetîne û wî/wê radigihîne qada civakîbûn û şarezabûnê ziman bi xwe ye. Ziman çendî ku hêmaneke çandî ye; ew çendî navgîna zimên ya sereke ye jî. Belê ne navgîneke ji rêzê. Lewre ziman hem bandorê li ser civakê dike û hem jî ji civakê bandorê digire.

Ligel ezmûnên hezar salan û ligel ku ziman rîkn û rîpinê hemû şaxên zanîn û zanyariyê ye jî mixabin mirovahiya dinê her gav xwe dispêre/spartiye angaş û ramanên tîkel û tevlihev. Û ziman ji hêla gelek kesan ve hê jî wekî navgîna siyasê tê ditin û bikaranîn. Bi kurtayî ziman di ser hemû nêzikahiyên siyasî, bîrdozî û hestyari re ye û tu bandor û ferzîneyên çêkirî jî qet napejirine.

Baş tê zanîn ku tu civat bê ziman nejiyaye -jixwe ev yek ne pêkan e jî -Çi mirov dibe bila bibe, roja ku tê ser rûyê, teqez di qada komeletiyêke civakî de çavê xwe vedike û hêdî hêdî fêrî zimanê wê civakê dibe. Ji bo wê, mirov bi hêsanî dikare bibêje ku pîrsgirêka jêdera zimên pîrsgirêka jêdera mirovahiyê ye jî.

Wekî ku li jor jî hate diyarkirin, ziman tenê ne navgîna vegotin û ragihandinê ye. Her wiha ew, berdevkê hest û fikrên ku ji dil û mêjiyê mirov dinimin û li şahkariyên bêhempa dadigerine jî. Gelek caran ji kûrahiya dilê mirov hestên hûrbîn difûrin û xwe li peyv û gotinên ku rîknê zimanekî resen û xweser pêk tînin, dadigerin. Ramanwerê navdar, Maurice Merleau Ponty wiha dibêje: "Ziman, silavdayîna heyberên jîndar û hezkirina jiyane ye." Rast dibêje. Lewre, ziman, digel ku dinê bi mirov dide nasandin, her wiha heyberên wê jî bi mirov dide hezkirin. Gotin (ango ziman), ligel danasîna tiştên heyî, tiştên jibîrbûyî jî derdixe holê. Hêzdari û bedew-

kariya zimanekî her gav girêdayî wateya wî ya efsûnî ye.

Fikr û ramanên mirov bi saya zimên têne veguhastin û belavkirin. Veguhastina raman û hestên mirov bi saya bêje û hevokên zimên ên qalibgirtî pêk tên. Di serdema kevnare de mirov wekî "zoon logon ekhon" ango "lawirê ku diaxive" hatiye binavkirin. Belê ew axaftin jî wekî axaftina ku gotin û ramanê pêk tîne tê destnîşankirin. Bi rastî jî gotin ji peyvê û peyv ji ramanê nayê qutbirkirin. Hersê jî bi hev hatine kelijandin.

Ziman ji kûrahiya dîroka mirovahiyê ya ku hê nasdari tu zanîne nebûbû, derketiyê holê. Her zimanek şopa erdnîgariyêke cuda û şopa çand û kevneşopiyên civakên ku li ser wê erdnîgariyê dijîn di xwe de dihewîne. Û ew ziman li gorî reng, xweza, kîşwer û taybetiyên erdnîgariya ku jê der dibe, pêk tê û dişêwe. Li gorî dirb û dirûvê mercên xwezayê û li gorî nîşên nebat û ajalên ku li ser wê erdnîgariyê dijîn teşe digire. Bo nimûne; neteweya ereb li ser erdnîgariya çol û çolistanê û girêdayê wê jî li ser deve û xurmeyê gelek peyv dariştine. Neteweya kurd li ser halet û cot û pez û sewalên şîrdos serê xwe eşandî ye. Neteweya laz jî li ser derya û masiyên deryayê gelek peyv û tîgeh pêk anîne. Ango her zimanek ceriban û ferasetên civaka xwe yê rengin û cuda di xwe de dicivîne.

Bi kurtayî ziman rasterê li gorî hilberinê û merc û derfetên jiyane dirb dirûv digire. Bêguman çawa ku jiyana ku li kortalên çandiniyê pêk tê û jiyana ku li daristanên amazonan dest pê dike naşibe hev, teqez zimanê ku li van deran pêk tê jî naşibe hev. Di navbera peyv û tîgehên ku di van zimanan de cih digirin de jî cudatiyêke mezin dixuye. Lewre ziman, wekî asêgeheke qewîn û negihêj hemû nîrxên civakê yê çandî, hunerî, dîrokî û ramayari diparêze. Ji bo wê, divê parastina her zimanekî wekî parastina erdnîgariyêke dinê û heyîn û heyberên wê erdnîgariya ku tevahiya dinê temam dike, were ditin û pejirandin. Ziman, çî wekî berdevkê ramanê û çî jî derî ramanê, bi serê xwe wekî navgîna ragihandinê were ditin jî, dîsa di navbera mêjî û zimên de pêwendî û hevhiikariyêke xurt heye. Li ser vê Wilhelm Von Humboldt dibêje: "Ziman ji navgîna ramanê wêdetir afirînerê ramanê ye."

Hemû bir, bîrdoz û bawerî û her wiha fikr û ramanên serkeftî hemû bi saya zimên pêk tên. Her wiha şoreş û peresînên hişmendî hemû bi saya zimên bi dest dikevin. Ji bo wê, lîxwedîderketina jiyaneke birûmet û watedar rasterê girêdayî girîngdayîn û lîxwedîderketina zimên e. Sersarî û devjêberdan û zimên jî, devjêberdana jiyane bi xwe ye.

adarjiyan@mynet.com

'Hikâye anlatıcısına ne oldu?'

NECMIYE ALPAY

"Hikâye Anlatıcısına Ne Oldu" sorusuna verilebilecek en kestirme yanıt herhalde şudur: Hikâye anlatıcısı (Kürtçe adıyla dengbêj), Mehmed Uzun'da hem tarihçisini hem de romancısını buldu; Uzun'un romanlarında anlatıcıya, giderek de başkişiyeye dönüştü. Özgül bir dönüşüm süreci oldu bu. Zamanın sıkıştırılması gibi bir süreç.

Panelin adındaki "Hikâye Anlatıcısı" sözü önümüze bir yandan Walter Benjamin'in, Almancası ilk kez bundan yetmiş yıl önce yayımlanmış olan aynı adlı denemesini¹ koyuyor, bir yandan da Mehmed Uzun'un edebiyatında temel önemde bir yer tutan dengbêj olgusunu. Birbirini sınıadığı düşünülecek metinler bunlar. Bu arada "Hikâye Anlatıcısına Ne Oldu" sorusu, Mehmed Uzun romanının dünya edebiyatındaki yerini tartışmak için gönül rahatlığıyla tutabileceğimiz yollardan birini önermiş oluyor. Ben de bu öneri yönünde bir iki adım atmayı deneyeceğim.

Mehmed Uzun okurlarının, onun dengbêjlikle olan ilişkisini fark etmemesi olanaksız: Uzun'un, *Dengbêjlerim* adlı kitap boyu bir deneme yazmış ve çeşitli incelemelerinde dengbêjlere göndermede bulunmuş olmasından başka, iki romanının, *Abdalın Bir Günü* ile *Dicle'nin Sesi* ikilisinin, hem anlatıcısı hem de başkişisi dengbêjdir. Uzun'un yayımlanmış son romanı olan *Dicle'nin Sesi*'nde bu ikisi, anlatıcı ile başkişi, bir ve aynı kişidir.

Mehmed Uzun'un romanlarındaki karmaşık dengbêjlik ilişkisi, bu romanların başlıca özelliklerinden birini oluşturan özgül bir gerilimin de yaratıcısı gibi görünüyor. Bu karmaşıklığı şöyle betimleyebilirim:

Uzun romanlarından, anlatıcısı düpedüz deng-

bêj olan ikisinde, gerek içeriğin, gerekse anlatımın hem biçimi hem de tözü kısmen dengbêjlere özgüdür. Gerilimi yaratan da bu kismiliktir: Bildiğimiz ya da beklediğimiz içerik-anlatım uyumundan olan uzaklaşmalar. Anlatıcı dengbêj, bu iki romanda da özellikle bölüm başlarında olmak üzere yer yer dengbêj gibi konuşur, yer yer de bu kipten çıkıp klasik roman anlatıcısının dilini benimser.

Mehmed Uzun'un romanlarından, anlatıcısı dengbêj olarak sunulmamış olanların anlatımında

da bazı dengbêj özelliklerini bulabiliyoruz. Sözcülemi, bütünüyle kurgusal olan *Aşk Gibi Aydınlik - Ölüm Gibi Karanlık*'in bölüm girişlerinde, hatta bazen paragraf girişlerinde anımsatıcı sözcükler ya da kısa cümleler ve dinleyiciye (okurdan çok, dinleyiciye) odaklanma süresi bırakmayı amaçlamış izlenimi yaratan üç noktalar yer alıyor. Bu romanın ilk bölümündeki sunuş, "romanımız" yerine "hikâyemiz" sözcüğünün konulabileceği kadar hikâyeye dilinde yazılmış. Romanda ayrıca gerek anlatıcının, gerekse başkişi Kevok'un sözlerinde düsturlara rastlanıyor.

Anlatıcı ile başkişinin iç konuşması yer yer ayırt edilemez bir biçimde iç içe.²

Özetle, Mehmed Uzun'un romanlarında Kürt hikâye anlatıcısının, dengbêjliğin, bütünüyle kendine özgü bir ağırlığı var.

Walter Benjamin, yukarıda sözünü ettiğim denemesinde, hikâye anlatıcısının 'bizden gittikçe uzaklaştığını' söylüyor. Hikâye anlatıcısını hikâye anlatıcısı olarak düşündüğümüzde, artık herhalde epeydir evrensel olarak bilinen bir olguyla karşı karşıyayız. Bu sönümlenme sürecinin Mehmed Uzun romanlarında nasıl üstlenildiği konusu bizi ister istemez kendine çekiyor. Dolayısıyla, izninizle bu çerçevede biraz şablonculuk yaparak Benjamin'in hikâye anlatıcısına ilişkin saptamalarını birer düşünme aracı olarak Mehmed Uzun'un romanlarında kabaca sınamaya çalışacağım.

Benjamin'in saptamaları,

Uzun'un yazdıkları

Benjamin'in, hikâye anlatıcısının bizden gitgide uzaklaşması konusunda saptadığı ilk neden, deneyimin değer kaybetmesi biçiminde: Hikâye anlatıcısı kendisine ve başkasına ait deneyimlerin anlatıcısıdır. Oysa deneyim, günümüzde gitgide değer yitirmekte, Benjamin'in dediği gibi yerini "enformasyon" a bırakmaktadır.

...

Romanın Benjamin tarafından da belirtilen başlıca özelliklerini düşündüğümüzde şöyle diyebiliriz: Roman için değer taşıyabilen deneyim, her tür yarar, kahramanlık ya da bilgelik savından soyunmuş olan deneyimdir.

Mehmed Uzun'un romanlarında iki tür deneyim aktarımından söz edebiliriz: Birincisi, tarihsel Kürt aydınlarının yaşamöykülerine dayalı olanlardaki gibi izleksel aktarım, ikincisi, dengbêjlerin anlatım deneyimlerinin kısmen de olsa uygulanması yoluyla olan kipsel aktarım olmak üzere...

Bu iki aktarım da Mehmed Uzun tarafından dönüştürme uğratılmış durumdadır: Elbette, roman metninin sözlü değil de yazılı olmasından ibaret olmayan, çeşitli kurgusal dönüştürme işlemleri söz konusudur burada. Bir Möbius şeridi kadar yaratıcı bir dikkatle kurgulanmış olan yaşamöyküsel *Kader Kuyusu* romanının iç içe iki anlatıcısı aynı zamanda iç içe iki roman kişisidir ve daha önce yaşamış olana, daha sonra yaşamış olana bir tür vasiyetle deneyim aktarmaktadır. Diğer yaşamöyküsel romanlarda da

aktarma işlevine az ya da çok rastlıyoruz: Hikâye anlatıcısınınkiyle harmanlanmış bir özellik daha.

Benjamin'in saptadığı özelliklerden bir diğeri, hikâye anlatıcısının "uzaklardan gelen biri" olmasıdır. Buna, "yörenin hikâye ve geleneklerine vakıf kişi"yi de ekliyor Benjamin. Mehmed Uzun'un anlatıcıları bu nitelikleri de az ya da çok hep taşıyor: Tüm romanlarında bir "yöre" ile, bu yörenin hikâye ve geleneklerini hem çok iyi bilen, hem de özellikle dile getiren anlatıcılar söz konusu, dengbêj olarak tanımlanmış olsunlar ya da olmasınlar.

Benjamin'in hikâyelerle ilgili, "açık ya da örtük biçimde, yararlı bir şeyler barındırır" saptaması ise, Mehmed Uzun'un yedi romanından yalnızca birinde yok diyebiliriz: Uzun'un bir biçimde "yararlı" diyebileceğimiz yaşamöyküsel ya da tarihsel bilgiler edinmediğimiz tek romanı, *Aşk Gibi Aydınlık - Ölüm Gibi Karanlık*'tir.

Benjamin ayrıca, hikâye anlatıcısının "akıl verme" özelliğinden de söz ediyor. Mehmed Uzun'un anlatıcıları akıl veriyor mu diye soralım. Yine Benjamin'in bu konudaki ölçütlerine başvurarak "atasözü ya da düstur"³ var mı diye bakacak olursak, bu sorunun yanıtı evettir.⁴

Öyle görünüyor ki, dengbêjliğin kısmi varlığından ve anlatım ile içerik arasındaki tutmazlıktan doğan gerilimin en uç noktaya vardığı roman, *Dicle'nin Sesi*'dir. Başkişi Biro, hem dengbêj sıfatını taşır bu romanda, hem de anlatımın biçimi açısından dengbêj gibi konuşur. Romanın her bölümü doğrudan doğruya geleneksel dengbêjlik olgusundaki gibi oturmuş dinleyen bir topluluğa belirli kalıplar kullanılarak seslenen dengbêjin konuşmasıyla başlar ve yine geleneğin gerektirdiği üzere, heyecanlı bir yerde ara verilir. Dengbêjin söz bolluğu romanı bir miktar ağdalı kılsa da bu durum Biro'yu bir tür "özgür" birey olarak duyumsamamızı engellemez. Biro'yu zamanını aşan o insanlardan biri olarak algılarız. Heveskâr bir kahraman, bir müdahaleci, bir peygamberlik meraklısı olmadığı fazlasıyla açıktır onun. Eleştirmen Abidin Parılı bu konuda şöyle yazıyor: "Kişilerinin tamamı ise bir kahraman olarak yola çıkıp bir antikahraman olarak hikâyesini bitirirler."⁵ Bütünüyle katılıyorum. Biro, Benjamin'in deyişiyle, "kimse'nin akıl vermediği ve kimseye akıl veremeyen, tek başına kalmış bireydir"⁶.

...

Mehmed Uzun'un anlatıcılarına ait dilin, Fırat Ceweri ya da Yağob Tilermenî gibi başka modern Kürt yazarlarındakinden farklı olarak bir miktar

toplumsal kuruculuk ve yapıcılık duygusu içerdiğini söylemeliyim. Ancak, içeriğin tüm hat boyunca bu iki özelliği taşıdığını söyleyemeyiz: Tarihin canlandırılması, gösterilmesi anlamında bir yapıcılıktan söz edebiliriz belki; yine de, Uzun'un romanlarının hiçbirinde, geleceğe doğru dolaysız bir yönelmeden söz edemeyiz. Bu yönelmemişliği modern bir özellik saydığımız ölçüde, hikâye anlatıcısından bir kez daha uzaklaşmış oluyoruz ve Uzun'un romanlarına ait temel gerilim bir kez daha karşımıza çıkıyor.

Benjamin'in hikâye anlatıcılığıyla ilgili önemli saptamalarından biri, hikâyelerdeki malzemenin (yani, Benjamin'in deyişiyle kişinin "bütün yaşamı"nın) "ancak ölüm ânında aktarılabilir bir biçim kazan"dığıdır: "(...) hikâyeyi besleyen kaynak, bu yetkidir."⁷

Mehmed Uzun'un romanlarına bu açıdan baktığımızda yine Abidin Parıltı'nın bir saptamasına katılmamız gerekiyor: "Uzun, romanlarında hikâyenin sonundan ve ölümle başlamayı oldukça ilgi çekici bulmuştur. Yaşlı Rind'in Ölümü ve Sen dışındaki romanları mutlaka ölüme yolculukla başlar."⁸ Böylelikle Mehmed Uzun'un romanlarında bir dengbêjlik daha bulmuş oluyoruz.

Celîyuruz, dünya tarihinde Schiller'in "naif şiir çağı" adını verdiği ve Benjamin'e göre hikâye anlatıcısının "inancını koruduğu" döneme.⁹ Uzun'un anlatıcılarında böyle bir döneme inanç seziliyor mu?

Mehmed Uzun'un dengbêj anlatıcıları, yer yer, dengbêjlerin bir zamanlar bu inancı beslemiş olduklarını doğrudan doğruya söylüyorlar bize. Sözgelimi, *Abdalın Bir Günü*'nün anlatıcısı olan dengbêj Ehmedê Ferman'ın kitabın "Benim Sözüm" başlıklı giriş bölümünde söyledikleri bu niteliktedir.

...

Benjamin, hikâye anlatımı ile roman için şöyle diyor: "birinde 'hayatın anlamı', birinde 'kıssadan hisse'". Mehmed Uzun'un romanlarında yarattığı hikâye anlatımı atmosferi bizde 'kıssadan hisse' beklentisi yaratıyor gerçekten de. Ama anlatımın sonunda bizi bütünsel bir kıssadan hisse beklemiyor. Metinlerin içinde, bağlam konusunda fikir verecek ölçüde, yukarıda belirttiğim gibi atasözleri ve düsturlar biçiminde bir kıssadan hisse buluyoruz yalnızca. Romanlar bir bütün olarak, 'hayatın anlamı'yla meşgul bir halde bırakıyor bizi.

Sonuç

Yukarıdaki saptamalarımda çok fazla yanılmıyorsam, Mehmed Uzun, romanlarında kendi amacını da gerçekleştiriyor demektir, çünkü, *Dengbêjlerim*

adlı denemesinin son bölümünde¹⁰, "paranın, pazarın ve pazarlamanın egemen olduğu bir zaman"a ait "yapay söz"ün karşısına 'dengbêjlerinin' sesini koyuyor kendisi; dünyada öykünün ve romanın ölmekte olduğu savlarına karşı çıkarken, bunu "anlatı"yı savunarak yapıyor.

Öyle sanıyorum ki Mehmed Uzun'un romanları ile, dünya edebiyatı hikâye anlatıcısına yeniden yaşam hakkı tanımış oluyor diyebiliriz. Uzun'un romanları, başka açıların yanı sıra bir de bu açıdan önemli yapıtlar. ✽

* 17.2.2007 tarihinde Bilgi Üniversitesi'nde yapılan "Hikâye anlatıcısına ne oldu?" başlıklı panelde sunulan bildirinin kısaltılmış hâlidir.

1 Son Bakışta Aşk içinde, haz. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 1993, s. 77-100.

2 Tipik bir örnek:

"[Kevork] Yazdıklarını okuyor: Edebiyat; acı, sızı, keder ve umut... Edebiyat, insani olan her şey, zaman... Edebiyat; unutturmayan bellek... Edebiyat; aydınlık ve karanlık... Edebiyat; Çalgamış... Edebiyat; ölümsüzlük otu, yani umut...

"Umut? Umudun var mı sahiden, kaldı mı? Gece, uyku, rüya... Geceyi dolduran sesler. Düşleri, tedirginlikleri süsleyen sesler. Umudun aşılacağı... neden böyle bir ses duyulmuyor şimdi, rüyalarına böyle bir ses neden girmiyor? Bu sıcak yaz mevsiminde neden dışarı çıkamıyor? Niçin kabuslarıyla birlikte bu evde yaşamak zorunda? Cördüğü rüyalar, neden zaten çekilmez hayatını daha bir çekilmez hale getiriyor?

"Nerede umut? Ve en önemlisi, bir umudun peşinde koşacak hevesi, gücü var mı hâlâ?

"Hayır," diyor Kevok sesli, artık tek umudum kelimeler, Dâdê'nin kelimeleri, umudun, yuvasından çıkıp uçmaya başlayan kelimeler." (Gendaş Kültür Yay., 2000, s. 323)

3 agy, s. 80.

4 Atasözlerinin bir listesi için, "Mehmed Uzun'un Romanlarındaki Dil ve Anlatım Üzerine" başlıklı yazıma bakılabilir. Kürtçesi: "Der heqê ziman û vegotina di romanên Mehmed Uzun de", W dergisi, No. 13, Zivistan (Kış) 2007.

5 21.4.2006 tarihli Radikal Kitap.

6 Son Bakışta Aşk, s. 81.

7 Son Bakışta Aşk, s. 87.

8 Radikal Kitap, agy.

9 Son Bakışta Aşk, s. 89.

10 Gendaş Kültür Yay., s. 123-125.

Kürtlerin 'hak' sorunu

HÜSNÜ ÖNDÜL

ABD gezisi sırasında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na Türkiye'deki Kürtlerin hak sorunları sorulunca Başbakan, eşinin Arap kökenli, kendisinin de Türk olduğunun altını çizmiş ve bu tekil-özel örnekten hareketle, "Türkiye'de Kürtlerin hak sorunu yoktur" demişti. Tekil ve özel olmak bakımından gerçekten de Başbakan ile sayın eşinin farklı etnik kökene sahip oluşları sorun teşkil etmeyebilir ve mutlu bir ilişkiyi sürdürüyor olabilirler. Ama acaba genelde ve Kürt sorunu açısından, Kürt sorununun insan hakları ve demokratik standartlar boyutu açısından, öyle mi?..

Türkiye'de Kürtlerin hak sorunu yok mudur? Bu soruya iki boyutu olan yanıtlar vermek durumunda yız. İlki, genel olarak Türkiye'de insan hakları sorunu olup olmadığı ile ilgilidir: Türkiye'de insan hakları ve demokrasi sorunu vardır. Bu asal bir sorundur. Herkes için insan hakları sorunlarından söz etmek gerekir. İfade özgürlüğü gibi, işkence görmeme hakkı gibi, dernek özgürlüğü gibi, örgütlenme özgürlüğü, adil yargılanma hakkı gibi...

İkinci olarak, "Kürtlerin hak sorununun olup olmadığı" nasıl bir sorudur ve ne anlama gelmektedir? İnsan hakları hukuku, sanıldığına tersine, her hak kategorisini, herkes için öngörmemiştir. Hakların ve özgürlüklerin özneleri, hakla bağlantılı olarak farklı insanlar olabilmektedir. 'Herkes' için olduğu gibi, halklar için, yurttaşlar, çocuklar, çalışanlar, kadınlar, erkekler, sanık ve zanlılar, aileler... için tanınan haklar ve özgürlükler de vardır.

Bu açıdan, 'Kürtler' dediğimiz grup kimdir ki, onlarla ilgili hak sorunundan söz edebiliyoruz: Bu durum bizi, eşitlik ilkesinin yaşama geçmesinde başvurulan bir yola götürüyor. Bu yol farklı olanın farklılığını tanıma, farklı olan çoğunluğa göre ve çoğunluktan farklılığı nedeniyle farklı olarak nitelendirildiğine göre, bu konumuna uygun ve garantiler içeren bir düzenleme hakkı tanınarak kendisini ifade, koruma ve geliştirme hakkını tanıma yoludur. Eşitlik ilkesinin bu yolla yaşama geçeceği, ayrımcılığın önlenileceği düşünülmektedir.

Anayasa'ya göre...

Türkiye'de "Kürtlerin hak sorunu" denince, bireyi ve Kürt topluluğunu düşünmemiz gerekiyor. TC yurttaşı olan bir Kürt'ün devlet ile ilişkisine bakmak gerekiyor. Bu bizi Anayasa'ya götürür. Anayasa, Kürdü

Kürt olarak kabul etmiyor. Ne varlığını, ne dilini, ne kültürünü... Ne de Kürt yurttaşlar için devletin görev üstlenmesini öngörüyor. Anayasa 66. maddesinde "Türk vatandaşlığı" nı düzenliyor. Devlete de, "Türk devleti" diyor. Türk vatandaşı, Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan oluyor. Yalnız bununla kalsa iyi. "Irka, etnik kökene bakmayız" diyenler, anayasanın öteki maddelerine bakmamızı istemiyorlar. Türk'ün resmi ideolojiye göre bir ırktan olanı ifade ettiği her durumda açık.

Etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları olan yurttaşları anayasada göremeyiz. Türkiye toplumu çoğulcu dilsel, dinsel ve kültürel dokuya sahip olduğu halde, bu anayasaya göre onlar (yurttaşlar), buhar olup uçmuşlardır. "Türk-İslam sentezi" içinde eritilmişlerdir. Devlet, Anayasa'nın başlangıç maddesinde "Türklüğün tarihi ve manevi değerleri"nden bahsetmekte, 5. maddede "devletin temel amaç ve görevleri"ni düzenlemektedir. Devletin amaçları ve görevleri arasında farklı etnik, dilsel ve dinsel özellikleri olan yurttaşları için amaçladığı bir şey ve görevleri bulunmamaktadır.

Böylesi de var!

Oysa, birçok ulusal üstü belgede bir statüter durum olarak değil, objektif olarak çoğunluktan farklı, dolayısıyla azınlık durumunda olanların, kendi kültürlerini sürdürme, kendi dinlerini açıkça ifade etme ve uygulama, kendi dillerini özel yaşamlarında ve kamu alanında özgürce ve hiçbir müdahaleye veya ayrımcılığa maruz kalmaksızın kullanma hakları vardır. Kültürel, dinsel, toplumsal, ekonomik ve kamusal hayata etkin bir şekilde katılma hakları vardır. Yaşadıkları bölgelerle ilgili kararlara bölgesel düzeyde etkin bir şekilde katılma hakları vardır. Devletler farklı dil ve kültürlerle, dinlere sahip yurttaşlarının bu özelliklerini koruma ve geliştirmeleri için tedbirler alacaklardır. Anadillerini öğrenmeleri ya da bu dillerinde öğrenim görmeleri için önlemler alınacaktır. Farklı özellikleri olan yurttaşların kendi tarihleri, gelenekleri, dil ve kültürlerini öğrenebilmeleri için teşvik edilecekler ve olanaklara sahip olacaklardır. Resmi makamlarla ilişkilerinde kendi dillerinin kullanılmasına olanak verici düzenlemeler yapılacaktır. Kitle iletişim araçlarından kendi dilleri ve kültürlerini koruma, uygulama ve geliştirme için yararlanacaklardır. Yargı işleyişinde farklı dillere sahip olanların durum-

ları gözetilecektir. Ayrımcılığa maruz kalmayacaklardır. Ülke yönetimine, yerel ve merkezi idareye, tam bir özgürlükle katılımları sağlanacaktır.

Türkiye Kürtleri açısından ise durum vahimdir. Türkiye Kürtleri için resmi görüş ve tutum, onların azınlık değil, çoğunluğun bir parçası oldukları yönündedir. Azınlık statüsünde olmadıklarını açıklamak açısından belirtilen görüşe katılmamak mümkün değildir. Ancak, "Kürtler azınlık değil, çoğunluğun bir parçasıdır" ibaresi, yukarıda belirttiğimiz statüer durumu açıklamanın ötesinde, Kürtlere dair ve Türkiye'nin Kürt sorununa dair açıklayıcı hiçbir unsur ifade etmemektedir. Çoğunluk sayılan bir halk, topluluk ya da vatandaş, birey, hangi haklara sahiptir? Soru budur. Çoğunluk sayılan Kürt, kendi dilini nerede, nasıl konuşabilmekte, kullanabilmekte ve geliştirebilmektedir? Kürt, kendi dilinin ve kültürünün yok olmaması için, devletten hangi destekleri almaktadır? Türkiye Cumhuriyeti Devleti Kürt dili ve kültürü için hangi maddi koşulları sağlamıştır, sağlamaktadır ve ağır gibi gelecek bir ifade ama, bu gibi konularda bütçeden "kaç kuruluşluk" bir ödenek ayrılmıştır?

'Azınlık' olmamanın 'özgün' ayrıcalıkları!

Belirtilen durumda çoğunluğun parçası olmak nasıl bir şeydir acaba? Devlet Kürt yurttaşının dilini öğrenmesi için sıfır katkı ile çalışmaktadır. Oysa alınan vergilerde Kürt yurttaşların payı da var. Bütçeden, yukarıda soru cümlesi kurduk, Kürt dili için, edebiyatı için, tarihi ve kültürü için tek bir kalem bile ödenek ayrılmamaktadır. Diller ve kültürler arasında, yurttaşların bir kısmının etnik açıdan bağlı olduğu toplulukların tarihleri arasında korkunç bir ayrımcılık yapılmaktadır. Hem anayasal hükümlerle ve hem de pratikte, devlet organları pratikleriyle...

Kürtlerin hak sorunu temelde, dille başlamakta ve başka alanlara sıçramaktadır. Dilin öğrenimi yurttaşın kendisine bırakılmıştır. Kürt, dilini kendi parasıyla öğrenecektir. Öğretim kurumlarının hiçbirisinde (ilk, orta ve yüksek öğretim) ve resmi ya da özel öğretim kurumlarının hiçbirisinde, Kürtçenin öğretilmesi, Kürtçe eğitim ya da öğretim yapılması; Kürt dili ve edebiyatı üzerine bir yüksek lisans ya da doktora çalışması yapılması mümkün değildir. Hiçbir yüksek okul ya da üniversitede, vakıf üniversiteleri dahil, Kürt dili ve edebiyatı ya da tarihi ya da kültürü konusunda araştırma yapmak üzere bir kürsü bulunmamaktadır. Kürtlerin çocuklarına Kürtçe isim koymaları birkaç yıl önce olanaklı hale gelmiş ve fakat isimlerde kullanılacak harflere sınırlama getirilmiştir. Dolayısıyla Kürt istediği Kürtçe adı Türk alfabesine uygunluğu ölçüsünde alabilmektedir. Kürtçe yer adları, şehir, köy adları,

dağ, ova, tepe, bayır, nehir adları değiştirilmiştir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgede bir halkın kullandığı adlar bulunmakta, bir de devletin resmi işlemlerinde kullanılan adlar bulunmaktadır.

Türkler çok rahatça, Türkçe ibadet talebinde bulunabilmektedir. Aynı şeyi Kürtçe için talep etmek bölücülük olarak nitelenebilmektedir. Camilerde, cuma ve bayram günlerinde Kürtçe hutbe yasaktır. Kürtçeyi radyo ve televizyonlarda kullanmak da konu ve zaman bakımından sınırlandırılmıştır. Televizyonlardan Kürtçenin öğretilmesi yasaktır. Kürtçe yayınların içeriğine ve süresine sınırlama getirilmiştir. Kürtçe eğitim ve öğretim yapılması yasaktır. Ne özel okullarda, ne de devlet okullarında yapılabilir Kürtçe eğitim ve öğretim. Bu yasaklama rejimi, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde de geçerlidir, yerel yönetimlerin eğitim ve öğretim faaliyetlerine de, inisiyatif alabilmelerine de yasak getirilmiştir.

Kürtlerin, ülke yönetimine katılmalarına da engeller getirilmektedir. *Siyasi Partiler Kanunu* ve seçimlerle ilgili kanunlarda, propaganda faaliyetinin Türkçe yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Seçim çalışmalarında adayların ya da seçilmiş kişilerin seçmenlerine Kürtçe "merhaba" demeleri bile yasaklanmıştır. Siyasi partiler ve adaylar Kürtçe broşür, afiş gibi materyaller de hazırlayamazlar. Seçimlerle ilgili olarak ülke barajı yüzde 10 gibi yüksek bir barajdır. Bu tür bir barajın oluşturulmasının temel nedeninin, Kürtlerin parlamentoda temsiline sınırlama getirilmesi olduğu kamuoyu tarafından bilinmektedir.

Kürtler, tarihçilere göre, yaklaşık beş bin yıldır bu bölgede yaşayan otantik bir halktır. Sayısal olarak da bölgede çoğunluğu oluşturmaktadır. Türkiye'nin otoriter sisteminin demokratik bir sisteme evrilmesi bir gün gerçekleşecektir. Ama, Cumhuriyet'in neredeyse yarı süresi, en çok da, doğu ve güneydoğu bölgesi, sıkıyönetim ya da olağanüstü dönemler yaşadı.

Türkiye'de sınıf, sosyal tabaka ve bölgesel farklılıklar, gelir dağılımı adaletsizliği uç noktalardadır. Bu açıdan da, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin, güvenlik politikalarının sonucu olarak, 'özel' bir mağduriyet yaşadığı açıktır.

Türkiye pekala üniter yapısında değişikliğe gitmeksizin, hem merkezi yönetimini demokratik hale getirebilir; çoğulcu, katılımcı demokratik rejimi oluşturabilir; hem de *Avrupa Özerklik Şartı*'nı imzalamış bir ülke olarak yerel yönetimler alanında daha demokratik ve katılımcı bir modeli oluşturabilir. Ama Türkiye'nin politik ve bürokratik kadroları, ısrarla, özgürlükleri erteliyorlar. İnsan haklarına aykırı pratikleri (gerçekleştirilen hukuki reformlara karşın) sürdürüyorlar. ✨

'STK'ların incir yaprağı sureti!

İHSAN ÇARALAN

Uzunca bir zamandan beri, popülerliğini kaybetmiş olan "sivil toplum kuruluşları (STK)" söylemi, Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra başlayan "TCK'nın 301. maddesinin değiştirilmesi-kaldırılması" tartışmaları içinde yeniden öne çıktı.

Hrant Dink'in katli, onun yargılandığı 301. maddeyi de tartışmaya açınca, maddenin kaldırılmasına yönelik toplumsal bir talep yükselmişti. Bir yıldan fazla bir zamandan beri, 301. maddeyi "kahramanca" savunan AKP Hükümeti de, oluşan baskı karşısında, "301'in değiştirilmesi gerekir" demeye başlamıştı. Bu gerçekte "değiştirmiş gibi yapmak" anlamına geliyordu. Yani, hem yasayı değiştirmek ve hem de değiştirirken değiştirmemiş olmamak gibi bir maharet sergilemek! (Çünkü; "Türklüğe hakaret etme hürriyeti olmaz"dı! Sanki birileri Türklüğe hakaret etmek için yasalarda boşluk arıyormuş gibi...)

Bunun için de; biraz zaman ihtiyacına binaen, biraz da yapılan iş genelde onay görürse kendisine, görmezse, "Biz ne yapalım milyonlarca vatandaşın temsilcisi sivil toplum kuruluşları öyle istedi" demek avantajını kazanmak için topu "sivil toplum örgütleri"ne attı.

Başbakan, "Sivil toplum kuruluşları" bir metin üzerinde anlaşış öneri getirsinler, biz de onun üstünde çalışalım. Aksi halde biz kendi çalışmamızı yaparız" demeye başladı. Sonuçta "sivil toplum kuruluşları" denilen örgütlerin temsilcileri toplandı. Kamu-Sen ve TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) gibi bazıları daha baştan, "301'i değiştirmeye gerek yok, 301 birlik ve bütünlüğümüzün garantisidir" diyorlardı. Ama çoğu, Türkiye'nin aydınlarının, demokratlarının "301 tümüyle kaldırılmalı. Türkiye bu utançtan kurtulmalıdır" talebini umursamadan, 301'in geriye doğru değiştirilmiş bir versiyonu diyebileceğimiz, "değişiklik önerisinde" anlaşılar. Ancak, yapılan değişiklik, sadece 301'deki "alenen aşağılama"yı "tahkir ve tezyif" gibi daha yuvarlak ve her türden yorumla açık bir ifadeyle değiştirirken, daha bir yıl önce; "Artık eskimiş ve demokratik değil" diye terk edilen "eski TCK 159'a geri dönüş" yapıyordu. Bununla da yetinmediler. 301'deki "Türklük" kavramını, daha da tartışmalı bir kavram olan "Türk milleti" ile değiştirerek daha da beter hale getirdiler. İşin daha da vahimi; "sivil toplum örgütleri"nin çoğunluğu bu metni hükümetle

işbirliği içinde hazırlamışlardı! Zira sonradan, hükümetin hazırlıklarının da aynen bu doğrultuda olduğu ortaya çıkmıştı.

"Ortak metin"e TTB ve KESK temsilcilerinin imza atmadığı, onların 301'in tümünden kaldırılmasını savunduğu ise zaten biliniyor. Ancak, bu yazı çerçevesinde tartışmak istediğimiz, metne kimin imza atıp atmadığından öte bir sorun...

'Sivil Toplum Kuruluşları' ne kadar sivil?

Yukarıda özetlediğimiz tartışmaların üzerinden iki ay geçti. O günlerde cinayete gösterilen tepkinin baskısıyla, apar topar 301'i değiştirmek gayretine giren hükümet, milliyetçi çevrelerin cinayete tepkinin yarattığı panik havasından kurtulup karşı hamlelere geçince 301'li gündemi askıya aldı. "Yasa taslağı hazırlıyoruz. Türkiye'nin ihtiyacına yanıt veriyoruz" diye caka satan "sivil" örgütlerimizden ise "Bizim hazırladığımız tasarıya ne oldu?" diye bir soran çıkmış değil henüz.

301. madde tartışmaları, hükümet ve arkasındaki güçlerin demokratikleşme konusundaki samimiyetlerini olduğu kadar; "sivil toplum kuruluşları" diye ortaklıkta dolaşanları ve daha da önemlisi, "sivil toplumculuğu" da yeniden sorgulanır hale getirdi. 'Sivil' denilenlerin aslında apoletsiz "resimler" olduğu bir kez daha ortaya çıktı. "Sivil toplum örgütü" temsilcilerinin büyük çoğunluğunun gerçekte hükümetle ve hatta "derin devlet"le iş ve niyet birliği içinde oldukları gözler önüne serildi. Dahası bütün devlet, siyaset ilişkileri ötesinde; emek mücadelesi ve demokrasi kaygısı duyan kitle örgütü temsilcilerinin de o bileşim içinde bulunarak, sistemce bu 'bileşim'e atfedilen "muhalifet misyonu"na meşruiyet sağlamayı kolaylaştırdıkları görülmüştür.

'90'lı yılların göz alan piyasası!

Hükümetin ve "sivil toplumculuk" üstünden politika yapanların nasıl bir oyun içinde olduğunu anlamak için, "sivil toplumculuk" üzerinde biraz daha durmak gerekir.

1990'ların başında her sorunu çözecek, her kapıyı açacak sihirli anahtar olarak görülmüyordu, "sivil toplum kuruluşları". Bu kuruluşlar üstünden faaliyet sürdürenlere ya da bütün sorunların çözümünü söz konusu kuruluşlar üzerinden savunanlara da "sivil

toplumcu" deniliyordu. Ve dönemin en popüler tanımlaması olan "sivil toplumdak" 'sol'un ve sağın piyasacları tarafından pek benimsemişti!

Genellikle bu nitelemeler; "sınıflar mücadelesini eksen almayan, siyasetle uğraşmayan, hatta siyasetle uğraşmayı onaylamayan kitle örgütü", anlamında kullanılıyordu. Başka bir deyişle; sınıf mücadelesini ve sınıf ayrılığı üstünden mücadele yürütmeyi benimseyenlere karşıtlığı ifade ediyordu.

Bu yıllarda "sivil toplumculuk"; anarşist, troçkist, otonom, kendisini liberal sosyalist, özgürlükçü sosyalist, demokratik sosyalist, feminist, sendikalist, sosyal demokrat sayan çevrelerden liberal-dinci ve neo-liberallere kadar geniş bir çevrede benimseniyordu. Yaratılan havanın etkisiyle, büyük bir özgüvenle hareket eden "sivil toplumcular", cephelerini, sınıf esasında örgütlenmeyi esas alan ve sınıf mücadelecisi bir çizgide mücadeleyi benimseyen Marksist sosyalizm savunucuları dışındaki her tür örgütlenmeyi ve uzlaşmacı yaklaşımı kapsayacak biçimde genişletmişti. Bu kategoriden olmak üzere; işçi ve patron sendikaları, meslek örgütleri, odalar, hobi örgütleri, vakıflar, dini amaçlı sosyal örgütler, kültür örgütlenmeleri, çevre ve doğayı koruma örgütleri, yardım ve dayanışma örgütlenmeleri, uluslararası sermaye kuruluşlarının ve istihbarat örgütlerinin kimi paravan sosyal örgütlenmeleri, misyonerlik örgütleri bile (özellikle "uluslararası sivil toplum kuruluşları"nın-NGO'ların çok büyük çoğunluğu böyleydi) "sivil toplum kuruluşu" sayılıyordu. Bugün de öyle elbette. Sadece, "sivil toplumculuk" üstüne eskisi kadar gürültü çıkaramıyorlar.

Bu akımın propagandacıları; her vatandaşın en az bir sivil toplum kuruluşuna üye olduğu zaman Türkiye toplumunun "örgütlü bir toplum" olacağını iddia ediyorlardı. Örneğin; "bir İsveçli'nin üç sivil toplum kuruluşuna üye olduğunu" örnek göstererek, "uygar toplumun işte böyle örgütlenmiş bir toplum" olduğunu söyleyip duruyorlardı.

'Sivil toplumculuk' nereden çıktı?

Peki gerçekten öyle midir?

Ne tarih ne de "sivil toplum" tartışmaları gerçeğin böyle olmadığını gösteriyor.

Şöyle ki:

"Sivil toplum" kavramı, 1840'larda, Marx'ın Hegelcilik'ten kopma sürecinde Hegelcilığe yönelttiği eleştiriler ekseninde Marksist literatüre girmiştir. Marx "sivil toplum"u, "Toplumun siyasal alanları dışında kalan alanları" olarak anlıyordu. Ve sınıflı top-

lumların insan yaşamını "siyasal" ve "sivil" olarak ayrışması sonucunda, "insan yaşamının sivil ve siyasal ikiliği içinde birliğini yitirdiğini" öne sürüyordu. Dolayısıyla Marx, insanın yaşamının bütünleşmesi için bu ayrıma son verilmesi (bunu da komünizmle sağlanabileceğini) gerektiğini savunuyordu.

Hegel'de "sivil toplum" kavramı, insan ihtiyaçlarının üretimi, üretici güçlerin toplumsal gelişme içindeki dinamik etkisi gibi bir içerikten yoksundu ve toplumsal ilişkileri; insanın doğal yapısı ve ahlak, gelenek, din gibi töresel ilişkilerin toplamı olarak ifade ediyordu. Marx ise kavramı, toplumun ihtiyaçlarının üretilmesiyle koşullandırarak, insanlar arasındaki ilişkileri toplumun bu ihtiyaçları üretim tarzına bağlıyordu. Marx, sonraki yıllarda "sivil toplum" "siyasal toplum" ayrımına bir daha dönmedi; buna ihtiyaç duymadı. Ne var ki, 20. yüzyılda Gramsci üzerinden ve özellikle de 1960'lar sonrasında Lenin'e, Stalin'e ve onların sınıf mücadelesi merkezli sosyalizm, tarih ve devrim anlayışına karşı çıkan çevreler; Marx'ta

kendilerine bir dayanak bulmak üzere "sivil toplum" kavramına sarıldılar. Marx'ta devrimci bir içeriğe sahip olan kavramın içeriği Eurokomünistler, sosyal demokratlar tarafından değiştirildi. Buna göre işçi sınıfı, iktidar mücadelesi yerine kapitalist toplum içinde işçi haklarının geliştirilmesi ve refahın artırılması, adaletli bir kapitalist toplum kurulması için çalışmalıydı. Ve "sivil toplumculuk" da, sınıf mücadelesine, devrim, sosyalizme karşı olmak, kapitalist

sistemi adilleştirmek ve demokratikleştirmek mücadelesinden yana olmak şeklinde biçimlendirildi.

Marx ve Engels'in, sendikalar başta olmak üzere tüm sınıf örgütlerini işçi sınıfının iktidar stratejisinin örgütleri ilan etmesi görmezden gelindi ve sendikalar ve her türden işçi-kitle örgütü "sivil toplum örgütü" şeklinde tanımlanarak yeniden biçimlendirildi.

NGO'lar ve 'Yönetişim'!

1980'lerden itibaren "sivil toplum örgütleri" Yeni Dünya Düzeni'nin başlıca dayanakları ilan edildi; "sivil toplumculuk" ise, en popüler eğilim oldu. Küreselleşme politikaları içinde neo-liberal kurmacılar yeni bir hamleyle "sivil" kuruluşları NGO'lar (no-government organization -hükümet dışı örgütler) olarak adlandırıp her derde çare gibi sundular. Öyle ki, bugün uluslararası istihbarattan "yoksullukla mücadele"ye, geri ülkelere BM ve gelişmiş ülkeler üstünden yapılan her tür yardım, proje desteği ve pek çok başka alandaki ilişkiye NGO'lar aracılığıyla müdahale eder oldular. Kısaca-

sı uluslararası faaliyet sürdüren "sivil toplum örgütleri" 19. yüzyılın misyonerlerinin görevini üstlenirken, geri ülkelerdeki "sivil toplum örgütleri" de, bunların yerel uzantıları biçiminde roller üstlendiler.

Kuşkusuz YDD'nin sivil toplumculuğa verdiği rol böyle bir misyonerlikle sınırlı değildir. Onlar "yönetişim" diye adlandırdıkları "yeni" yönetim biçimlerinin temelinde de sivil toplumculuğu koymaktadırlar. Böylece de, devlet iktidarını sermaye güçlerine, onların partilerine ve öteki örgütlerine terk eden "sivil toplum kuruluşları"; "Bölge Kalkınma Ajansları"nın alt örgütlenmelerinde ya da hükümetlerin ve yerel yönetimlerin kimi görevlerinde "demokratik-sivil görev" rolü üstlenmekte, bir avuç tekelin devletinin bütün toplumun demokratik devleti kılıfına büründürülmesine hizmet etmektedirler. İşte 301'in değiştirilmesinde de hükümet, bunu yapmaya çalışmış, topluma doğrudan kabul ettiremeyeceği 301'in değiştirilmeden değiştirilmiş gibi görünen versiyonunu, "sivil toplum kuruluşları" eliyle sahneye koyarak amaçlanana toplumsal meşruiyet kazandırmak istemiştir.

Bundan böyle 301'den mahkemelere taşınan aydın, gazeteci, her kimse, yasayı çıkaran vekillere, arkasındaki güçlere olduğu kadar bu oyunun gönüllü figüranı olan bu kuruluşlara da lanet okuyacak!

Türkiye gibi, Kürt sorununun çözülmediği ama çözülmeyen de ne demokratikleşme ne de dış politika bir adım atamayacağı, Ermeni sorununun giderek "boğaz sıkın" bir soruna dönüştüğü bir ülkede, AB ve ABD'nin de baskısıyla sermaye güçlerinin "sivil toplum" adı altında faaliyet gösterenleri daha çok öne çıkarması sürpriz değildir. Çünkü; sınıf mücadelesini reddeden, ama aynı zamanda "devlete tam biat" geleneğine sıkı sıkıya bağlı, milliyetçilik, dincilik gibi sistemle uyuma hazır ideolojilerin etkisindeki "sivil toplum kuruluşları"nın bolluğu, siyasi iktidarlara kolaylık sağlayacaktır. Yapmak ya da yapmamak istedikleri pek çok şeyi onlar aracılığıyla gündemleştirecek veya geçiştireceklerdir.

Çünkü; Türkiye'nin egemenlerinin ayıplarını örtetekleri "incir yaprağı"na bugün her şeyden daha çok ihtiyaçları vardır. "Sivil toplum örgütleri", bugün "incir yaprağı" rolünü oynamaktadır. ❀

* TCK 301'e ilgili olarak oluşan "sivil topluk kuruluşları" platformuna Kamu-Sen, İktisadi Kalkınma Vakfı, TİSK, Televizyon Yayıncıları Derneği ve MÜSİAD, KESK, TTB, Türk-İş, Hak-İş, Memur Sen katıldı. Bu örgütlerden İktisadi Kalkınma Vakfı, TİSK, Televizyon Yayıncıları Derneği ve MÜSİAD'ın kaç kişiyi temsil ettiği ortadadır. Ve bu birkaç yüz kişinin örgütleri de yüzbinlerce üyesi olan sendikalarla eşit oy ve konuşma hakkına sahiptir. Bu bile ortada birden çok dolabın döndürüldüğünün işaretidir.

Dıxwazım roje bıbinım

Ez dareke biyê me'

Dıxwazım rojê bıbinım

Guliyên xwe dıdım ber baran nisanê

Guliyên xwe yên zırav û nazık

Çı dıbe jı zarokan ra bêjım

Zarokên ku hespan dıbezınım

Merivên rûtirş ra bêjım

Dıxwazım rojê bıbinım

(...)

Güneşi görmek istiyorum

Ben bir söğüt ağacıyım

Güneşi görmek istiyorum

Dallarımı nisan yağmuruna

bırakıyorum

Körpe ve incecik dallarımı

Ne olur çocuklara söyleyin

At koşturan haşarı çocuklara

Yüzü gülmeyen adamlara söyleyin

Güneşi görmek istiyorum

(...)

Kemal Burkey

Têkoşana me têkoşaneke kulturî û ferhengî ye

HEVPEYVÎN: CEMİL OGUZ

Mezher Xeliqî li rojhilatê Kurdistanê li bajarê Sinê ji dayik dibe. Ew hê di 8 saliya xwe de wekî dengxweşekî nav û deng dide. Ew li ba Esedî fêrî solfej û meqamên kurdî û farisî dibe. Di 12 saliya xwe de li Radyoya Sineyê dest bi stran gotinê dike. Piştî hingî li ba Hesên Kamkar perwerde dibe ku wê demê rêberê orkestrayê bû. Ew, havîna sala 1958'an ji bo xwendinê diçe Teheranê. Her wê demê dibe hevkarê Radyoya Teheranê. Ew zûtirê têkiliyê digel mamosteyên bi nav û deng yên wekî Henane, Kesrewî, Melah, Beharî, Yusif Zemanî, Nasirî û Muctebay Mirzade datîne û tevî orkestraya senfonîk, orkestraya mezin ya Radyoya Îranê, orkestraya wezaretê hunerên ciwan û orkestrayên din yên wê serdemê çendîn awaz û stranên tomar dike.

Xeliqî li Zanîngeha Teheranê beşa fizîkê diqedîne û piştra 4 salan wekî asîstan li zanîngehê dixebite. Lê dest ji warê akademîk berdidê, di warê muzîk û hunerê de kar dike. Berî rejîma îslamî ew li Îranê berpîrsê radyo û televîzyona herêma Kurdistanê bû. Piştî ku rejîma şah wergeriya, ew çû Brîtanîyayê. Demekê dirêj li wir ma. Li vir jî mastera management endustriyel kir. Piştî ku vegeriya başûrê Kurdistanê, di sala 2003'yan de Enstîtuya Kelepura Kurdî ava kir.

Mezher Xeliqî, hunermendê pêşî yê kurd e ku wekî dahênereki di salên şêstî de stranên folklorîk yên kurdî digel orkestraya senfonîk û orkestrayên mezin yên wê serdemê tomar kiriye. Ew bi taybetî li başûr û rojhilatê Kurdistanê gelekî bi nav û deng e, heya bigi-

re li ba farisan jî. Me bi Xeliqî re li ser xebatên Enstîtuyê hevpeyvîneke pêk anî.

Mamoste Mezher Xeliqî, Enstîtuya Kelepura Kurdî ya li Silêmaniyê kengê û bi çi armancê hate avakirin?

Enstîtuya Kelepura Kurdî, wekî dam û dezgeheke nehukmî ango NGO, di serê sala 2003'yan de berî ku rejîma Baas bê hilweşandin, hate damezrandin, lê ji ber alozî û neliheviya hingê, di meha rezberê de dest bi kar kir. Bi baweriya me, keleporekî û kultura her gelî nasnameya wî gelî ye. Berî niha bi 500 salan, ji dema Şerê Çaldîranê vir ve, ku hingê Kurdistan cara pêşî hate dabeşkirin, dagîrkeran rê nedaye ku em wekî kurd kultura xwe praktîze bikin. Dema mirov bala

xwe dide netewe û gelên herêmê, piraniya wan kultur û ferhenga wan hatiye nivîsandin, lê ya me kurdan nehatiye nivîsandin, lewma jî me nikariye em bi ferheng û kultura xwe biçin nav neteweyên cihanê.

Ji vê yekê pê ve, piraniya gelên cihanê, piştî ku qonaxa xwe ya netewebûnê birîne, li dinyayê belav bûne. Lê em kurd bêtir ku vê qonaxê bi tîra xwe bibîrin, li dinyayê belav bûne, lewma jî pêwîstiya kurdan bêtir bi komkirin û arşivkirina keleporekî û folkora wan heye. Li aliyê din, tevî ku gelê kurd li her çar parçeyên Kurdistanê li enfal û kîmyabaran ango kuştin û derkirinê qewimiye, lê folklor û keleporekî kurdan hê jî di nav xelkê de maye, divê zûtirê bê berhevkirin û hilanîn. Ji ber vê hindê têkoşana me têkoşaneke kulturî û ferhengî ye, têkoşana parastina nasnameya gele-

kî ye. Bi baweriya me, ger welatên dagîrker ferheng û kultura kurdan qebûl bikaraya, rê li ber negirtaya, gelê kurd gelekî aştixwaz û zîrek e, dikaribû li herêm û cihanê ji bo pêşketina mirovahiyê bibe alîkar û piştgirekî dilxwaz.

Her li ser vê bingehê, armanca me ew e ku keleşor û folklorê kurdî li her çar parçeyên Kurdistanê kom bikin, bi awayekî modern arşiv bikin û bixin xizmeta kultur, huner û muzîka modern ya kurdî.

Mamoste, li kîjan bajarên şaxên enstîtuyê hene?

Me niha li Dihok û Kerkûkê şax hene. Her wiha li gelek gund û bajarokên başûrê Kurdistanê û li her çar parçeyên Kurdistanê nûner û hevkarên me hene. Di pêş de armanca me ew e ku em Dihokê bikin navenda komkirin û nirxandina folklorê şewezara kurmancî, Silêmaniyê bikin ya soranî û Hewlêrê jî bikin navenda danûstandin û peywendiya kultur û ferhengî ya digel gelên cihanê.

Derhênerê kurd Behmen Qubadî di gera xwe ya li Başûr de çû serdana Enstîtuyê jî.

Baş e, enstîtu ji çend beşan pêk tê û erk û karê wan çi ye?

Enstîtu jî çar beşan pêk tê, wekî pirtûkxane, beşa lêkolîn û çap û weşanê, beşa deng û reng û beşa belgefilm û studyoyê.

Li pirtûkxaneyê, em lê dixebitin tevahiya nivîs, berhem û pirtûkên li ser kurdan li her çar parçeyên Kurdistanê û cihanê, bi kurdî û zimanên din bidin hev, da ku bibin çavkanî ji bo xebatên zanistî û akademîk. Aniha nêzîkî 4 hezar pirtûk li pirtûkxaneyê hene û îro roj yek ji mezintirîn pirtûkxaneyên kulturî ye li hemû Kurdistanê.

Di beşa deng û reng da jî, hemû folklor û dab û nêritên kurdan, bi nivîskî û dîmenî, bi xebatên meydana û bi rîya pispor û şarezayan têne komkirin, dîre

têne çapkirin û pêşkêşî zanyar û kesên peywendidar têne kirin da ku jê sûde wergerin.

Di beşa arşîva deng û reng da jî, awaz û stranên resen û kevnar ên kurdî li her çar parçeyên Kurdistanê têne komkirin, piştîre bi awayekî dijîtal têne zêdekirin da ku ji nemanê bêne parastin. Bo nimûne aniha jî bakurê Kurdistanê nêzîkî 500 berhemên li ber destê me ne, ku wekî kasê û cd têne parastin. Her wiha beşek jî wan jî bi xebateke meydana hatine berhevkirin û bi awayekî modern têne parastin.

Li beşa hilberîna deng û reng û studyoyê de jî, li ser kultur û keleşora kurdan belgefilm, cd û dvd têne çêkirin. Ev berhem pêşkêşî bazarê têne kirin da ku radyo, televîzyonên kurdî sûde jê wergerin û kultur û ferhenga kurdî bi cihanê bidin nasîn.

Li aliyê din ez dixwazim bêjim, xebatkar û karmendên me yên ku di van beşan da kar dikin, di karê xwe de pispor in û jî her çar parçeyên Kurdistanê ne, da ku em bikaribin bi awayekî pratîk bibin çar parçeyî.

Baş e, heta niha van beşan çî berhem durist kirine?

Di nava 3 salan de me nêzîkî 45 pirtûk çapkirin; ku jî wan 14 bi şewezarê kurmancî ne û jî wan jî 8 heb bi tipên latînî ne. Li beşa deng û reng jî, me heta niha nêzîkî 11 berhem çêkirine. Wekî albûmê Eli Merdan, Hesen Zîrek ku bi awayekî modern hatine çapkirin. Li aliyê din me bi navê Minyatûrên Folklorê Kurdî edyek çap kir, ku tê de 33 stranên kurdên Ermenistanê digel orkestraya senfonîk ya Erîvanê hatine icrakirin. Dîsa me edyek çêkir bi navê Dengê Êzîdxan ku jî beyt û qewl û stranên folklorîk ên êzidiyên devera Şengalê pêk tê. Her wiha me li ser Helebçeyê edyeye îngilîzî çêkir ku jî helbesteke Şêrko Bêkes pêk hatiye û jî aliyê orkestraya Iraq û Silêmaniyê ve hate pêşkêşkirin. Jê pê ve me jî bo şîmşaljenê bi nav û deng yê kurd Qalemere klîbeke çêkir. Her wiha me edyek li ser Kerkûkê çêkir ku jî muzîka kurd, aşûrî, tirkmen û ereban pêk tê. Dîsa me edya Koma Muzîka Yaqût ya Tirkmenan çêkir ku jî muzîka turkmenên Kerkûkê pêk tê. Li gorî gotîna wan, ev edya yekemîn e ku di dîroka tirkmenan da jî bo stranên wan ên folklorîk hatiye çêkirin.

Li aliyê din di sala 2005'an de me Festivala Muzîka Kurdî li dar xist ku bi tenê jî bo jenyaran (sazbendan, saz sanatçisi) bû û jî her çar parçeyên Kurdistanê jenyaran beşdarî tê de kir. Ev festival di warê xwe de festivala pêşîn bû ku di dîroka Kurdistanê de jî bo jenyarên her çar parçeyên Kurdistanê hate gerandin.

Li aliyê din di sala 2005'an de me Festivala Muzîka Kurdî li dar xist ku bi tenê jî bo jenyaran (sazbendan, saz sanatçisi) bû û jî her çar parçeyên Kurdistanê jenyaran beşdarî tê de kir. Ev festival di warê xwe de festivala pêşîn bû ku di dîroka Kurdistanê de jî bo jenyarên her çar parçeyên Kurdistanê hate gerandin.

Têkiliya kurdan û gelên din çawa dibînin? Xebata we bi hev re heye gelo?

Em hemû wan kêmineyên neteweyî û dinî ku li Kurdistanê tevî kurdan dijîn, wekî kurdistanî dibînin. Li aliyê din em kurd neteweyeke bindest û stembar in, kultur û ferhenga me hatiye qedexekirin, lewma em di êş û azara wan gelan digihên, divê em tu caran çav li dijminê xwe nekin. Li ser vê bingehê îro li şaxa me ya Kerkûkê kurd, tirkmen, suryanî/keldanî û ereb bi hev re kar dikin. Ji vê yekê pê ve, em girîngiyeke taybet di din kêmineyên dinî yên kurd wekî êzîdî, ehli heq û elewîyan, ji ber ku ew hem ji ber nasnameya xwe ya neteweyî û hem ji ya dinî têne perçiqandin.

Aniha wekî proje çî li ber destê we ye?

Em dê vê mehê me 3 kitêbên nû belav bikin; yek jê bi zimanê erebî ye ku li ser Kakeyîyan e. Ên din kurdî ne; ya yekem berhemeke sosyoantropolojîk e li ser guherîna pişeyê di gundên kurdan de, ya din jî ji stranên folklorîk ên devera Behdînanê pêk tê. Li aliyê din jî wekî cd jî em dê cdyaya Dengê Hewramanê çap bikin, ku ji stranên folklorîk ên Hewramanê pêk tê. Her wiha em dê albûma Mihemed Arif Cizrawî ku ji çend cdyan pêk tê û cdyaya Kawis Axa çap bikin. Wekî din di nav vê mehê de emê kitêba Stranên Folklorîk ên Botanê çap bikin, ku ji 2 cildan pêk tê. Di cilda yekem de 100 stran tevî nota û cdyan awaza wan cih digire. Cilda duyem jî dê di pêş da bê çapkirin. Projeya me ya mezin ji albûma Eyşe Şan e. Di vê albûmê de hemû stranên Eyşe Şanê tevî nota û jiyanameya wê cih digirin. Em aniha mijûlî nivisandina notayan û sere-rastkirina kasê û sêlikan in. Di pêş de jî em dê kitêba stranên devera Diyarbekir û Sêrtê tevî notayên wan çap bikin ku ji du cildan pêk tê.

Mamoste, têkiliya we û enstîtuyên din yên kurdî çawa ye?

Bi rastî heta niha em xerikî xwesazkirin û peydakirina çavkanî û berheman bûn. Wekî din jî ber arîşeya hatin û çuyin û danûstandinê, me nikarî ji alikarî û hevkarîya enstîtuyên din sûde û mifayê wergirin. Lê digel pîspor û şareza û dilxwazên folklor û kultura kurdî têkiliya me heye. Li aliyê din jî ber ku li parçeyên din ên Kurdistanê enstîtû nikarin bi serbestî kar bikin, em nikarin hevkarîyeke bi dilê xwe bi wan re bikin. Em hêvi dikin bi riya malper û telefon û serdanê bêhtir alikariya hev bikin.

Wer diyar e, wekî partiyên kurdan têkiliya enstîtuyên kurdan jî ne xurt û geş e?

Mixabin jî ber rewşa siyasî ya dijwar û berjwendi-yên partiyên çî li nav parçeyên Kurdistanê û çî jî li

derveyî welêt em nabin yek bend, ev yek jî karigeriyê li hevkarîya kulturî, edebî û civakî dike. Bi baweriya min divê di warê kulturî û ferhengî de em xwe ji siyaset û îdelolojîyê dûr bigirin û di vî warî da hevalbendî û hevkarîyê bikin. Divê em hemû bi hev re têbikoşin û hest û ramana xwe ya neteweyî xurtir û qewitir bikin da ku li hemberî nahez û xêrnexwazên kurdan li ber xwe bidin. Lewra divê em hesta xwe ya neteweyî bi hêztir bikin ku bingeha wê kultura neteweyî ye, da ku em bikaribin yekîtiyeke giştî û berfireh pêk bînin.

Mamoste em piçekî behsa Bakur bikin. Li ba we girîngiya Bakur çî ye?

Bi riya hevkarîyên me yên li bakurê Kurdistanê me karî digel çend berhevkarîyên folklorê peywendîyeke çalak û kara peyda bikin û me li gorî karî û zanîna xwe di demeke kurt de çend kitêb belav kirin.

Baweriya me ew e ku gelek çavkaniyên bijûn û destlênedayî li bakurê Kurdistanê hene, lewma divê em hemû hevkarîyê bikin da ku van çavkaniyan ji nemanê biparêzin. Li aliyê din her çend li her çar parçeyên Kurdistanê ziman û kultura kurdî qedexe bû, lê li Tirkîyeyê heya demeke dirêj tew pevya kurd jî qedexe bû, lewma gelek berhemên folklorîk û dab û nerîtên kurdan li ber nemanê ne, divê em dest bibin xwe û gavek zûtir wan bidin hev û bi awayekî modern arşiv bikin. Lewra em daxwazê jî hemû pîspor û şarezayan dikin ku têkiliyê digel me deynin, hevkarîya me xurtir û zêdetir be.

Li aliyê din cihê daxê ye, ji ber helwesta siyasî ya Tirkîyeyê em nizanin em dê bikaribin heta çî radeyê digel pîspor û dezgehên Bakur hevkarîyê bikin.

We heta niha bi tîpên latînî 8 kitêb çap kirine. Bi nêrîna we divê arîşeya alfabeyê ya kurdan çawa bê çareser-kirin?

Xelkê Başûr jî mêj de elifbaya erebî bi kar tîne, ger bi yekcarê vegere ser tîpên latînî komelgeheke bêbir û bêhoş derdikeve holê, lewma ev kêşe û arîşeya hanê berebere tê çareserkin, demeke dûr û dirêj divê. Îro roj Kurdistanê statuyeke yegirtî ya siyasî tune ye, lewma em nikarin alfabeyeke li kurdan ferz bikin. Li aliyê din başûrê Kurdistanê federasyoneke Iraqê ye û rewşa siyasî rê nade ku em bi yekcarî alfabeyeke nû bi kar bixin. Dema statuyeke yegirtî ya kurdan ava bû, hingê dê akademî û dezgehên hevbeş bêne danîn û ev kêşe û problem jî dê bêne çareserkin. Ya girîng ew e ku ji niha ve kurd fêrî şewezarên hev bin da ku di pêş da kêşe û arîşeyên me hêsantir bêne çareserkin. Îro roj li başûrê Kurdistanê divê alfabeya erebî li Bakur jî ya latînî bê xebitandin, lê baweriya me ew e ku di pêş da dê elifbaya latînî bê bikaranîn. ❀

İllet ve zillet, gurbet ve gürbet, fakr ve zaruret, makhuriyet ve mağduriyyet...

Emin Feyzi Bey'i tanır mısınız?

MEHMET BAYRAK

Türkiye'de, birçok Osmanlı aydını gibi **Emin Feyzi Bey** hakkında da ilk bilgileri veren, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte son tezkireci kabul edilen İbnü'l-Emin Mehmed Kemal İnal'dır. Sadrazam ve hattatların yanı sıra son Osmanlı şair ve edebiyatçıları konusunda da temel bir eser veren ünlü edebiyat araştırmacısı İnal, *Son Asır Türk Şairleri* adını verdiği 3 ciltlik önemli eserinde; diğer Osmanlı şair ve yazarlarının yanında çok sayıda Kürt şair ve edebiyatçısına da yer verir.

Bu ünlü Kürt edebiyatçılarından biri de; subay, şair ve yazar Emin Feyzi Bey'dir.

sonra Haleb'e ve Musul'a geçer.

Musul'da, Fransız papazlarına ait kütüphanede bulunan yirmi bine yakın ve çoğunluğu Fransızca olan kitapların incelenmesine ve düzenlenmesine memur edilir. İki kişiyle birlikte burada dört ay çalışarak, tüm kitap listelerini düzenleyerek vilayete teslim eder.

Bağdat'ın düşmesinden ve tehlikenin Musul'a yaklaşmasından sonra, bazı memurlarla birlikte Haleb'e geçer. Oranın da üç dört ay sonra aynı akibete uğraması üzerine, zorlukla Konya'ya geçer ve daha sonra İstanbul'a giderek yaşamını Mahmutpaşa'da

Baltacı Hanı'nda sürdürür. Son yıllarını Üsküdar'da bir handa geçiren Emin Feyzi, felç olması üzerine Haydarpaşa Hastanesi'ne yatırılır. Yıllarca hastanelerde kalan Emin Feyzi, 6 Mayıs 1929 yılında Darülaceze'de vefat eder ve Kasımpaşa'da Okmeydanı'nın alt tarafındaki tekkenin yanına gömülür.

Emin Feyzi Bey, bugün birer nüshası Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özge Kitapları ile İstanbul Millet Kütüphanesi/Alı Emiri Kitapları arasında bulunan *Eser-i Hayat-ı Fezzi* adlı kitapçığında; binbir zorluk ve meşakkat içinde geçen 69 yıllık ömrünü, düz anlatımda (seci) olarak adlandırılan şu uyaklı sözlerle özetler: "*Hasılı ömrüm hep keder ve elem ile geçdi. Sergüzeşt-i ahvalım şu suretle hülasa edilir: İllet ve zillet, gurbet ve gürbet, fakr ve zaruret, makhuriyet ve mağduriyyet... Cilve-i kader, bu ahvalın cümlesini bana gösterdi.*" (İ. M. K. İnal: *Son Asır Türk Şairleri*, 3. bas. Dergâh Yay. İst. 1988)

Edebi Kişiliği

Kendisini doğrudan tanıyan M. K. İnal, gözlemlemini şöyle aktarıyor: "*Emin Feyzi Bey, Süleyman Nazif merhum aracılığıyla birkaç kere evime geldi, eserlerinden birer nüsha getirdi. Gayet terbiyeli, dinine bağlı, mütevazı, fen ve teknikte uzman; edebiyatçı bir kişi idi. Birçok*

Kısa özgeçmişle Emin Feyzi Bey

Güney Kürdistan'daki Süleymaniye'den Derviş Abdülkadir Ağa'nın oğlu olan Emin Feyzi, 1862 yılında bu şehirde doğdu. İlk ve orta eğitimini burada yapan Emin Feyzi, Bağdat'ta askeri liseyi bitirdi. Daha sonra İstanbul'a gelerek, Mühendishane'nin topçu bölümüne girdi ve 1883'te teğmen rütbesiyle mezun oldu.

Osmanlı ordusunda topçu subayı olarak görev yaptı. Hava değişimi dolayısıyla Bağdat'ta bulunduğu sırada askeri ortaokul ve lisede matematik ve coğrafya öğretmenliği yaptı. 1886'da yüzbaşılığa yükselen Emin Feyzi, bir süre Harp Okulu'nda ve Kuleli Askeri Lisesi'nde yazı yazma (kitabet) öğretmenliği yaptı. Bir süre Bağdat Askeri Ortaokul (Rüştiye) Müdürlüğü de yaptıktan sonra, binbaşı ve miralay rütbeleriyle Bağdat'ta ve Musul'da topçu komutanlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1913'te emekliye ayrıldı.

Emeklilikten sonra Süleyman Nazif'in önerisiyle bir ara Musul Belediyesi'nde mühendis olarak çalışan Emin Feyzi, daha sonra İstanbul'a, oradan da incelemelerde bulunmak ve tedavi görmek üzere Viyana ve Paris'e gider. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yeniden İstanbul'a döner ve bir süre

konular üstüne konuştuk, tümünde söz sahibi olduğunu gösterdi. Kerküklü ünlü şair Şeyh Rıza'nın (Talabani) meclislerine devam ettiğini ve edebiyat alanında ondan yararlandığını söyledi." (Age, s. 424)

Ünlü Kürt tarihçi ve yazar Mehmed Emin Zeki Bey de, onun başta spor ve edebiyat olmak üzere birçok alanda bilgili ve faziletli bir insan olduğunu vurguladıktan sonra, şunları söyler:

"Emin Feyzi Bey, milletine karşı gayretli bir insandı. Bilim ve edebiyatla ilgili çalışmalar yaptı. Kendi nefesine düşman, başkasına dost olan bir insandı. Kendini zorlamadan normal bir yaşam sürdü. Çapı küçük ama anlamı büyük birçok eser bıraktı. (...) Edebiyat ve şiir konusunda üstün bir yere sahip olan Feyzi Bey, Paris İlim Komisyonu'nun da üyesiydi. Bu komisyon tarafından kendisine diploma ve madalya verildi. Meşhur Kürt şairi Şeyh Rıza Talabani, onu takdir edenler arasındaydı." (M. E. Zeki: Kürd ve Kürdistan Ünlüleri, Özge Yay. Ank. 2005, s. 114-115)

M. Kemal İnal, Feyzi Bey'in kısa bir evlilik döneminden sonra hep bekâr olarak yaşadığını ve tüm yaşamını çalışmaya ve üretmeye verdiğini; tüm maaşını da İstanbul'daki İranlı ve Ermeni matbaacılarla ve kitapçılara vererek, kitaplarını yayımladığını bildirir.

Eserleri

Emin Feyzi Bey, felsefeye, askerliğe ve fen bilimlerine ilişkin birçok eserinin yanı sıra; özgeçmişini işlediği *Eser-i Hayat-ı Feyzi*, şiirlerini topladığı *Şuaât (Mecmua-i Eş'âr)*, Kürdistan'ın ve Baban Kürtleri'nin tarihi niteliğindeki *Şûn-ı Kurdistan* ve Cumhuri-

yet'in ilanından hemen önce İstanbul'da Kürtçe yayımlanmış olan son Kürdoloji eseri niteliğindeki *Encümen-i Ediban-ı Kurd* adlı eserleriyle bilinmektedir.

Yazarın, basılmamış eserleri de bulunduğunu, ancak hastane şartlarında bunların kimlerin elinde kaldığının bilinmediğini, Mahmud Kemal İnal üzülerek ve hayıflanarak kaydeder.

Kürdistan ve Baban hükümetlerinin tarihi niteliğindeki Türkçe eserine Türkiye kütüphanelerinde rastlayamadım. Ancak, Kürt edebiyatçılarına ilişkin antolojik eserinin bazı nüshaları İstanbul kütüphanelerinde bulunuyor ki, eser, bu konularda çalışma yapanların temel kaynaklarından biridir. ✨

Şiirlerinden Örnekler...

Bedia'dan...

Bad eser dâmân-ı gülden şahsan titretir
Aşkın ah-ı hazini zülf-i yarı titretir

Dil nasıl takat getirsin nara-yı mestaneye
Bülbülün feryadı sahn-ı lâlezârı titretir

Dest-i bidadı sabadan goncadır aşüftehal
Zur-ı bazı-yı mahabbet kalb-i zârı titretir
(...)

(Bağdat - 1323/1907)

Dide-i Fettan

Mâh-ı nev olmuş cemâlınden münevver sevdiğim
Encüm-ü yârâne sensin mihr-i enver sevdiğim
Ru'yet-i didârın oldu ayd-ı ekber sevdiğim
Ben seni terk eylemem ta rûz-i mahşer sevdiğim
İşte oldum dergâhında abd-i kemter sevdiğim

(Bağdat - 1314/1898)

1908 Meşrutiyet Devrimi üstüne 7 dörtüklü bir şiirin iki kıtası:

Hürriyet

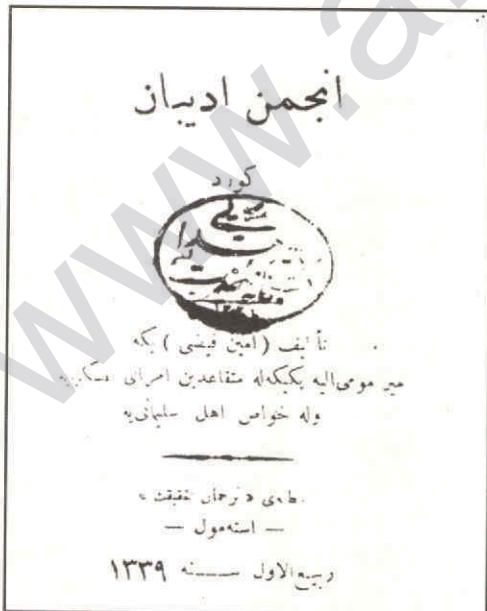
Bihamdillah erişti devre-i gülzâr-ı hürriyet
Cilâdar etti çeşm-i ümmeti didâr-ı hürriyet
Dil lahevtiyanda iktisab-ı inşirah etti
Yetiştikde semah-ı âleme ahbâr-ı hürriyet
(...)

Bugün âmâlimiz hep i tilâ-yı şân-ı ümmettir
Teceddütle terakki mukteza-yı akl u hikmettir
Usul-u nazma da verdi teceddüt feyz-i ulviyet
Hayat-ı cavidanı bahş etti eş'âr-ı hürriyet

(Bağdat, 1324/1908)

Emin Feyz Bey'in, acılı yaşamını özlü biçimde anlatan bir rübaisinin Türkçe çevirisiyle sözlerimizi noktalayalım:

Gam ordusu saldırınca ömrümün düzeni yıkıldı
Huzur imkânsızdır, hâlim perişandır
Beden kasrının temeli ey yüz, Allah için söyle
Dünya olayları o binayı yıktı, kuvvet kalmadı, belim kırıldı

1923'te İstanbul'da yayınlanan
'Encümen-i Ediban-ı Kurd'un kapağı

'Ya Türkçe ya hiç' mi dillerin kardeşliği mi?

ONUR BAKIR

Gönül Yarası filminden bir sahne kazınmıştır belleğimize. Nazım öğretmen, pavyonda çalışan Dünya'yı doğum gününde bir türkü bara götürür. Aynur sahne alır, Dar Hejiroke'yi (İncir Ağacı) söylemeye başlar: "*Hejira çiyaye/ Delala çiyaye/ Dar hejiroke/ Xem rewinoke*" (Dağların inciri/Dağların güzeli/ İncir ağacısın/ Gam götürürensiz). Dünya ağlamaya başlar.

Nâzım öğretmen sorar:

- *Kürtçe biliyor musun?*

- *Hayır.*

- *Peki niye ağlıyorsun?*

- *Bu türküye ağlamak için Kürtçe bilmek mi lazım!*

Dünya 'önce insandır' çünkü. Acı, mutluluk, aşk, öfke insana dairdir; hangi dilde ifade edilirse edilsin, insana temas eder, dokunur, insanın içine işler. İnsan ortak paydasının önüne ırkı, milliyeti, dini, dili geçirenlere inat, insani değerler insana kardeşliği ve eşitliği anımsatır. İşte bu yüzden başkasının milliyetini, dinini, dilini, rengini yok saymak, hor görmek, aşağılamak, yasaklamak, yalnızca bu kimliklere ve bunları taşıyanlara değil, insanı insan yapan değerlere, tüm insanlığa yapılmış bir saldırdır. Ne yazık ki yakın tarihimiz ve içinden geçtiğimiz dönem, bu saldırının örnekleri ile doludur.

"*Türkiye Barışını Arıyor Konferansı*'nin açılışında, tek çıkış yolunun "*barış, kardeşlik, eşit ve özgür bir birliklik*" olduğunu vurgulayan Yaşar Kemal, konuşmasının sonunda, söylenebilecek tüm sözleri bir cümlede özetlemişti: "*Ya demokrasi ya hiç!..*"

Konferanstan bir süre sonra sokaklarda "üç hilal" imzalı yazılamalar boy gösterdi: "*Ya Türkçe, ya hiç.*" Anadolu topraklarında konuşulan diğer dillerin, Kürtçenin, Lazcanın, Arapçanın, Ermenicenin, Çerkezcenin ve diğer dillerin varlığını yok saymanın ötesinde bir tutumdu bu; "*Ya sev, ya terk et*"in dile uyarlanmış biçimiydi. Türkçe dışındaki dillerin konuşulması tartışma konusu bile olamazdı; Türkiye coğrafyasında yaşayan halklar, ya Türkçe konuşacak ya da susacaktı bu anlayışa göre. Ötesi yoktu. İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biri konuşabilmesiye eğer, bu tutum insanın diline kilit vur-

ma çabasından başka nedir ki? İnsanlığın başına gelen en büyük belalardan biri olan faşizmin, faşist anlayışın dışı vurumu, başka nasıl anlatılabilir ki? Bu saldırganlığın hedefi Türkiye'de yaşayan halkların da ötesinde, insanlığın ta kendisi değil mi?

Çok dilli belediyeçiliğe resmi 'sur'

Bu tartışmada resmi tutumu nereye konuşlandırmalı? 2004'ten bu yana hem de devlet televizyonu olan TRT'de "*Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde radyo-tv yayını*" adı altında, sınırlı ve yetersiz de olsa, Kürtçe, Arapça, Boşnakça ve Çerkezce yayın yapılıyor. Bir başka deyişle, bizzat devlet Türkçe dışındaki dil ve lehçelerin varlığını kabul ediyor ve bir kamu kurumu olan TRT aracılığıyla bu dil ve lehçelerde yayın yaparak bir "kamusal hizmeti" yerine getiriyor. Ancak bir başka kamu kurumu, Sur Belediye Meclisi, "*çok dilli belediyeçilik*" ilkesiyle, resmi yazışmalar dışında belediyeçilik hizmetleri çerçevesinde Türkçenin yanı sıra yöre halkının kullandığı Kürtçe, Ermenice, Arapça, Süryanice ve İngilizce dillerinde hizmet verme kararı aldığı anda akan sular durdu. Derhal soruşturmalar açıldı, İçişleri Bakanlığı, Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirtaş ve Belediye Meclisi'nin görevden alınması için Danıştay'a başvurdu.

Devletin hukuki dayanağı/kılıfı, Anayasa'nın "*Resmi dil Türkçedir*" maddesi ile Yerel Yönetimler Yasası'ydı. Bir belediyenin hizmet vermekle yükümlü olduğu vatandaşlara, bu hizmetleri en uygun koşullarda götürmek için çalışma başlatmasından daha doğal, daha insani ne olabilirdi ki? Bu çaba, belediyenin yasalarla tanımlanmış görevi, hizmet alan vatandaşların da hakkı değil miydi? Türkçe bilmediği için kamu hizmetlerinden yararlanamayan bir Suriçili'nin en temel insan hakkı ihlal edilmiş olmuyor muydu? Örneğin belediyenin yaptığı bir sağlık taramasında, belediyede çalışan hekim, yalnızca Kürtçe konuşabilen hastasıyla Kürtçe iletişim kurması yasaklandığı için, hastasına hizmet veremediğinde,

hastanın "sağlıklı yaşama hakkı" ihlal edilmiş olmayacak mıydı? Hangi yasa, Anayasa, "yaşam hakkı"ndan daha üstündü?

Sorular çoğaltılabilir ancak esas olan, çok dilli belediyeçiliğin önüne dikilen resmi "sur"ların, insanı insan yapan "hakları" çiğniyor olmasıdır. Türkiye'de Türkçenin dışında farklı dil ve lehçelerinin kullanıldığı gerçeğini kabul eden devlet, bir adım sonra bu gerçekliği inkâr noktasına gelmekte, "inkâr, imha, asimilasyon" politikasının da ötesine giderek, doğrudan insanlığı hedef almaktadır.

Resmi politikalar gereği...

Çok dilli belediyeçiliğin tartışıldığı dönemde, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun internet sitesinde, çalışanlara yönelik hazırlanan ankette, Türkçe ve Kürtçenin "yabancı diller" arasında sayıldığı ortaya çıktı. Kıyameti koparan Türkiye Kamu-Sen'e bağılı Türk Büro-Sen'in girişimleri üzerine Çalışma Bakanlığına devreye girerek, bu seçenekleri kaldırttı. Ön incelemede "yanlışlık yapıldığı" sonucuna ulaşıldı. Bazı memurların Türkçeyi "yabancı dil" olarak işaretlediği basına yansıdı. Derken, Türk Büro-Sen avukatı Alperen Pektař, Sosyal Güvenlik Kurumu üst düzey yöneticileri hakkında Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulundu. Pektař'ın açıklamaları hayli dikkat çekiciydi: "Anket formlarını dolduran ve Kürt kimliğine sahip olduğunu düşünen bazı memurlar anadilleri Kürtçe olduğu gerekçesiyle Türkçe dilini yabancı dil olarak işaretlemiştir. Ülkemizde konuşulmayan başka millet ve devletlere ait diller, yabancı olarak nitelendirilebilirken, ülke dışında bir Kürt devleti olmadığı halde ülkemizde konuşulan lehçenin yabancı dil olarak tespiti maksatlıdır. Resmi politikamız gereği devletimizin Kuzey Irak'taki yer alan aşiret oluşumunu devlet olarak tanımamasına rağmen devletin bir resmi kurumunun Kürtçeyi yabancı dil olarak tanımlaması siyasi tanımanın ilk adımıdır."

Bu açıklama resmi zihniyeti, ideolojiyi, politikayı birçok yönüyle gözler önüne seriyor. "Geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçeler" ifadesinde açıkça zikredilmeyen "Kürtçenin bir dil değil, lehçe olduğu" iddiası ete kemiğe bürünüyor. Dil, ulus tanımının temel bileşenlerinden olduğu için, "Kürtçenin bir dil olmadığı" iddiası Kürt ulusunun inkârına kadar gidiyor. Bu inkâr doğal olarak, komplo teorilerinin üretilmesine zemin hazırlıyor. Satır aralarında, "Karda yürürken kart kurt sesleri çıkaran dağ Türkleri" anlayışı görülebiliyor. "Kürt kimliğine sahip olduğunu düşünenlere", "Sen Türksün" deniyor. Açıkça, bir ulus ve o ulusun

dili inkâr ediliyor.

Birleşmiş Milletler "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Anlaşması"na göre, soykırım "ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek niyetiyle işlenmiş (aşağıdaki) eylemlerden herhangi biridir". Aşağıda sıralanan eylemlerden biri de, "Bir grubun mensuplarını bedensel veya ruhsal olarak ciddi şekilde yaralamak"tır ve soykırım "insanlığa karşı işlenmiş suç"tur. Tanımdan hareket ederek soralım: Bir ulusal grubun varlığını, dilini inkâr etmek, o ulusu ruhsal olarak ciddi şekilde yaralamak değil midir? Bir ulusun mensuplarını sistematik biçimde tek tek öldürmek soykırımsa, üstü örtülü de olsa bir ulusun aslında ulus olmadığını öne sürmek, bir ulusu hiçe saymak, soykırım sayılmaz mı? İnsanlığın bir kısmının etnik aidiyetini yok saymak, bizzat insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak düşünülemez mi? Hukuki bakımdan tartışması bir yana, insana dair bir kimliği yok etmek, insanlık vicdanını, onurunu yaralamaz mı?

Bir uzun yürüyüş...

Sorularımız çok, sorunlarımız da... Ancak bugün artık sorunlara ilişkin soruları çoğaltmaktan çok, yanıtları aramaya ihtiyaç var. Türkiye Barışını Arıyor Konferansı ile başlayan süreç de bu yanıtları arıyor. Konferansta da dile getirildiği üzere önce "barışın ortak dilini" üretmek ve yaygınlaştırmak gerekiyor. Bu arayış, farklılıklarımızı üstünlük ya da karşıtlık unsuru yapmaksızın "insan" paydasında buluşmaya, eşit, özgür ve kardeşçe bir yaşama giden yolun taşlarını döşüyor. Yukarıda örneklerini sıraladığımız saldırganlığın aslında tüm insanlığa yöndediğini anımsamak, her şeyden önce "insan" olduğumuzu duyumsamak da hepimizin omuzlarına bu yürüyüşe katkı sunma sorumluluğunu yüklüyor. Tüm ırkçı, milliyetçi, şoven saldırılara rağmen, Hrant Dink'in cenaze töreninde yan yana yürüyen yüz binler, insana dair umudu yeşertiyor. Yüzyıllardır Anadolu topraklarında yan yana kullanılan, birbirinden beslenen diller, halkların "kardeş" olduğunu bir kez daha anımsatıyor. Türkçenin Kürtlere, Kürtçenin Türklere "yabancı dil" olması, aynı acıları, ağıtları, umutları, aşkları paylaşan, farklı diller kullansalar da aynı coğrafyada kardeşçe yaşamaya çalışan halkların dillerinin birbirine "yabancılaştırılması" pek de içimize sinmiyor. Söyleyecek son bir söz kalıyor geriye:

Yaşasın dillerin kardeşliği! ❁

onurevensel@gmail.com

Peyva dawîn

YILDIZ ÇAKAR

Qet nepirse bêdengiya min,

...

Di nava qeleyeke mirinê de me,
Karwan, karwan eş derbas dibe di jiyana min de
Roja ku te ez terk kirim
Lembeyên qudrêtê hebo hebo vemirîn,
Diayên pîroz careke din li min neqelibîn.

Qet nepirse biyaniya min,

Di nava qeleyeke mirinê de me,
Karwan karwan eş derbas dibe; di şibakeyên aso-
yên min de
Ne haya min ji çirayê heye û ne jî roj li min hiltê
Ji ber ku te ez terk kirim.

Qet nepirse xeydokiya min,
Di nava qeleyeke mirinê de me,
Karwan karwan eş derbas dibe; di evîna min de

Roja ku te ez terk kirim, bûm şikestina te
Di peyveke negotî de.

Em her du bûne qeda û bela
Di bajarokekî xerabe de asê bûne çavên te
Ne min dibîne û ne jî xwe.

Qet nepirse lertzokiya min,
Di nava qeleyeke mirinê de me
Karwan karwan eş derbas dibe, di deryayên min
de
Min got, careke din nedize baranên min
Ku niha min şil dikin
Bi zimanê te...

Û zimanê te peyveke bêdeng bû,
Bêdengî navê katjimêrekê bû.
Ji bilî te hemû qelereşkên bênamûs,
Dibûn şimsîrek li ber deriyên lavayên min
Ku niha bêdengî jî belawela bû.
Û tirkê katjimêr jî dîn...

Qet nepirse şikestina min,
Di nava qeleyeke mirinê de me
Karwan karwan eş derbas dibin li ser parçeyê min
Parçeyên ku te wan binpêyî kir,
Niha kom bike ji bo xwe û ji bo min.

Qet nepirse windabûna min
Di nava qeleyeke mirinê de me, hêdî hêdî dimi-
rim.
Û tu nayî serdana min.

Qet nepirse tenê ez qala tenêtiya xwe dikim,
Ji bo mirineke bê wext
Tê bîra te,
Havîn bû, siyek rastî min hatibû.
Min navê wî pirsî; got Diyarbekir
Qet nepirse niha payîz e,
Bi karwanan payîz derbas dibin li ser siya te,
û
sî jî min terk kir û çavên te
"Ne min stêrk xwestin ji te û ne jî hey
Li ser erdnigariya dilê te parçeyek ax, sebebek û
lêborînek..."

Henekçi

ROŞAN LEZGİN

To vatêne qey hetê Homayî ra xusûsen seba henekan amebi viraştîş. Hadê ma qiseykerdiş û qalanê ey ra fek veradin, tena reyke çimê merdimî biginayne piro; senî ke merdimî biewnêne rûçikê ey ra, êdî destê merdimî de nêbi, bêhemdiye ra huyayîşî zor dayne kiçi.

Qalanê ey de qet qusûr çin bi. Henekê ey zî, rast a ke zaf weş henekî bîy. La çîyo xerîb no bi ke, hetanî nika tu kesî tey nêveto; hema ra zî kes tam nêzano ke gelo zaf zêde ra zekî bi, yan binêk saxik bi?

Çi qala ke fekê ey ra vejîyayne, wazena wa cenaze war de bo, hetanî ke merdim pê kîştî bigêro, huyayîşê kiçi ameyne.

Veyve û şahîyan de, dîwan û qonaxan de, kar û xebate de eke o verê merdimî de bîyne, keyf keyfê merdimî bi. La wexto ke birra zî yew cenaze bibîyne; şîn û eza-yîyan de, zafê reyan merdim xo rê fedîkar bîyne.

Senî merdim şer-mende û fedîkar nêbo?

Vajîme ke goristan de, tam a esna ke cenazeyî teslimê gorî kenê; tam wexto ke hema kes melul o; tam wexto ke giraniya mergî sey koyêk ništa sîneyê merdimî ser; to hew ke dî, camêrdê ma yew qale va û pîr-çî gina miletî ro...

De bêre û meşermaye!

Wina bîyne ke, zafê reyan êdî merdimî fedî kerdêne ke biewnîyo rîyê wayîranê cenazeyî ra. Zafê kesan bi aşman xo wayîrê merdeyî ra nimitêne.

Tena dewe de ney, dewanê dor û verî de zî name û vengê ey vila bibi. Mıntıqa de her kesî o şinasnaynê, coka, Homayî kerd ke êdî kesî zêde

zerrîya xo ey ra nêgirewtêne. Çünke her kes, goreyê xo ra pê qala ey huyabi.

Ê çendanê verî, rojêk, badê nimajê êreyî pîlê dewe gina piro merd. Pîlê dewe merdimêko namedar bi. Welat de şinasnaye yew merdim bi.

Dewijan cenazeyê pîlê xo berd camî de şut, kafen kerd. Mela û çend kesê ke wendişê înan esto, verê sereyê cenazeyî de ronîştî û dest pêkerd, cizbê Quranî wendî.

Dewijê binî zî hewşê camî de dorê keyayî de kom bîy. Hemîne qala xo kerde yewe ke roja bî-

ne hela şanî, şewa îneyî cenazeyê xo teslimê qebrî bikê. La camêrdê ma yê henekçi nat û wet ra qalî vatî, dewijan nêşna xo de bigêrê. Huyay.

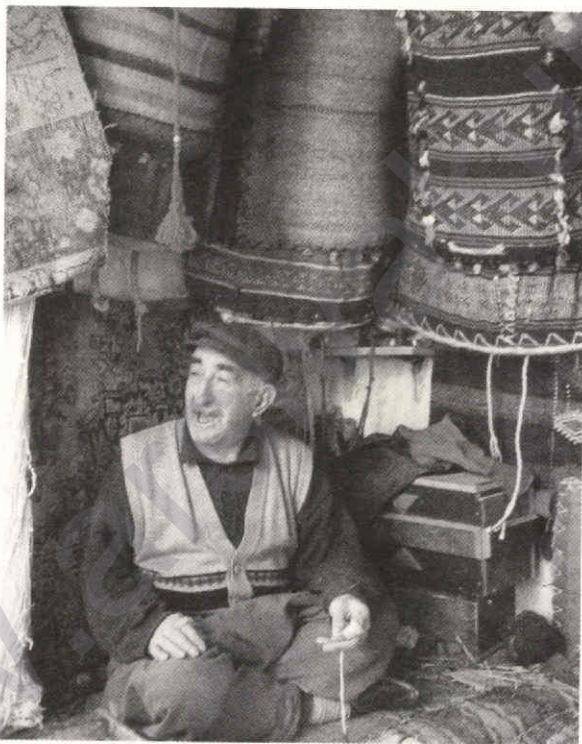
Keyayê dewe ewniya ke winî nêbeno. Cemati ra va:

-Gelî dewijan. Wext wextê henekan niyo! Ewro, ma rê rojêka giran a. Pîlê ma şîyo reh-ma Homayî ser. Pîlê ma yew merdimo şinasnaye bi, namedar bi. Nika ma dewijî xo bî xo yî; ma mîyan de keso xerîb çin o. De şima zî zanî, xebera mergî leze bena vila. Meştî seba wedartişê cenazeyî cayan ra mer-

dimê xerîbî do zaf bîyerî. Nara, ez ewnêna ke no qeşmer, senî ke qale fek ra vejêna, şima nêşnê xo de bigêrê, şima pê huyenê. Eke meştî, serê mezeli de, şima bi nê qaydeyî bikê, ma mîyanê şarî de rezil û riswa benê. Êdî ma nêşnê sereyê xo berz bikê!...

Welhasil keyayî nê derbarî de zaf çî vatî. Qalkerdişê ey epey ramit.

Dewijan hemîne qalê keyayî tesdîq kerdî. Hemîne va, "Eynî sey keyayî ya." La hemîne zî baş zanayne, eke yew qale zî fekê henekçi ra ve-

jîyo, kes nêşno xo de bigêro, do bihuyê.

Xirecirî epey dewam kerd. Her camêrdêk goreyê zanayîşê xo ra yew çî pêşniyaz kerd. Axir peynî de resay yew netîce. Hemîne qala xo kerde yewe. Naye ser o keya fetilîya henekçî ser de, va:

-Biewnî mi ra! Hero ti meştî keye ra mevejî-ye teber, hetanî ke ma cenaze wedarin. Serê merdimî ma hezar panot pere zî danê to. Tek û yek meştî meye serê mezeli!

Camêrdo henekçî binêk fikirîya, dima ra va:

-Keya, cezaya ke şima danî mi zaf giran a. Şima xo rê nêşnê bi fekê xo, la şima nêverdenî ez bîyera serê cenazeyê xo! Madem ke winî yo, eke dewijî heme wina vanî, wa bo, ez nêna.

Dewijî, xo rê bi nê qiseykerdişê ey zî huyay.

Kewt roja bîne, rast a ke cayan ra, welatan ra zaf merdimê xeribî ameybî şîn. Û camêrdo henekçî zî, se ke şan de vatibi, keye de mend. Nê-ame serê mezeli.

Cematî cenaze kerd gorr. Herre kerde ser. Heme ronîştî. Bêvengîye virazîya. Melayî tam dest pêkerdene ke telqîn biwano, a vîsteke de, dewijan ewnîya ke henekçiyê inan vejîya, ha yeno.

Semedo ke heme yê dewijan fetilîyay ewnîyay henekçî ra, coka heme şaro ke cayan ra seba cenazeyî amebi, ê zî heme fetilîyay ewnîyay. Melayê ke tam telqîn wendêne, bala xo day ke her kes hetêk ser ewnêno, ey zî fek wendişî ra verada, ewnîya ê hetî ser.

Henekçiyê dewe hêdî-hêdî ame, resa goşeyê dêsê dorê goristanî la nêkewt zere.

Melulîya mergî niştîbî serê cematî. Pittî nêginaye kesî ro. Perperîke biperrayne, vengê baskanê aye ameyne merdimî. Her kes seba wendişê telqînî hindava xo de ronîştîbî, destê xo naybî pêser û sey kerra vindertîbî.

Henekçî, teberê goristanî ra yew destê xo na dêsî ser, epey ewnîya cematî ra. Ey zî dî ke her kes ha ewnêno ey ra. A game, va:

-Gelî dewijan, şima şan de soz da mi, şima bi fekê xo va, "Eke ti nîyerê serê mezeli, ma her yew hezar panot pere danê to." Şima zî dî ke ez nêameya serê mezeli. De qet nêbo hema ke şima vila nêbîyê, peranê mi bidêne mi. Mi keyeyê xo heme arêdayo; mi pot û pertalê xo piştê. Ez xo rê na dewe ra ewro bar kena, ez şona!

Na qale dewijanê ey rê mergî ra zî xirabêr ameye. Û na reya verêne bî ke tu kes bi qala henekçî nêhuyabi. ✨

Çend wêne

-1-

Bahozê ji rewrewkê re got:

-Bi dûr bikeve, xwe bide alî,

Te xelk bizdandin bi dîtina wan

Pêlên derewîn.

Rewrewkê lê vegerand:

-Ta ku sîtemkarên wek te hebin,

Wê xapînokên wek min jî hebin

De ka emê her du xwe tune bikin ?!

-2-

Dara Hinarê gazî dara Zeytûnê kir:

-Wa dara Zeytûnê!

çima tu jî xwe wek min tazî û rût nakî?

Dara Zeytûnê lê vegerand:

-Heger te zanîba bê çendî tu kirêt û

megrûdî yî, te jî xwe tazî ne dikir...

-3-

Qenco ji neqenco pirsî:

-Pepûko! çî te daye pey qencyê û

zarokên te têr nan naxwin!

De hela tu jî weke min bike,

Tê bibîne bê çawa rewşa te xweş dibe..

Qenco lê vegerand:

-Ji ber yê wekî min, yê wekî te hene

Zarokên te para zarokên min dixwin

Ezê wekî xwe bimînim tu wekî xwe bimîne

Ma ne Kurdan jî mêj ve gotine:

"Qenc kiro bi xwe kiro, xerab kirio bi xwe kiro!"

-4-

Yê bêşerm û fedî gazî birayê xwe

Yê bişerm û fedî kir:

-Çima tu wisa bi kul, xem û êş î?

Birayê wî lê vegerand:

- Heger bêvila te bişewitiya

Bêgûman tê jî wekî min bi kul û keser bûya..

Konê Reş

Kurdên Bakur koka darê ne û em şaxên wê darê ne!

HEVPEYVÎN: SALÎHÊ KEVÎRBÎRÎ

Navê wî yê rasteqîn Selmanê O. Abdo ye. Lê bi navê Konê Reş tê nasîn. Konê Reş, di sala 1953'yan de li gundê 'Doda' ku dikeve navbera Amûdê-Qamişloyê hatiye dinê. Salên dirêj e ku daye pey ziman, folklor û toreya gelê xwe. Li gorî bilêvkirina wî, heta niha di 43 kovar, rojname û belavokên kurdî de nivîsiye/dinivîse. Piştî Osman Sebrî, Cegerxwîn, Qedri Can, Tîrêj, Keleş û Rezoyê Osê; kesê pêşin e ku li Binxetê bi zimanê kurdî nivîsandiyê.

Konê Reş, xwediyê kovara 'Gurzek Gul' (1989-1992 /Qamişlo) bû. Tevî A. Baqî Huseynî, heta hejmara 10'an, paşê wî bi tena serê xwe berpirsariya kovarê kir.

Wî heta niha gelek xelat wergirtine. Di sala 1998'de, bi boneya -100'emîn Salvegera Rojnamegeriya Kurdî- Xelata Zêrîn' ji Hikûmeta Kurdistanê wergirtiye. Her wiha di sala 2000'i de, ji hêla Wezîrê Rewşenbîrî ya Hikûmeta Herêma Kurdistanê Felekkedîn Kakayî ve, bi helkeftina Festivala Cizîrî li Duhokê hatiye xelatkirin. Di avrêla 2006 an de, li Festivala Bedirxan a sêyemîn de - Hewlêr- xelata festivalê stand. Di sala 2004'an de jî, xelata Festivala Bedirxan a yekemîn -Silêmanî-standibû.

Konê Reş, wekî yek ji helbestvanên cihani 'Poetas del Mundo' hatiye destnîşankirin. Di nav 8 helbestvanên Kurdîstani de jê re rûpelek hatiye vekirin. Hêjayê gotinê ye ku yekemîn car e, navê Kurdistanê li cihê cihani bi helbestvanên xwe, di nav dewletan de bilind dibe hatiye nişandan.

Berhemên Konê Reş ên çapbûyî:

Serpêhatiyên Miran (I), Beyrût 1991, Mir Celadet Bedirxan, bi erebî Şam 1992, bi kurdî Stokholm, 1997, Serhildana Sasonê, 1925-1936, Şam 1995, Osman Sebrî, 1905-

1993, Şam, 1997, Komela Xoybûn û Bûyerên Rojane yê Şoreşa Araratê, Hewlêr, 2000, Pirtûka Qamişlo, lêkolîn bi erebî, Stenbol 2003 û Heleb 2004, Welato, helbest, Beyrût, 1998, Dergehê Jin û Evînê, helbest, Beyrût, 2001, Cûdî Çiyayê Miradan, helbest, wergerandina Hejar Îbrahîm, Şam 2004, Dara Çinarê, helbest, wergerandina Îmad Elhesen, Şam 2006, Sipan û Jin, I. Beyrût, 1993, Şagirtê Bedirxan im, helbestên zarokan: II. Beyrût, 1996.

Konê Reş Endame PEN'a Kurd a Almanyayê ye û Qamişloyê diji.

Me hevpeyvîneke bi Konê Reş re pêk anî...

Kerema xwe re ji me re behsa pêvajoya edebiyata kurdî li Başûrê Rojava bike.

Li Başûrê Rojava (Kurdîstana Suriyeyê) pêvajoya edebiyata kurdî ya nivîsandî, ji weşandina Kovara Hawarê destpê dike. Kovara ku Mîr Celadet Alî Bedirxan di sala 1932'yan de li Şamê diweşand û di nav kurdên Cezîrê de belav dikir.

Helbet rabirdûyek hebû ku tesîra xwe li Bedirxaniyan jî kiribû, ne wisa?

Helbet wisa ye! Akam û bandora yekem ya vê pêvajoyê, bi saya diwanên Melayê Cizîrî û Mele Ehmedê Xanî; her wiha bi saya tekiyeyên oli

bû ku li bajar û bajarokên Cezîrê belav dibûn, şayanî gotinê ye. Heger em van tekiyeyan bi nav bikin, dê ev nav derkevin pêş: Xizna, Til Merûf, Hilwe, Êndiwerê, Amûdê û Qamişlo. Li hêla din, rol û akama dengbêjan pîr mezin bû di parastina zimanê kurdî de: Silo Koro, Omerê Kor, Demir Elî, Mala Şêxê Nado, Mala Remo û hwd. Piştî wan, rola nifşekî din hat meydanê. Wekî: Rifetê Darî, Aramê Dikran, Seîd Yûsif, Mehmûd Ezîz, Mihemed Şêxo û gelekên din, peyva kurdî ya resen di nav tîlên tembûr û dengê xwe de parastin.

Piştî wê pêvajoya ku te behs kir, navên ku derketine û derdikevin pêşê kî ne?

Piştî wê qonaxê rola pênuşan tê. Pênuşên ku beşdari di ronikirina rûpelên Kovara Hawarê de kirin: Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedri Can, Dr. Nûredîn Zaza, Mele Ehmedê Namî, Reşîdê Kurd û gelek kesên din. Mixabin piştî ku Kovara Hawarê rawestiya, gelek kesan ji van rewşenbîr û helbestvanan dev ji karê wêjeyî berdan û dest bi siyasetê kirin. Hin ji wan jî, ji ber tirsê dev ji karê xwe berdan. Ji bo hin kesan jî feqîrî û belengazî bû kelem. Lê Cegerxwîn ji ber akama êş û birinên miletê xwe, biberdewamî di afirandina xwe de karkir. Bi wêrekîbûn, bêtirs û bêxem meşîya û giha ku derê û nivîsand.

Bi vî awayî em digihîjin nîfşê meleyan ku ketin bin bandora Melayê Cizîrî, Melayê Xanî û Feqiyê Teyran. Ew kes jî ev bûn: Mele Nûrî Hesarî, Mele Ehmedê Paloyî, Mele Ehmedê Zivingî, Mele Ebdilselamê Nacî, Mele Tahir, Şêx Ehmedê Şêx Salih û gelekên din. Piştî vî nîfşî em digihîjin van helbestvanan: Tirêj, Yûsif Berazî, Omerê Leilê, Keleş, Rezoyê Osê, Derwêşê Derwêş û ez Konê Reş.

Li vê derê mamoste Cegerxwîn hewl da ku valahiya Hawar û Ronahiyê dagire. Lewre di sala 1968'an de dest bi weşandina kovara Gulîstanê kir. Piştî di sala 1979'an de, di bin şîreta Osman Sebrî de, Mecîdê Haco û Mele Tahir kovara Gelawêj derxistin. Mele Hesenê Kurd kovara Agahî di sala 1980'yî de weşand. Mixabin tevahiya van kovaran di weşandina xwe de berdewam nekirin.

Di destpêka sala 1980'yî de, karwanên rewşenbîrî ji Kurdistana Bakur û Başûr jî ber zilm, zor û sitemkariyê xwe berdan nav Başûrê Rojava û li vir qonaxeke din list. Gelek ji qamên entelektuelên kurd, bi xwendina bilind xwe berz kirin. Hingê wêjeya Kurdî jî nûve vejîya û geş bû. Her wiha bi rengêkî taybet piştî vegera rewşenbîrên ku li derveyî welat dijîyan, bi rêka weşandina Kovara Stêr, civîyan û jî bo berzîkirin û êşkerekirina dengê wêjeya Kurdî bi saya kesên wekî Rezoyê Osê û Zagrosê Haco ku kursên zimanê kurdî li nav rewşenbîrên Cizîra Binxetê vekirin. Ji aliyekî din ve Kovara 'Pêşeng' bi zimanê Kurdî; rojnameya 'Gel' bi zimanê Erebi jî rex şehîdê nemir Samî Ebdirehman ve hatin weşandin. Roleke berbiçav ya romanîvîs Bavê Nazê heye mesela. Bi taybetî romana 'Çiyayên bi Xwînê Avdayî'...

Ji salên 1990'î û vir ve em pêrgî qonaxeke nû tîn. Her wekî li Bakurê Welêt, salên 90'î li Başûrê Rojava jî ronesanseke edebî bi xwe re tîne. Ne şaş im bawer im?

Heta asîmana mafdar î, rast e û di cih de ye gotina te Salih... Bi salên 1990'î re, qonaxeke nû xwe diyar kir. Hingê ev nivîskar hatin xuya kirin: Rezoyê Osê, Konê Reş, Derwêşê Derwêş, Ferhadê Îçmo, Dildarê

Mîdî, Xelîlê Sasûnî, Hadî Behlewî, Ebdilbaqî Huseynî, Qado Şêrin, Ferhad Çelebî, Mihemed Şêxo û Hefiz Ebdirehman, Seydayê Tirêj, Dr. Mihemed Bekiro, Salihê Heydo, Mehmûd Sebrî, Dr. Mihemed Bekiro, Rêwî û Ebidrehman Alûcî, Yûsifê Berazî, Lawkê Hajî û Dîlan, Xemgînê Remo, Fethela Huseynî û Mahîn Şexanî. Li bajarê Amûdê; Deham Ebidilfeta, Helim Yûsiv, Mala Huseynî. Li bajarê Tirbespiyê; Tengezarê Marîni, Kamîran Haco, Zagros Haco, Ezîz Tûma û Hoşeng Biroka. Li bajarê Dêrikê; Ehmedê Şêx Salih. Li Êndîwerê Omerê Leilê û Salihê Cango.

Kurdên ku bi zimanê erebî dinivîsin û di nava ereban de jî baş têne naskirin kî ne gelo?

Di serî de Selim Berekat heye. Camêr xwedî navekî pir bilind e di nava tevahiya ereban de. Mîna Yaşar Kemalê kurdên bakur e! Navê din jî ev in: Taha Xelîl, Luqman Dêrikî, Dr. Serbest Nebî, Dr. Farûq Îsmail, Ibrahîm Elyûsiv, Ehmed Ismail, Mihemed Afif Huseynî, Xalid Cemil Mihemed, Hewas Mahmud, Mihemed Qasim (Ibin Elcizîre), Ibrahîm Mehmûd, Meşal Temo, Cemîl Darî, Munîr Xelef, Edîb Hesen Mihemed, Abdulrehman Alûcî.

Helwesta Dewleta Suriyê ligel weşanger, edib, nivîskarên jî helwesta ku nişanî gelê jî rêzê ne cuda ye bawer im. Bo nimûne kovarek, rojnameyek, kitêbek di nava şert û mercên çawa de derdikeve?

Salihê Delal; hema bi kurt û kurmançî bibêjim. Bawer bike ku li Sûriyê tu şert û mercên weşangeriyê tune. Ji bo weşangeriyê bikî, divê di xizmeta Partiya Baas de bî. Weşangerî jî Baas re tê kirin. Sebaretî me kurdan di destpêka salên 1990 û virde, hinekî çavgirtin jî çapkirina pirtûkên bi zimanê kurdî re hate pê. Di wan salan de gelek diwan, kovar, pirtûk hatin çapkirin. Ew jî bi dizî û heger bihatina girtin cezayê wê mezin bû. Me tevan pirtûkên xwe di rêka çend kesên kurd - ku malên wan li Şamê bûn û çapxane nas dikirin - çap dikirin. Wan jî li gorî kêfa xwe pere jî me distandin. Ango bazirganiya zimanê kurdî dihate kirin. Ev çend sal in ku yasayên çapemeniyê yê nûh li Sûriyê derketine. Bi van yasayan, ew rêka biçûk jî ji ber me hate girtin. Ji neçarî em çavê xwe berdidin Başûrê Kurdistanê, Ewropa û Stenbolê.

Bi baweriya min, li Binxetê gelek asteng û arîşe li pêş weşangeriya kurdî hene. Weşangeriya kurdî li Binxetê, bi qedexebûna zimanê kurdî û demokrasîyê ve girêdahî ye. Çendî demokrasi konê xwe vegire û qedexebûna zimanê kurdî rabe, wê weşangeriya me jî, li pêş bikeve. Em li hêviya wê rojê ne. Ew roj nêzik dibe!

Hûn kurdên li Suriyê tipên latînî bikar tînin. Lewre jî kurdekî bakurî, ji kurdekî başûrî zêdetir jî we fêhm dike. Li ser zê-

debikaranîna alfabejan di nava kurdan de fikra te çi ye?

Xweş e ku ez bi gotinekî Mîr Celadet Bedirxan dest bi bersiva pirsê te bikim: *'yekitiya miletê kurd bi yekitiya zimanê kurdî têtê pê. Di yekitiya zimên de, gava pêşin jî yekitiya herfan e. Yanî jî bona nivisandina zimanê miletê-kî, divêt zana û xwendewarên wî miletî bi tevayî jî bona zimanê xwe elfabeyekê bibijêrin û heke di wî zimanî de çend zar hene, zar hemî bi wê elfabayê bêne nivisandin.'* (Hawar, hej. 10, sal 1932)

Di sala 1932 an de, Mîr Celadet Bedirxan kovara xwe Hawarê li Şamê, bi tîpên latînî weşand û naveroka wê bi berhemên nivîskarên kurmançan û soranan xemiland. Hingê Celadet, li yekitiya Kurdan digeriya. Ji ber ku wî, yekitiya kurdan di yekitiya ziman de didit. Helbet yekitiya ziman, di yekitiya tîpan de ye. Li Afganistanê mêze bikin; ji ber pîrzimaniya gelên Afganistanê û nebûna zimanekî standard, yekitiya Afganistanî tek diçe. Pakistan jî mîna wê, ji ber pîrzimaniya axaftina tê de, biryar hate standin ku zimanê îngilîzî bibe zimanê fermî jî dewletê re.

Ji bo me kurdan, ne xem e ku kurd du celebên tîpan bikar bînin. Lê cihê daxê ye ku celebek li ser hesabê celebekî mezin û girs bibe. Xuya ye ku Mîr Celadet Bedirxan 75 sal berî niha; bi tena serê xwe, bê dewlet û hikûmet bîra vê rojê dibir.

Em bibêjin nebêjin cudahiyek di navbera me û birayên me yên kurdên soran de heye. Tevî ku jî çend salan ve ew bi piranî tîpên erebî bikar tînin, kovar û rojnameyên wan rojane bi zimanê kurdî têne weşanadin. Em bi wan serbilind in, lê kela dilê me kurdên bakur û başûrê rojavayê welêt hênik nekirine. Lewrê me kesayetiya xwe di wan tîpan de ne ditiye.

Ji ber ku em zarokên Melayê Cizîrî ne, zarokên Ehmedê Xanî ne, zarokên Mîr Miqdad, Mîr Celadet, Dr. Kamîran û Ebdulrezaq Bedirxan in, em zarokên rojnameya 'Kurdistan'a dayik in, em zarokên Kovara 'Hawar', 'Roja Nû', 'Ronahî' û 'Stêr' in, em zarokên wan tîpên ku Mîr Celadet Bedirxan ji me re danîne. Em zarokên Enwerê Mayî, Mûsa Anter, Adip Karahan, Salih Elyûsîfî, Husên Deniz, Qedrî Can, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Goran in ku rojnameyêke rojane bi zimanê kurdî, tîpên latînî jî wan re xewn û xeyal bû.

Îro em dilşad û bextiyar in ku piraniya kurdan berê xwe dane nivîsandina bi zimanê kurdî tîpên latînî. Bi vê helkeftinê ev gotina Mîr Celadet Bedirxan, bi xurtî xwe tîne ser zimanê min: 'Kuro! Eyb e, şerm e, fi-hêt e!.. An hînî xwendin û nivîsandina zimanê xwe bibin an nebêjin em kurd in...'

Li ser edebiyata kurdên bakur çi difikiri?

Her dem û gav kurdên bakur dimînin koka darê û em şaxên wê darê ne! Rastiyek e ez dibêjim, rastiyek

dirokî ye. Ew rastî di çiroka Fuad Temo û kovara Rojî Kurd, sala 1913 an de xweş xuyaye. Di şoreşa rojnamegeriya Bedirxaniyan û berhemên wan de belû ye. Di afirandinên Cegerxwîn, Osman Sebrî, Musa Anter, Edip Karahan û Qedrî Canê Dêrika Ciyayê Mazî de eşkere ye. Keko ez ne bawer im ku di tevahiya cihanê de şerê zimanekî hatibe kirin, wekî ku şerê zimanê kurdî li Bakurê Kurdistanê de hatiye kirin..

Tevî rewşa xerab û dijwariyên bêpîvan ên nedîtî, roja îro edebiyata kurdî li bakur, bi xurtî li ser lingan e. Nexasim ji sala 1980 û vir ve. Ez dikarim bibêjim ku ew edebiyat li sirgûnê geş bûye. Tevî hewldanên Apê Musa Anter û Edip Karahan.

Erê! li sirgûnê Edebiyata Kurdî ya bakur ketiye qonaxên nû. Afirandin durêzî hev bûye û nivîskarên binirx û cidî di warê kurdehariyê de serê xwe bilind kirine wek; Mahmûd Baksî, M. Emîn Bozarslan, Mehmed Uzun, Malmîsanîj, Rohat Alakom, Lales Qaso, Rojen Barnas û gelek navên din. Bi baweriya min, di salên 1990'î de careke din Stenbol bûye navenda rojname, kovar û edebiyata kurdî. Ango wekî salên 1908-1919'an, di destpêka salên 1990'î de bi navê 'Welat' yekemîn rojnameya kurdî bi tîpên latînî li Stenbolê hatiye çapkirin. Her wiha gelek kovar jî hatine çapkirin. Wekî nivîskar û xemxurekî zimanê kurdî, min edebiyata kurdên bakur di rêka çapemeniya wan de şopandiyê. Kêfa min gelekî jî nivîskar, helbestvan û rojnamevanên wan re hatiye ku tu yek ji wan î Kek Salih... Nivîsên wan li ber dilê min xweş in. Lê mixabin ku nivîsên beşekî jî xort û ciwanan, tevî spasiya min jî wan re, di warê ziman ango peyvên kurdî yên resen de feqîr in. Ya xerab ku bi tirkî difikirin û bi kurdî dinivîsin. Lê rastiyek jî heye ku ez dilbijokê çelengiya wan im....

Hevnasiya te bi Osman Sebrî û Seydayê Cegerxwîn re jî çebû. Rola wan di edeba kurdî de çawa dinirxîni?

Di sala 1984'an de Apo Osman Sebrî pirtûkeke bi navê 'Çar Leheng' li Şamê çap kir. Hingê min ew nas kir. Berê jî li ser gotinên Mamoste Cegerxwîn min nave wî dibihîst. Vêca her ku ez diçûm Şamê, min riya xwe pê dixist, min li gotin û pendên wî guhdarî dikirin. Wî jî, ji me re digot; 'Ez jî nav welatîyên xwe nalivim An Kurdistan an goristan!'

Di wan deh salên dawîn de, mala wî ya li li Şamê jî kurdan re bibû wekî qiblegehekê. Nemaze rewşenbîr û welatparêzan, xwe li mala wî digirt, piraniya wan hevpeyvînan pêre çêdikirin û biranînên wî tev didan.

Apo Osman navekî sereke û belû ye di nav tevgera rizgarîxwazî ya gelê kurd de. Tevî ku wî kovarên Bedirxaniyan bi berhemên xwe dixemiland, her wekî siyasethedarekî kurd derdikeve pêş. ❀

rojnameger@hotmail.com

Rotasını bilmez bir zamane seyyahı, Sevan Nişanyan:

Doğudaki yıkım, 150 yıldır sürüyor

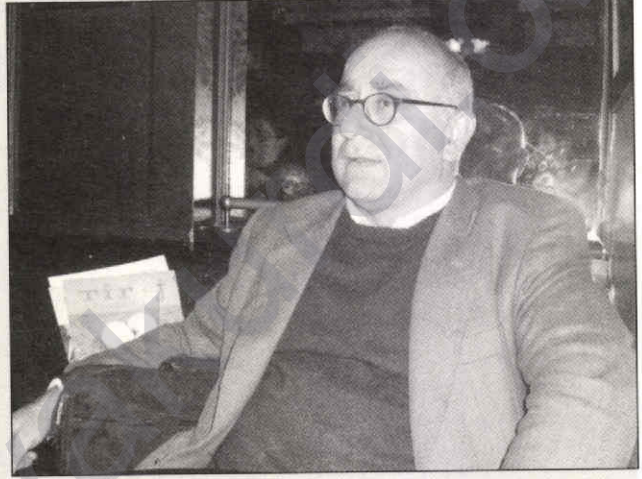
RÖPORTAJ: SERPİL İLGÜN

Köyümüzün hemen girişindeki, kalan iki duvarı da yıkıldı yıkılacak şu kilisede kimler dua etti? Korunduğu için değil, sağlam yapıldığı için ayakta kalan yapı bir zamanlar medreseymiş diyorlar. Ya o dağın başındaki manastır? Yerin yedi kat dibinde kayaları oyarak yaşam kuranlar kimlerdi? O taş ustaları, depremlere de bombalara da direnmiş ihtişamlı yapıları inşa eden o işçiler, marangozlar, zanaatçılar nereye ve neden gittiler?

Türkiye'nin çağdaş seyyahlarından Sevan Nişanyan, alışılmışın dışındaki gezi-turizm kitaplarında işte bu soruların peşine düşüyor.

Küçük Oteller Kitabı, Karadeniz, Herkesin Bilmediği Olağanüstü Yerler kitaplarından sonra, geçtiğimiz yıl yayınlanan *Ankara'nın Doğusu'ndaki Türkiye* kitabında, resmi tarihin "atladığı" gerçekliklerin de izini süren Nişanyan; Keldanilerin uğradığı kıyımdan Halfeti'deki Roma mezarlarına; Ahlat harabelerinden Ermenice dil bilgisine... bir gezi kitabında rastlayamayacağımız bilgileri, ilgi çekici üslubuyla okurun ilgisine sunuyor.

Sevan Nişanyan'la Doğu'yu, taşıdığı sırları ve "150 yıldır sürüyor" dediği yıkımdan geriye kalanları konuştuk.

Ankara'nın doğusu ile batısı birbirinden çok keskin çizgilerle ayrılıyor mu?

Ankara'nın değil de, Fırat'ın doğusu ve batısı gerçekten çok keskin çizgilerle ayrılıyor. Çok farklı tarihleri olan iki memleket... Fırat, iki bin yıldan daha fazla bir süreden beri çok derin ve ciddi bir sınırdır. İki ayrı siyasi yapılaşmanın, iki ayrı toplumsal yapılaşmanın arasındaki sınır ve hâlâ da bütün şiddetiyle o sınır varlığını sürdürüyor.

Resmi tarihe gönderme yaparak, "bildiğimi zannettiğim şeyleri yeniden keşfetmem gerekti" diyorsunuz. Doğu, Cumhuriyet öncesi resmi tarihte nasıl yer almıştır?

İmparatorluğun, daha doğrusu başkentini tarihini anlatır bizim tarihlerimiz. Ama başkentini tarihini anlattığın zaman Doğu birden görülmez hale geliyor.

Halbuki daha Urartular zamanından beri bu memlekette yüzlerce küçük derebeylik, hanedanlık, krallık hüküm sürmüştü. Bunların kendi aralarındaki mücadeleleri, iktidar kavgaları var. O bölgenin esas

ele gelir kısmı bu. Oradaki anıtları, eserleri anlayabilmen için de buna inmen lazım. Bunlar Türkiye'deki resmi tarih anlatımında yok.

Türkiye'de 19. yüzyılın ortalarına kadar bir sürü beylikler vardı. 20 kuşak boyunca sülalesi belli olan, çeşitli medreseler, kaleler, camiler, saraylar inşa etmiş, daha önceki dönemde manastırlar, kiliseler inşa etmiş birtakım beylikler var. Ve bölgede medeniyet namına bina vs. ne yapmışsa bu ara kademe yapmış. Merkezi devlet hiçbir şey yapmamış yani. Bu çok çarpıcı bir gözlem bence. Yani bölgeyi kavramak için bu ara siyasi kademeyi, yani Diyarbakır hükümdarlarını, Bitlis ya da Kars hükümdarlarını kavraman lazım.

Yok sayma politikasının o dönem için gerekçeleri neler?

Batı 2 bin seneden beri koyun gibi güdülmüş. Doğuda bu düzeni kuramamışlar. Bizans olsun, Osmanlı olsun, Batıda belli bir homojenliği empoze edebilmişler. Ama Doğu her zaman için çıban başı olmuş.

Tunceli; başka türlü bir şey...

Doğunun diğer illerinden ayırdığınız Tunceli'yi farklı kılan ne?

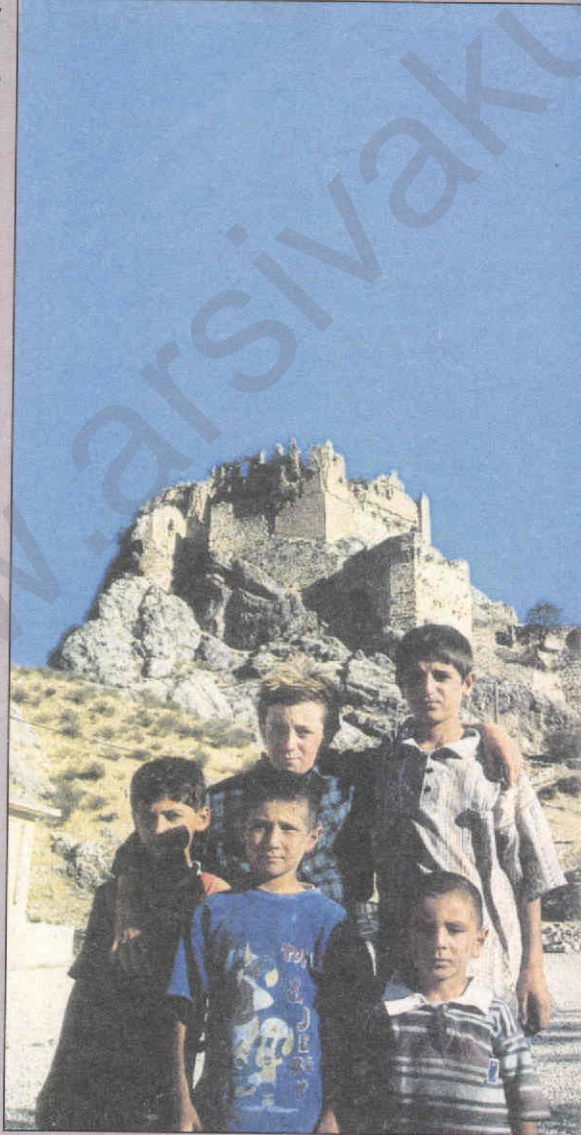
Yüksek kültür anlamında çok farklı bir şey yok Tunceli'de... Tunceli'nin güzelliği başka yerde. Bağımsız yaşamının getirdiği bir şey var. Bir de (bunu küt diye söyleyeceğim) Alevilik, malevilik bana hikâye gibi geliyor. Alevilik adı altında açıklanması çok zor bir durumu kitabına uydurma çabası yatıyor gibi. Bunlar Müslüman değil, olmamışlar. Hıristiyan da olmamışlar, başka bir şey bunlar. O da çok zevkli bir şey, çok hoşuna gidiyor insanın. Çünkü ruhu ipotek altına alınmamış insanlarla karşı karşıya geliyorsun. Bir de ben bunu Yezidilerde görüyorum, acayip keyifli insanlar. Ruhu bağımsız insanla konuşmak kadar güzel bir şey yoktur dünyada. Soğuk sular içmiş gibi oluyorsunuz. Tunceli'nin de güzelliği orda. Tabii ben bunu söyleyince ne itirazlar çıkacaktır ama umurumda bile değil

Ve bu binlerce yıldır böyle. 19. yüzyıl ortasına gelinceye kadar Doğu, ciddi ölçüde zengin bir ülke; birçok açıdan özellikle Orta Anadolu'dan daha zengin, daha güzel kentleri olan, daha kişiliği olan bir bölge. Bu bölgeyi Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye'nin ciddi bir şekilde kontrol altına almaya çalışması 19. yüzyıl ortalarında başlar ve 20. yüzyılda şiddetlenir. Ve bu şiddet sonundadır ki, Doğu inanılmaz bir şekilde gerilemiş, yıkılmış, toplumsal altyapısı mahvedilmiş ve hakikaten Türkiye'nin en geri bölgesi haline getirilmiş. 150 yıldır süren bir savaş var Doğuda ve bu savaşın izlerini çok acı bir şekilde görüyorsun. Bu sadece son 20-30 yılın işi değil. 150 yıldır orda bir yıkım harbi sürüyor.

Türkiye'yi yönetenler öteden beri "devlet emreder, herkes buna uyar" ideolojisi ile yaşamaya alışıklar. Doğuda bu modeli uygulayamıyorlar. 150 senedir emrediyorlar, emrediyorlar, kimse buna uymuyor. Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin değil, Osmanlı'nın da son döneminin de kafası, "bunlar adam olmaz, bunları yok et" şeklindedir. Gerisi süstür.

Merkezi devletin bu politikalarından tarihi zenginlikler de payına düşeni almış. Peki bu değerlere halkın yaklaşımı nasıl olmuş?

Şimdi Ermeni meselesi var burada. Bir de Kürt meselesi... Cumhuriyet döneminde, bölgedeki Er-

meni ya da genelde Hıristiyan izlerini yok etmek için çok sivri bir politika izlenmiştir. Ve bunda yerli halk da bir şekilde suç ortaklığı yapmıştır. Bu ortaklığın adı "define avcılığı"dır. Zannediyorum bilinçli bir politikayla, bölgedeki insanların define avcılığını hayatlarının yegâne amacı haline getirmeleri için inanılmaz bir çaba gösterilmiştir ve bunda da başarılı olunmuştur. Bölge halkı, bölgede daha önce varolmuş olan gayrimüslim nüfusu, sadece ve sadece define olarak kavramaktadır. Bölgedeki tarihi eserleri sadece define aramak için yıkılacak izler ve işaretler olarak değerlendirmektedir. Ve çok acıklı bir hadisedir.

Günümüz için de geçerli mi bu?

Her zamankinden daha fazla. İnanılmaz bir cehalet var. Burada yakın zamana kadar farklı birtakım cemaatler, belli bir işbölümü çerçevesinde yana yaşamışlar. Fakat bu, devletin politikası sonucu yok edilmiş. Bunu kavrayabilen insan Kürtlerde de çok az. Nerde var? Mardin gibi hâlâ Süryanilerin mevcut olduğu, dolayısıyla çok kültürlülüğe insanların aşına olduğu yerlerde bu bilinçten söz edilebilir. Fakat Muş'a gidiyorsun, Muş'ta 90 senedir kimse hayatında Hıristiyan görmemiş, kavrayamıyor "nedir bu" diye.

Ayakta kalan ve "bu kiliseyi Ermeniler yapmış, bu-

rada Süryaniler yaşamış" diyebileceğimiz çok eser var mı?

Var, çok var. Çok harap durumda ama yani hiç ummadığımız Hakkari'de bile her köyde kilise kalıntısı var. Yani ipuçlarını aramaya başladığın zaman buluyorsun. Ama yerli halka sorduğunda farkında bi-

yor bunu? Bilen yok.

Şunu da görmek lazım; Kürtlerin de belirli bir sosyal seviyenin üstünde olan sınıfı, yani bu anıları sürdürebilecek aile geleneğine sahip olan sınıfı ya yok edilmiştir ya göçmüştür.

Tahribat eski şiddetiyle sürüyor mu?

Yer yer (göze batan yerlerde) azalmıştır. Mesela, 1950'lerde, Ortaçağ Ermeni mimarisinin en güzel eserlerinden biri olan Ahtamar kilisesinin devlet eliyle yıkılması emri verilebiliyordu, bugün daha zor bu. Ama ne bileyim, Van'ın güneyinde Deveboynu adasında üç tane muhteşem kilise var, 10. yüzyıldan kalma. 6 sene içinde üç kez ziyaret ettim. Her geçen gün biraz daha yıkılıyor, tahrip ediliyor.

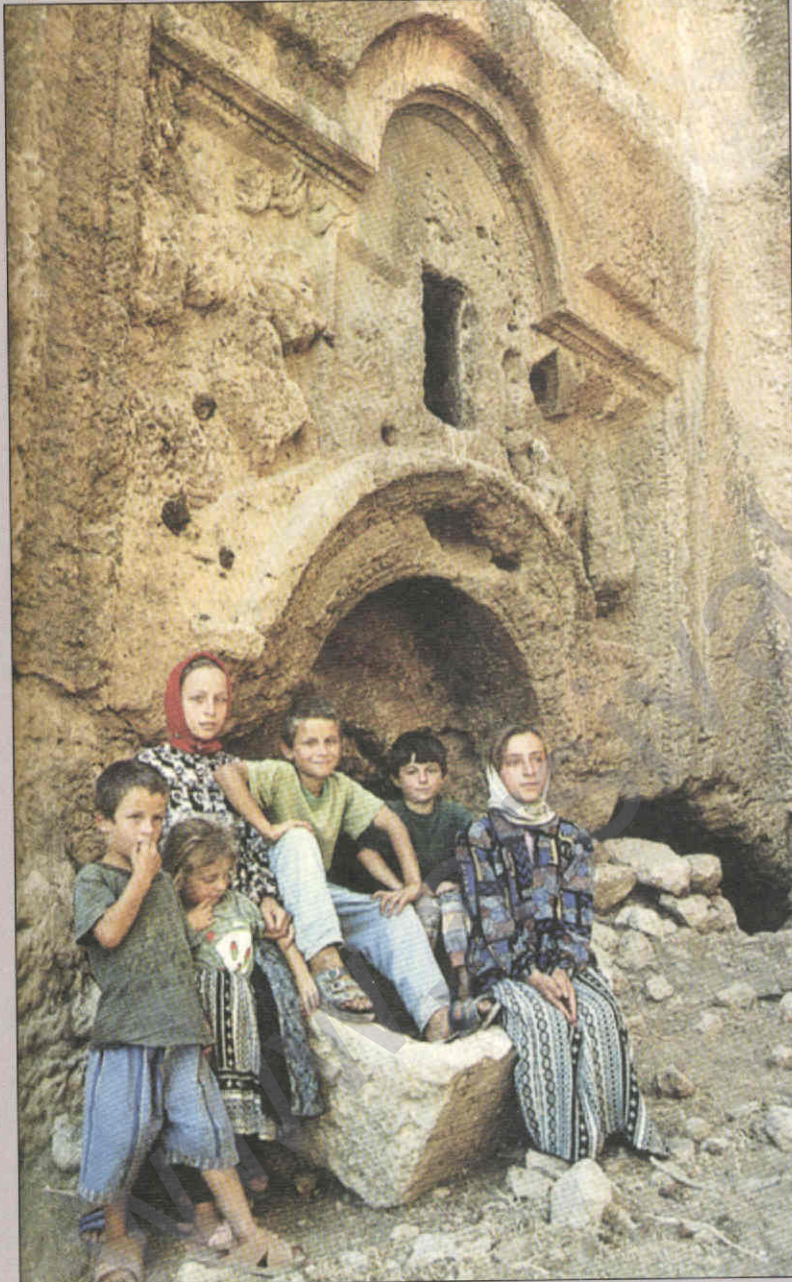
Peki kapsayıcı bir restorasyondan söz edilebilir mi? Seçilen eserlerde bir ayrımcılık söz konusu mu?

Ahtamar'ın restorasyonu çok ciddi bir politika değişikliğinin ifadesidir. Bir devrimdi Türkiye için. 50 yıl önce hükümet kararıyla yıkmaya çalıştıkları bir kiliseyi şimdi çok ciddi şekilde, bayağı da para harcayarak restore ettiler. İyi yaptılar, kötü yaptılar ayrı mesele. Fakat prensip olarak önemli bir adım atılmıştır, takdirle karşılamak lazım.

Öbür yandan da, bir tanesi tamir edilirken, 111 tanesi hâlâ yıkılıyor, büyük ölçüde bilinçli ya da yarı bilinçli olarak yıktırılmaya devam ediliyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikası bundan beş-on yıl öncesine kadar bunları yok etmekte. Ve bunu son derece bilinçli, sistemli bir şekilde takip ettiler. Özellikle ordu. Yani sivil yönetim bu kadar cesur değildir, fakat ordu çok sistemli olarak, dinamit kullanarak doğudaki yüzlerce binlerce eseri yok etmek için çok sistemli bir politika izlemiştir. Bu politika şu anda en azından en üst düzeyde durmuş gözüküyor. Artık direkt olarak yok etme politikası pek fazla sürdürülüyor ama o önyargı, o düşmanlık halen mevcut.

Tersine şeyler de var. Örneğin Süryanilere son yıllarda bir güven geldi. Daha bir organize cemaat olarak eski eserlerini kurtarmaya başladılar. Ermenilerde henüz böyle bir şey yok. Olan tek şey Ahtamar'ın kurtarılması.

Dara (Anastasiopolis)

le değiller. Orada yine çok farklı bir bilinç bölünmesi var. "Köyde nenemin evinin yanındaki yer kilisedir" diyor. Bunun ötesini bilmiyor ama. Halbuki kilise yan köyde de var, onun yanında da var. Hakkari nüfusu bundan 100 sene önce yarı yarıya Müslim ve gayrimüslimdi. Hakkari'de bugün yaşayan kaç kişi bili-

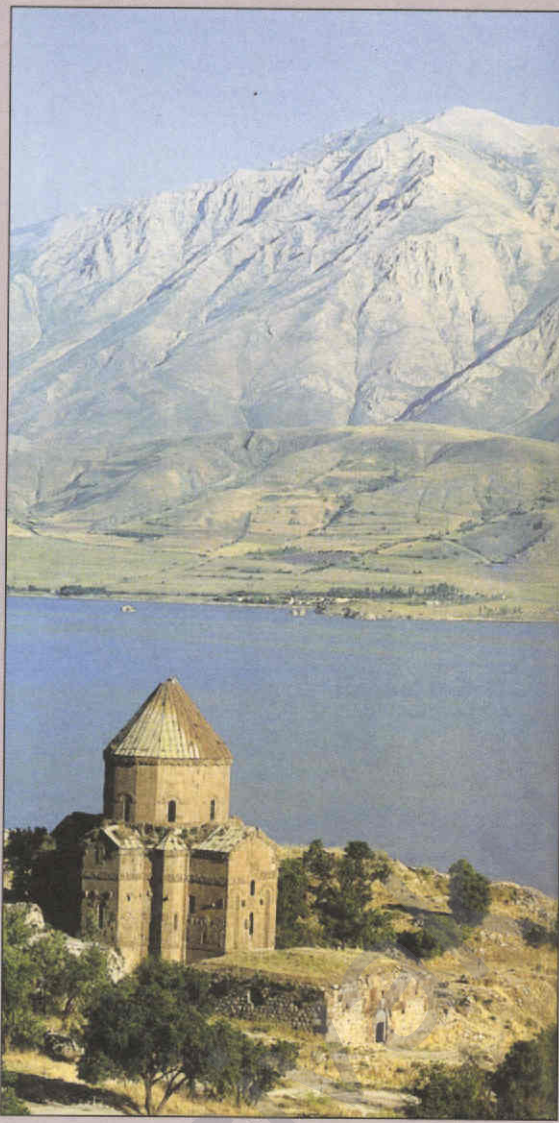
Doğuda Ermeni kültürüne ait izlere en çok nerelerde rastlıyoruz?

Karmaşık bir tarihtir Doğunun tarihi. Ama her dönemin belirli etnik ve siyasi sınırları bellidir. Mesela Mardin'de Ermeni anıtı yoktur, olan da 19. yüzyıla ait azınlık anıtlarıdır. Hiçbir zaman kendi memleketleri olarak Mardin'i benimsememişlerdir. Ama geliyorsun Batman Gercüş'e, kuzeyi Ermenidir. Çok belirgin sınırları vardır tarih boyunca.

Ermeni medeniyetinin en önemli merkezleri Van ve Kars'tır. Bunun yanı sıra Erzincan'a kadar ulaşan, güneyde Diyarbakır'a kadar uzanan bir alanda Ermenilerin yaşadığı görülmüyor.

Bir Ermenilerin yaşadığı yerler var, bir de tarihin değişik dönemlerinde siyasi varlık gösterdikleri yerler var. İkisi farklı şeyler. Diyarbakır'da her zaman için Ermeniler olmuş ama Diyarbakır'da Ermeni beyliği olmamış. Ya da olan da önemsiz boyutlarda olmuş. Buna karşılık Kars yöresi ve Van yöresi çok önemli siyasi oluşumlara tanık olmuş.

Büyük medyada okuduklarımıza bakılırsa, Türkiye'nin Batısı, dizilerin de etkisiyle, zaten uzunca bir dö-

Ahtamar

bucaksız, dipsiz bir kuyu. Bir yıldır tamamen sözlüğüme dalmış durumdayım. Şimdi Bilgi Üniversitesi'nde Türk dili tarihi dersi veriyorum. Şu anda beni en çok o heyecanlandırıyor. Gezi konusunda ise, hep vardır bir yerler, gitmek istediğim. İran'ı Suriye'yi merak ediyorum. Hiç gitmedim. Doğu, her zaman Batı'dan daha çok ilgimi çekiyor. ✨

nem güvenli de bulmadığı Doğuya ilgi göstermeye, gezip görmeye başlamış...

Doğuda turist turist yok şu anda. Bir ara birkaç acen-tenin zoruyla, biraz da devletin desteği ile işte Urfa, Mardin, GAP bölgesi turları yaptılar. Türk orta sınıfı buna biraz ilgi gösterdi ama genelde de hayal kırıklığına uğradılar. "Çok tozluymuş burası, Kürtler de pis kokuyor" diye geri geldiler oralardan.

Doğuyu merak edip de giden insanlar, genellikle düz-ğün insanlar. Ortalama vatandaşları fazla ilgilendiren bir yer değil. Gittiğin yerlerde topu topu üç-beş kişiyle karşılaşılıyorsun, onlar da sempatik insanlar oluyor.

Sevan Nişanyan'ın bundan sonraki rotası?

Sevan Nişanyan, hayatında hiçbir zaman bilemedi sonraki rotasını. Şimdi de bilmiyor. Benim bir de dil çalışmalarım var. Dil, uçsuz

Memleketin başındaki asıl felaket

Daha önce Süryani yerleşimi olan Mardin Midyat'ı anlatırken, "20. yüzyıl Türkiye için bir felaket yılı olmuş" diyorsunuz. Bu felaketin Midyat dışında en çok hissedildiği yer neresi?

Her yer. Bu cümleyi Midyat için söylemiştim, çünkü çok etkilendim. Burası Avrupa'nın en sağlam yerleri düzeyinde sağlam bir kasabaymış. Konut mimarisi çok önemli bir belirtidir. Bir toplumun kendine bakışını, geleceğe olan güvenini yansıtır. Burada, hakikaten görkemli güzel evler yapmışlar ve bütün kasaba belli ki hayattan zevk alan, belli bir maddi gücü olan, geleceğe güvenen ve gösteriş, rahatlık ve gusto için güzel evler yapan insanlardan oluşan bir kasabaymış. Şu anda Midyat'ın içine düştüğü durum bir sefalettir. Bir çözülmeyi, bir yok oluşu görüyorsun. Ashında, dik-katli bakarsan, İstanbul'da da görüyorsun, Trabzon'da da. Bunun modernlikle, gelişmeyle falan alakası yok. Bu bir toplumsal çöküştür ve bunun sebebinin de siyasi olduğuna inanıyorum. Bu yönetim yapılanması, bu memleketin başına gelmiş en büyük felakettir. Bunu çok açıkça söylemek lazım. Bu rejim, bir yıkımdır, felakettir, bir gerilemedir.

Bölgede 30 yıldır süren savaş da bunun bir uzantısıdır, bunun kriz noktasıdır, daha derin bir hastalığın patlak verdiği yerdir.

Abdülmuttalib Gerdî ve Dr. Soran İsmail

renklerin ortak dilinden iki 'doğu' ressamı

ALİ RIZA KILIÇ

Nereden bakarsanız bakın "doğu" sözcüğünün taşıdığı her cümle, bir gizeme işaret eder.

Bunun da ötesinde taşıdığı simgeler, desenler, motifler yoluyla da yaşamın mana kurgusunun belki de en zarif anlatımlarını oluşturur. Yezidiler, Asuriler,

Süryaniler, Araplar, Ermeniler de vardır bu manaların kuytuluklarında; kim bilir ritüellerinde mekânlarının bile dili tutulmuştur belki... İşte tellendirdiğimiz bu imgelerin ortak duygusu her şeyden önce resimlerde hayat bulmuştur. Mekânı da güneşin uyandırdığı, yüzünü

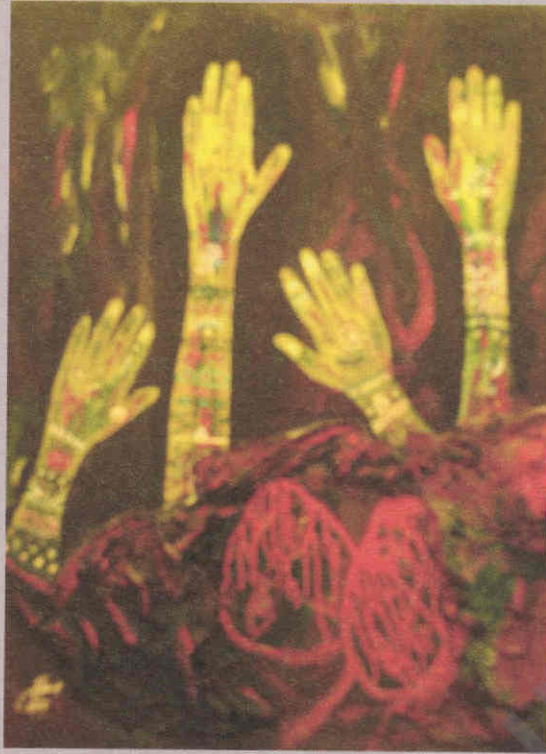
yıkadığı doğudur. Mezopotamya topraklarıdır...

İki Kürt ressam ve...

Biz sözü uzatmadan, bu toprakların kelamını resimlerinde ortaya koyan isimlere getirmek istiyoruz; Abdülmuttalib Gerdî ve Dr. Soran İsmail. Kürt kimlikli bu iki ressam, her şeyden önce diğer bütün ressamlar gibi gördüklerini, yaşadıklarını, deneyimlediklerini, yine anlayamadıklarını, açıklamamaz olanı bazen sezgileriyle bazen de bilerek anlatıyorlar. Diyarbakır'da bir sergi açan bu iki ressamın resme merakı hem Güney'den geliyor olmalarından hem de 'Kürde dair' tamamlanamamış, eksik olanı resimle öğrenme çabalarından kaynaklanıyor. Doğu, renklerle yıkanmış toprakların tanrısı olmasına rağmen İslamiyetin etkisiyle de olsa bu toprağın kokusu, uzun bir dönem resimde yer alamamıştır. Gerdî ve Dr. Soran, hayıflanarak bu yöndeki duygularını dile getiriyorlar. Çalışmaları da sanki gecikmiş bu süreçle kavga vermek gibi.

Mezarlıktaki serginin şeytaniliği

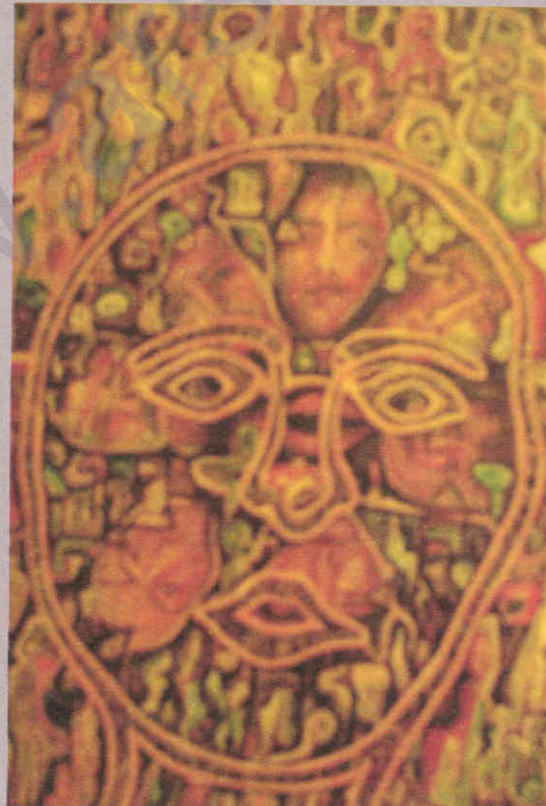
Gerdî ve Dr. Soran, Kürt ressamlarının sanat alanında 1920'lerden itibaren görünmeye başladığını ve bunların başında Yahudi bir Kürt olan Daniel Qasab'ın olduğunu belirtiyorlar. Daniel Qasab'ın resme olan ilgisi de yine o yıllarda Cihan-gir adlı bir resim öğretmeni vesilesiyle başlar. Daniel Qasab'ın kurduğu resim atölyelerinde yeni ressamlar yetişir, 1930'larda Hewler'de boy veren resim hareketi, 50'li yıllara doğru Süleymaniye'de ve Duhok'ta gelişir. Abdülmuttalib anlatıyor, "Tabii o zamanlar İsla-

miyetin etkisi nedeniyle resim garipsenir. Daniel Qasab'ın ressam kardeşi Aziz Selim, 1930 yıllarında, Süleymaniye'de bir resim sergisi açmak ister. Dönemin iktidarı izin vermez. O da sergisini mezarlıkta açmak zorunda kalır. Halk peşine düşüp taşlamak ister, şeytandır diye..."

Resim üstatları

1936'da Kürt ressamlar bir grup oluşturur ve Bağdat'a giderler. Orada, Kürdistan Ressamlar Birliği adı altında örgütlenirler. Böylece Güney Kürdistan'da resmin gelişimi başlar. Bu grubun içinden Kürt resim hareketinde önemli işlevi olan ressamlar da ortaya çıkar. Dr. Soran İsmail, bu isimleri sayarken heyecanlanıyor. "Resim üstatları" diyor Soran onlar için, "Cebil Pirdamit, Cemal ve Fuat Resulnaci, Hewler'de yetişiyorlar. Onlardan bağımsız olarak Süleymaniye'de, Feddah Hasan adında bir ressam çıkıyor. Süleymaniye'de çalışmalar yapıyor, atölye kuruyor, öğrenciler yetiştiriyor. 1950'de Mufit Afra, Mehmet Arif ve yine bu ekibin içinden birkaç kişi daha Bağdat'ta üniversitenin resim bölümünde akademisyen olarak çalışmalarını devam ettiriyorlar..."

Bu tarihlerden sonra Hewler'de, Dara Mehmet Ali, Namık Ali Qadir, Mehmet Mewlüt adındaki ressamlar da kendi atölyelerinde öğrenci yetiştiriyorlar. 70'li yıllar bunun devamı niteliğinde bir resim atmosferini oluştururken, 1991 yılında Saddam yönetimine karşı Kürt isyanının ardından, Kültür Bakanlığı bünyesinde daha da gelişip, güç kazanıyor Kürt resim sanatı.

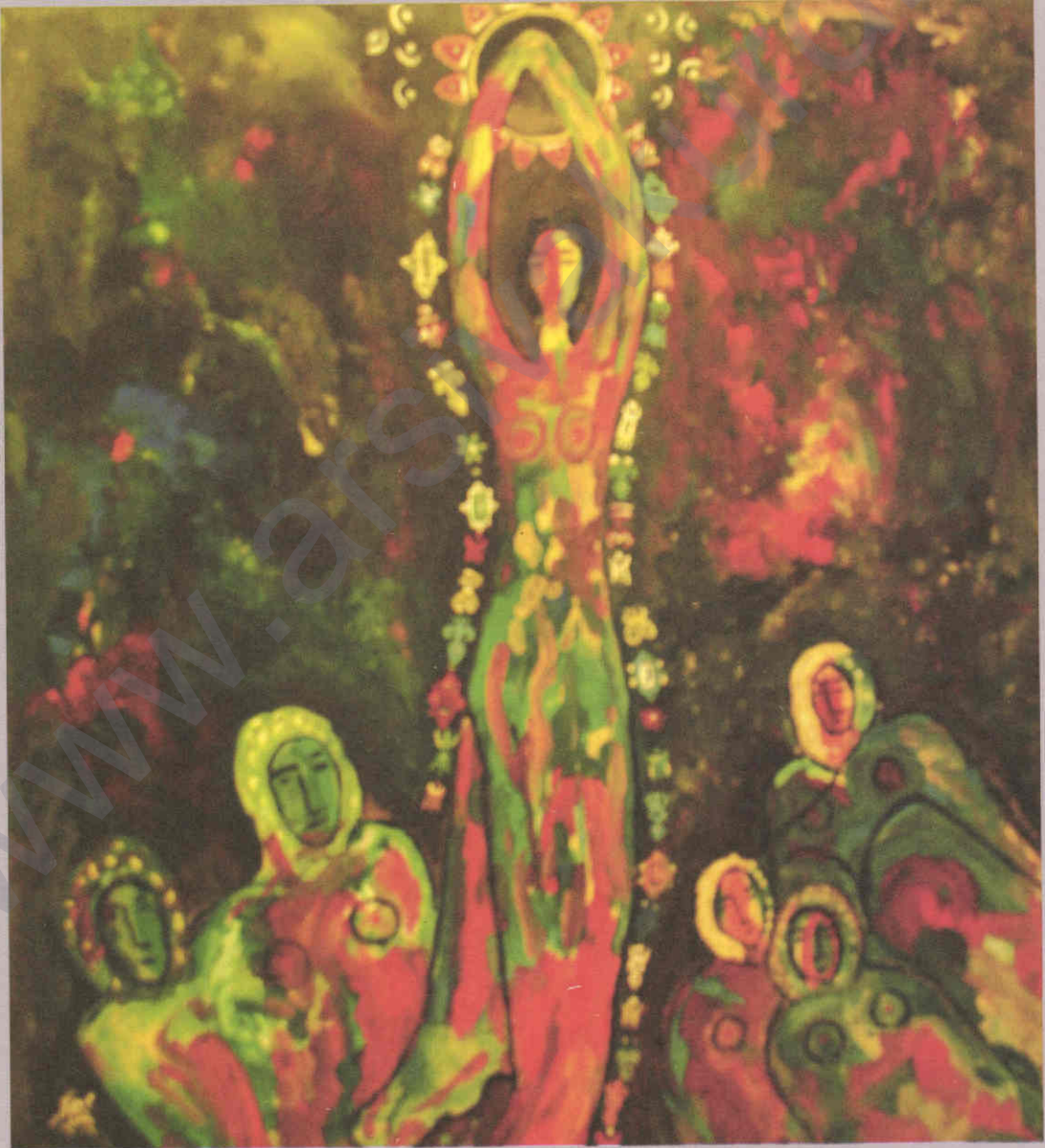
Haliyle kimi örgütlenmeler ve sanatçılar arasında dayanışmalar da ortaya çıkar bu yıllarda. Kürdistan Sanat Merkezi, Kürdistan Sanatçıları Sendikası bu örgütlerin

başında gelir. Ressam Abdülmuttalib Gerdi ve Dr. Soran İsmail de, bir bakıma bu süreçlerin toplamının bir parçası olarak eserlerini üretiyorlar. Dolayısıyla Güney'deki Kürt aile yapısı, toplumsal ve kültürel yaşam her yönüyle resimlerine yansımış durumda.

Desenlerden esintiler...

Ressamlar, çalışmalarını geleneksel ve çağdaş çizgilerin sınırları içinde tanımlıyorlar. Kabul edilmeli ki çalışmaların itici gücü, daha doğrusu tuvale yansıyan tüm hikâye bir doğu figürü ile biçimleniyor. Figürler, bezemeler, desenler, renkler, motifler, kültürel bir yaşam dinamiğinin kodları olarak resim çalışmalarında izlerini bırakıyorlar. Özellikle Abdülmuttalib'in çalışmalarında bu daha da derin bir şe-

kilde göze çarpıyor. Bununla birlikte bölgede yaşanan kavgaların, savaşların ve trajedilerin korkunç ruh haline de göndermeler yapıyor. Bu göndermeler daha çok kadın figürü ile yansıyor resmine. Çünkü ona göre, kadın hem yaşamın üretim gövdesi hem de en çok ezilen varlık. Kadınlar şahsında sarsıcı ölüm ve yaşam gerilimini, ora halkının içe dönük dünyalarına akan korkuyu, sıcak renklerin kullanımıyla etkili bir resim kurgusuna dönüştürmüş. Kadın figürleri, sessiz ama girdaplı bir kurtuluş arayışını da üretiyor bir yandan. Dr. Soran İsmail de resimlerinde ağırlıklı olarak figüratif çalışıyor. Ama onun resimleri karamsarlıktan, hüzünden mesafeli durmaya çalışıyor. Tuvale yansıyan anlatım biçimleri daha çok sembollerle ifade buluyor: kuşlar, kelebekler, ölümler, modern mekânlar... ❀0

Kadın Sineması

M. Şehmus Güzel

Pêri Yayınları

Sinemada kadın ustaları, kadın yönetmenleri, senaryo yazarı kadınları, yapımcı ve dağıtımçı kadınları, sinema sanayinin diğer kollarında emek veren kadın sinemacıları tanıtan bu kitapta; Türkiye, Bulgaristan, Arnavutluk, Rusya, Yunanistan, Avusturya,

Avustralya, İngiltere, Brezilya, Güney Kore, Japonya, Fransa, Finlandiya, Nikaragua, Norveç, Yeni Zelanda, Zimbabve, Namibya'dan kadın sinemacıları bulmak mümkün...

Barzani

Dr. M. Sıraç Bilgin

Do Yayınları

Sıraç Bilgin'in, ilk baskısı 1990 yılında İsveç'in Stockholm kentinde yayınlanan "Barzani" isimli çalışması, genişletilmiş haliyle Do Yayınları'na yeniden yayımlandı. Kitapta, "Barzani'nin çocukluğu ve devrimleri", "Liderleşen

Barzani", "Mehabad ve cumhuriyeti", "Eylül Devrimi", "Basas ve Kürtler", "1978" gibi konu başlıklarıyla tarihe ışık tutulmakta. Kitabın sonuna "Barzani Kronolojisi" ve Barzani fotoğrafları da eklenmiş.

Kürtçe Kitap Yayımcılığının Dünü ve Bugünü

M. Malmisanij

Vate

Kitap, son 150 yıllık süreçte Kürtçe kitap yayıncılığının gelişimini, Türkiye ve Suriye üzerinden ele alıyor. Kürt yazarlarının her iki ülkedeki

durumları, yasaklanan bir dilde yazmanın zorlukları, ayrıca matbaa, çevirmen, düzeltmen, dağıtım, kitabevleri gibi Kürt yayıncılığın durumu ve sorunları da incelenmiş.

Yazar ayrıca Kürtçe kitap yayıncılığının gelişimi için

kendi önerilerini de aktarıyor. Kitap, iki ayrı devletin siyasi sınırları arasına sıkışmış bir halkın, ne tür baskılarla karşı karşıya olduğunu bir kez de Kürtçe yayıncılığın durumu üzerinden gözler önüne seren, belgesel bir çalışma aynı zamanda.

Ji Çar Newa "Zîz"

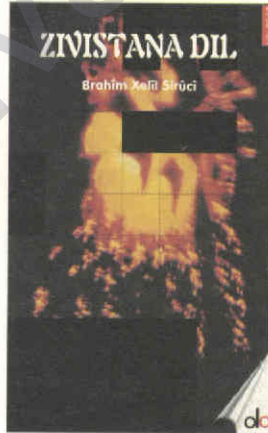
Kom

Koma Çar Newa piştî "Mak" û "Si" vê carê bi albuma "Zîz" derket pêşberî hezkiriyên xwe. Albuma ku zêdetir stranên gelêri di nava xwe de dihebîne, straneke Ahmet Kaya

jî wergerandine kurdî strîne.

"Zîz" bi strana zazakî "De bê" dest pê dike, û bi "Şimik Reş"ê didome. Giraniya album jî stranên gelêri pêk hatiye û zêdetir jî stranên herêma Botanê xwe nişan didin bi tevî harmoniya estrumanên kurdî û yê modern.

Albuma ku bi etiketa Kom û Mîr Muzîkê de derketiya 12 stranên di nava xwe de dihebîne: "De bê", "Şimik Reş", "Taxa Jêrê", "Zarokati", "Çimenê", "Şevêk Tarî", "Zeynebê", "Cade Çol", "Hemamê", "Hawar", "Hey lolo Delal", "Almast".

Zivistana Dil

Brahîm Xelîl Sirûcî

Weşanên Do

"Janeke pir mezin e dema mirov hestên xwe, ramanên xwe, evîna xwe tenê di dilê xwe de bijî u bihêle. Ji bo min dema peyva -helbesta kurdî- derbas dibe Cegerxwîn tê bira min. Ez bawer dikim ku Cegerxwîn ne tenê ji bo helbesta kurdî, her wiha ji bo zimanê

kurdî stûn û ferhengê qewîn e. Min bi kurdî nivîsand, ji ber ku hûndirê min bi kurdî bû û helbest jî, herikîna peyvên di dil de yê li ser kaxezê ye..."

Xwediyê van gotinan, Helbestvanê kurd ê ciwan Brahîm Xelîl Sirûcî beriya niha bi kurtedemêkê bû xwediyê kitêbeke helbestan.

Di kitêba navborî de 38 helbest cih girtine ku hêmayên xwe ji serpêhatiyên civakî, evîni û welatperwerî wergirtine.

Nivîskarê Kurd Konê Reş ku jiyana xwe li Qamişloyê derbas dike, bi sernavê "Pêşgotineke hindik lê rindik" pêşkek ji kitêbê re nivîsandiye û behsa çêja helbestên helbestvên rave kiriye.

X A Ç E P I R S

“Memê...” Daxuyan, reklam		Yezdanekî Sumerî Bajarek		Cureyekî Xwinê	4	Dengvedan Cînavkek		Kirêt
				Qeza, Karesat Navekî jinan				
Alet, alav Bi erebî ‘Ez’						Qehr Dewam		
			Daçekek (Berepaşkî) Du tîpên ‘Kur’			Ne kevn Ewraz		
Rengek	Bajarekî kurdan “...Qasim” (Wêne)						Tîpa du Ryê Nesl, ajar	
		Fikr, boçûn Şexs						Elfabeyek
Cînavkek Gelo			Kurteya Azotê		Dijbera ‘ter’, Hişk			
						Notayek Sedem, bone		
Kurteya Litrevê Tevgera Hewayê		5						
		Kurteya Oksijenê				Dijbera girînê	Sedsal	
Bi tirkî bajar	Navçeyekê Amedê						2	
		Kurteya Neodimê Bi rûsî erê		Li herêma Serhedê bajarek		Notayek Timûr, nexweşinek		
Di felsefeyê de raman Bi herêm kî ‘vê carê’				Fîmekî Kazim Oz Sala çuyî				Navekî jinan, lis
			Zêde, gellek Ajansek nûçeyan				Niviskarekî kurd	
Tîpa şeşan Kurteya Azotê		Daristanê tinin pê Dirokê de dewletek				Dijbera dice Difîn		
	Serokê mîrgehê Notayek				Cîn, sinif Sembola Borê			
Rîs Sitemkar, dilhişk				Derbasbûyî, çuyî Tîpa du Qyê	3			
	1					Navekî jinan		
Amadekar: Rêbiwar Pîremêrd E-mail: pîremerd@yahoo.com						Şîfrea Veşarî		1 2 3 4 5

Maurice Cornforth

Pozitivizme ve
Pragmatizme Karşı

**Felsefeyi
Savunmak**

Çeviren: Tonguç Ok

Felsefe

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Cornforth'un eseri, Marksizmi kulaktan dolma kalıplarla "öğrenen" ya da aynı kaynaklara dayanarak "eleştiren"ler için de öğretici olacaktır.

Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak

Maurice Cornforth

335 sf. 12 YTL

Pozitivizm, işçi sınıfının ihtilalci hareketinin çok etkili olduğu bir dönemde, bunu "giderilmesi gereken sosyolojik bir olay" olarak gören burjuva tepkisinin ürünüdür ve bu bakımdan net bir sınıf karakteri göstermektedir. Türkiye'ye ise, "ilerici burjuva hareketi"nin felsefi-ideolojik ögesi olarak girmiştir.

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMERHATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL

T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 W: www.evrenselbasim.com E: evrenselbasim@gmail.com, bilgi@evrenselbasim.com

Halil İncesu

ISSN 1305-4775-16

9 771305 477514